

Szépirodalom

Markó Béla versei	5
Varga László Edgár: Egy bogár araszol a földön	9
Korpa Tamás versei	12
Jenei László: Dogok	14
Szabó Róbert Csaba: Hazatérés	31
Kézdi Imola versei	36
Szabados Attila versei	39
Tarpai Zsófia: A nyavalyás	42
Bangha Mónika: Morrisville	43
Kerényi Tamás: Napló Angliából	54
Bánfalvi Zsolt versei	61
Czegő Zoltán: Imázni igétlen	64
Czilli Aranka versei	66
Földi Panna versei	68

Literata Hungarica

Vladimir Udrescu: Arghezi és Erdély (Bartha György fordítása)	78
---	----

Pályakép

Egy másik álom, közelebb a földhöz (Székely Ferenc beszélgetése Józsa Erika előadóművésszel, médiaszakemberrel, íróval)	92
--	----

Ködoszlás

Székely András Bertalan: Szenvedéstörténet (Venczel József meghurcolásáról és viszontagságos életéről)	116
---	-----

Ujjlenyomat

Nagy-Major Gábor: Így gyógyítottunk mi	139
--	-----

Mens Sana

Buchwald Péter: „Adalékok a Rákosi-korszak és a Kádár-rendszer történetéhez a futball tükrében”	156
--	-----

Szemle

Borsodi L. László: A mozdulatlan idő repedései (Terék Anna: <i>Háttal a napnak</i>)	166
Payer Imre: Cselekedjék nyelv és kép bennünk és általunk! (Áfra János – Szegedi-Varga Zsuzsanna: <i>Termékeny félreértés</i>)	174
Biró Mónika-Anita: Norvég (rém)mese szeretetről és halálról (Jo Nesbø: <i>A birodalom</i>)	177
Előfizetők névsora	181

Lapszámunkat Vásárhelyi Antal munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitalant57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövetei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997-2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266-311 775, (004)0266-311 026 (fax), (004)0746-195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó - Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RO
Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Markó Béla
EGY JUHARFA ÉLETE*

Négyen voltunk ugyanabban a szerkesztőségi szobában. Velem szemben G. Gy., jobb oldalt Sz. J., bal oldalt N. L., mint egy képzeletbeli kártyapartin nap mint nap, de itt mindenkinek megvolt a maga asztala. A kibicek meg álltak mögöttünk láthatatlanul, és figyelték végig a lapokat. Ám igazság szerint csak Sz. J. kártyázott egy baráti társaságban hetente egyszer, és hát ráadásul nem is szerencsejáték a bridzs. Szerettem Sz. J.-t, mentorom is volt kezdettől fogva, de azért nehezen viseltem galambszürke rejtőzködését. Tudtam persze, hogy írásra rendezkedett be réges-rég, nem pedig élésre. Talán kétszer-háromszor jártam nála a Törvényszék utcában, egy emeleti lakásban, az egyik ablaka éppen az utca túloldalán levő börtönre nézett. Már akkor is ugyanitt lakott Sz. J., amikor az édesapját irredentizmus vádjával hosszú ideig éppen ebben a börtönben tartották fogva. A magas kőfalon nem láthatott át még az emeletről sem, csak tudta. Nap mint nap, végig. Folyamodott mindenfelé. Majd szóltak neki, hogy kellene valami vers. Akkor kiengedik. Sz. J. megírta. A nagyon okos emberekkel az a baj, hogy mindent meg tudnak magyarázni. Ezúttal viszont magyarázat nélkül is érthető volt. Saját magáért, azt hiszem, nem tette volna. Tartották a szavukat. Így jött rá, hogy az írás nem élés. Ám köze van az élethez. Hosszan

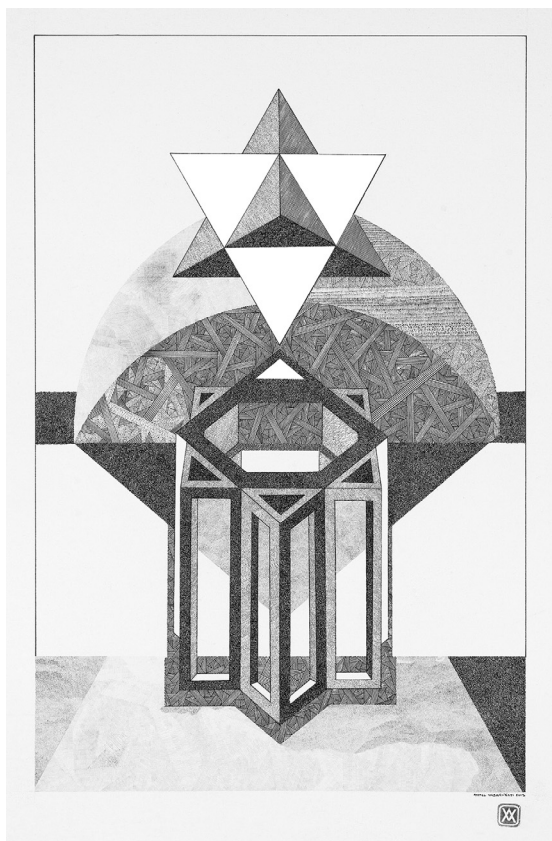
* Szeretettel köszöntjük a hetvenéves Markó Bélát.

fejtegette nekünk, hogy jó hatalom nincsen. A hatalom természeténél fogva rossz. Most meg figyeltem, hogy néhány napja egyfolytában tanácskoznak N. L.-lél, a hajdani tengerésszel, aki másodtisztt volt a kereskedelmi flotta valamelyik hajóján, de abbahagyta. Már író. Lemondott ő is az éléről. Hosszan tárgyalták, hogy miképpen lehetne elpusztítani az Sz. J. ablakát teljesen beárnyékoló hatalmas juhart. Az utóbbi években nőtt ilyen nagyra. Elvette a fényt. És a kilátást a börtönre, gondoltam, de nem mondhattam ki hangosan. Meg aztán ez már nem is volt időszerű. Sz. J. édesapja évekkkel azelőtt meghalt. Szabadon. Vagyis viszonylag szabadon. Ahhoz képest. Szóval a nagyszerű költő, próza- és drámaíró elmondta, hogy próbálkozott már mindenféle savval és méreggel, körbelocsolta a fa tövét, de nincs eredmény. N. L. hallotta valahonnan, hogy talán vörös- vagy sárgaréz-szeget kell verni a törzsébe, és a keringő nedvekkkel hamarosan reakcióba lépő réz megöli a fát. Mint egy rossz krimiben. A segítőkész N. L. szerzett is ilyen szeget, és egy alkalmas pillanatban kalapáccsal beverte. Várták, hogy mi lesz. A juhar élt tovább. Kivágni nem szabadott, és semmilyen más használható módszer nem jutott eszükbe. Azt hiszem, még ma is megvan az a fa. Sz. J. már halott. N. L. is. Lehet megrendítő drámákat írni, és lehet közben gyűlölni egy fát. Az élés végül mégis legyőzi az írást. Így kezdődnek a forradalmak? Összeesküvés egy ártatlan juharfa ellen? Ha még egyáltalán vannak ártatlanok egy diktatúrában. Emberek? Fák? Versek?

EMLÉKEZÉS EGY ZSARNOKSÁGRA

Végül talán nem is az országhatáron
éjjel-nappal kibiztosított fegyvereket
vagy a hegyeken-völgyeken folyton
végigsópró, a terebélyes fákat is tövestől
kicsavaró tapsvihart volt a legnehezebb
elviselni, hanem a gondosan lelakatolt
WC-papír látványát a különböző
állami intézményekben. Az ördög
a részletekben rejlik. A jelentéktelen
részletekben. A tekerccset tartó
fém- vagy porcelánrudacska végét
átfúrták, és apró lakattal zárták le,
hogy ne lehessen kihúzni. Így volt
például Bukarestben az Írószövetség
mosdójában is. Ezek szerint az írók
lopták a WC-papírt, és ki tudja, még
mit műveltek ezenkívül. Persze a
tehetségesebbek mindenre találtak
megoldást, gyorsan letekerték
a papírt, és ezzel egyidejűleg már
tekerték is fel, aztán a táskájukba
rejtették, hogy mielőbb észrevétlenül
hazavihessék. A Győzelem sugárút
115. szám alatti székház vendéglőjében
sietve felhőrpintettek még egy vodkát,
és már indultak is a zsákmánnyal.
Tudnotok kell, hogy egy igazi
zsarnokságban nem feltétlenül vér folyik,
hanem csak szar. Sajnálom, de ezt
nem lehet másképpen mondani. Olyan
az egész, mintha most találtam volna ki.
Mármint annyira együgyű. A sikertől
megittasult férfiak hazamentek, szereztem
WC-papírt, mondták. Micsoda öröm.

Micsoda szégyen. Micsoda emlék.
Átadhatatlan. Megtanulhatatlan.
És minek is? Amikor annyit ért egy tekerecs
WC-papír, mintha lopott Rembrandtot
rejtegetnél a kabátod alatt. A diktatúra
fejleszti a képzelőerőt. Ötletet ad.
Álmod is. Ihletet. Hiszen ma már
elképzelhetetlen az ilyesmi. De a többi?

Kiút a magányba, 2013
(70 x 50 cm, tus, ceruza, papír)

Varga László Edgár
EGY BOGÁR ARASZOL A FÖLDÖN

egy bogár araszol a földön

a buszmegálló és az ég közt
tízezer lépésnyi pengő szép üresség –
hogy férne el bennem egy ekkora létra?

egy bogár araszol a földön

az emberek arcán fáradt lemondás van
már csak vizelni járnak ki belőlük
a szobatiszta vágyaik

ecce homo

és gondolatban mind máshol élnek
gondolatban mást csinálnak éppen

mondjuk vásárolnak egy szigetet és beültetik
beültetik borsikafűvel és rozmaringgal
itt-ott egy-két tő mentát és csodatölcsért is ültetnek
legyen kellemes illat a szigeten
este ha nyílik a csodatölcsér
legyen kellemes illat a szigeten
vacsorára halat esznek azok az emberek
(borsikafűvel és rozmaringgal ízesítik)
halat esznek a csodatölcsér illatában
amíg nézik a partról a roppant vizet

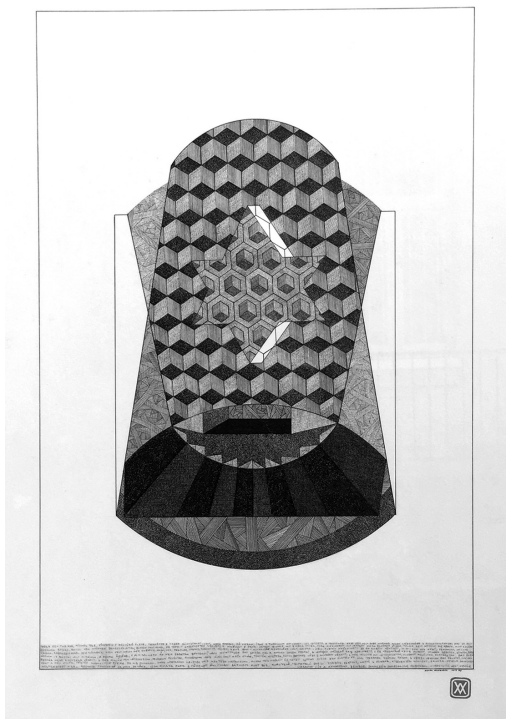
vagy vesznek egy várost (az emberek)
és minden házat égszínkékre festenek benne
és a parkokat beültetik borsikafűvel és rozmaringgal
ültetnek mentát és csodatölcsért is

legalább egy-két tövet itt-ott
legyen jó az illat az égszínkéek városukban

vagy egy erdőt vásárolnak amiben
ezeréves fák nőnek konokul az ég felé
de itt-ott egy-egy tisztás
itt-ott egy-egy tisztás azért lenne
amit be lehet ültetni
teszem azt borsikafüvel és rozmaringgal
hát be is ültetnék azok az emberek
és elszórva néhány tő mentát és csodatölcsért is ültetnének
és azok a bódító illatok (a mentáé és a csodatölcséré etc.)
este összekeverednének
az ezeréves erdő bódító illatával
és az emberek ott felfelé bámulnának
a vadul illatozó tisztásokon
felfelé néznének arra a kör alakú égdarabra
amit ezeréves fák ferde csúcsai határolnak
tízezer lépés pengő szép üresség
hogy is férne el bennünk ekkora létra
gondolnák akkor az emberek
tízezer lépés pengő szép üresség
és ott az ezeréves fák csúcsa fölött
ott a madár-se-járta roppant némaság fölött
a halványan hunyorgó csillagok fölött
ott lakik az isten
talán ott lakik – ki tudja

de most egy bogár képében araszol a földön
egy tél végi buszmegállóban kolozsváron
minden percben ráléphetne persze
a fáradt egykedvű utcanép
ő mégis magabiztosan jár közöttük
rejtett útjain – mert csodásan működik
itt is ott is koppan mellette egy kemény sarok
ő mégis magabiztosan jár közöttük
közben csáprágóit összedörzsölve

kedves bogárhangokat hallat
„az igazi csodák mindig titokban mennek végbe”
cirpogja az embereknek az isten bogárhangon
ám ők ügyet se vetnek rá
még csak a fülük botját se mozdítják
hiába cirpog nekik az isten
fáradt bogárhangon
ki tudja hány ezer éve
ecce homo
gondolja a bogár
és eltűnik
egy aszfaltrepedésben

*A méhek meséje, 2015
(70 x 50 cm, tus, ceruza, papír)*

Korpa Tamás

ODABENT A SZOBÁBAN

pedig már elhatározta magát,
felcsöngetett, bele is mondta a kaputelefonba,
és megint, és újra,
és ez a kintről érkező hang az első métereken valahogy elporladt,
halkult és porladt, és csak a rettentő csend borult azokra
odabent a szobában.

A MÁTYÁS-SZOBOR VALLATÓJA VOLTAM

hangfalakat telepítettünk köré minden irányból.
célba vettük és egy álló napon át ropogott rá a techno.
aztán egy férfi karcsú fúrószárral belyukasztotta a talapzatot.
mint mikor levegő szökik a matracból, valamit sziszegett a szobor.
a szinkrontolmács eszeveszetten próbálta lefordítani
a vallomást.

CSAK A SZÉL

nem az előkertből, nem a konyhakertből, nem a Mikó-kertből,
nem a télikertből, nem a nyári kertből,
nem a borvörös őszi kertverejtékből, csak valahonnan betódul,
az ablakon át, nyugtalanság veszi körül, utat építenek,
temetőt lékelnek, ujjak az ajkakon, mondja,
majd behajlítja a fenyőágot a szobába,
figyeli, ahogy a fekete toboz ringó árnyékot vet a lapra,
ahogy ráhull, nincs hallótávolságon belül
más, csak ez a tobozmoccanás, asztalfiókot nyit
metszőollóért, majd fésülködőtükör-fiókot zár,

beáztatja magát a jéghideg kádba,
de akkor újra betódul, betoppan, beömlik, a függönyt átsimítja,
kiszívja az ablakon, szüntelen tapogat az étkezésleten,
a bizalmas villán, a leheletvékony hűlő kanálon,
a pezsgő szódán, az ezüstreluxa mögé kerül,
megkeveri, mint egy paklit, átfúj a kakukkosórán,
mert valahonnan betódul, beömlik,
míg ő szűk köpenyében pihen, már lábadozik, hogy jön,
hogy elhiggyen, hogy megjön, aki jön, hogy elhiggyen,
de nem, mert ez megint csak a szél.

ÍRJ HÁT VELE, KÉRLELT

az írógépek rabosítása után a kitárt ablakhoz toltuk
mi is a zongorát.
végigsimítottam a lakkozott fedélen, s a tejfehér billentyűkre
az ábécé betűit kezdtük felfesteni.
írf hát vele, kérlelt, mint most mindenki más.
első hallásra úgy tűnt,
a zongorák teleszemetelik zajjal a várost.
nehezen bírták a növények. rövid időn belül sápadni kezdett néhány,
potyogtak a balkonládákból a virágfejek.
mi azonban tudtuk, hogy meg kell tanulnunk a fülünkkel is olvasni
immár.
hamarosan szabadon engedték az írógépeket.
a zongorákat vitték el aprószemű vezetőláncokon.

Jenei László

DOGOK

„óóó, aóóó...”

(Pola 1968. március 8-án, Varsóban)

Pola hosszú sétát tervezett, úgy döntött, gyalog megy a Hopfer borozóba, ahol Renata várja. Van ideje, a nap is sütött, tavasz lesz hamar, csak arra kell ügyelnie, hogy töretlenül haladjon. Ez a bolond város papírból van, és ha néhány másodpercnél hosszabban megáll, lyukat éget bele.

A piactéren mit sem sejtő fiúcskák és leánykák veselkedtek neki, ki tudja hányadszorra, két- és háromkerekű biciklijükkel a nagy mutatványnak. Büszke szülők fogták közre a legkisebbeket. Egy apró legényke egyedül haladt, Pola lehajolt, hogy a tenyerét a derekához téve segítsen neki. A gyerek anyja ott termett, mosolygott, de kemény fény gyúlt a szemében, és sziszegett rá. Ez ráadásul egy kollegiális nőnapis sziszegés volt, március nyolc. Tavasz van, nem létezhet másik nő.

A turistacsapdaként működő konflis-állomásnál Pola szokása szerint felnézett a kabalájára, a bazedovos mórira, a portál fölötti kör alakú mélyedés féldomborművére. Halálos pontossággal adta vissza egy beilleszkedni képtelen lény rettenetét. A postánál jött ki a Rynekről. Zsigmond király gránitoszlópa mellett elhaladva kiúzta az orrából a konflis és a lószar szagát a Visztula felőli, hűvösebb szellő.

Egy kis üzlet előtt cirokseprűvel takarítottak. Egy szembejövő asszony a táskájába gyömösölte a zsebkendőjét, hátrafelé nézegetett, majdnem nekiment Polának. Egy kis közből úgy szaladt ki a napfény, hogy mindenkit elvakított. Ugyanakkor olyan hangok hallatszottak, mintha egy bolond keresgélésnél fiókokat csapkodnának. Az a nő, aki az imént fújta ki az orrát, futásnak eredt. A Minisztertanács épülete és a szemközti Potocki palota masszív tömbjei közé szorult morajlás most kipattant, rakásnyi rohanó emberrel együtt zúdult rájuk. Egy mellette elhaladó férfi ököllel Pola arcába csapott. A bal arcán találta el, eldőlt, mint egy szabósági próbababa.

*

Akit életében először ütnek meg erőből, ököllel, az elcsendesedik. Pola adott ki hangot, de mintha a halovány hanggal együtt bele lett volna szorítva egy befőttesüvegbe. Ahol az üveg engedte, tompa zajjal keringett teste, ruhája közvetlen közelében: *óóó*, vagy inkább: *aóóó*. Ott forgott körülötte, ami kiszakadt, s megmaradt belőle: „ó”. Picit homályosabb volt az utca, ahogy a befőttesüvegből bámult kifelé. Aztán kicsusszant onnan, kitisztult a látása, visszanyerte a hallását, de az „ó” még kontroll nélkül menetelt kifelé belőle, ki Varsóból, lendületet véve a Visztula bal partján eljutott a mazóviai síkvidéken a múlt hónapban kapott lelki seb emlékéig.

Pola rájött, hogy szakadhat ki a forgatagból, ülve kellett maradnia. A földre került lány körül kettévált a rohanók áradata. Pola testét-lelkét bensőséges nyugalom fogta össze, bár valamennyire felzaklatta a sikítózás, a nyers üvöltözés és a vérének szájában tenyésző íze – bekerítették az emlékhöz tartozó könnyebb illatok és hangok. Előbb a brwinóvi állomás nyárfájának ágai közé akadt kóró jött elő egy hónap messzeségéből. De máris az ócska buszon voltak az apjával, mely átverekedte magát a vasipar újkeletű, robusztus építményein. Leszálltak, rövid séta után a faépület üvegezett verandáján álltak. *Itt leszünk egy darabig* – mondta az apja. Ezen a helyen, ahol Pola kislányként végignyafogott néhány nyarat, *egy darabig* a februári eget lesik majd. Kivonulásuk a nagy emigráció gyenge vázlata, szerény előzetese volt, hátha elég lesz belőle annyi. Mert Pola nem volt naiv lány, bár az apja úgy bánt vele végig az úton, mint egy retardálttal. *Te leszel a háziasszony* – kecsgettette. *Bármikor elmehetsz a tóhoz is* – mondta, és közben mereven bámult a semmibe, ahová szokott, amikor gátlástalanul hazudik. Brwinów északi részén a tavak, no hiszen... Ilyenkor februárban gyönyörű egy tó víztükre. Így hazudik az apja, az a rémes kontúrú fekete pupillája meg se rezdült belé. Anyja halála óta ahányszor csak megfordultak a nyaralóban az apjával, Polának pocsék hangulata volt.

A szobája egy jégverem volt, órákba telt, míg felengedett. Még a temetés után át lett hozva az ágya mellé néhány dolog az anyja éjjeliszekrényéről. Az apja kérdezte, hogy kell-e neki valami onnan, és Pola az ébresztőórát kapta föl. Aztán vitte magával Varsóba is,

állandóan a közelében akart lenni. Nem volt rá magyarázata, miért hurcolja. Szépen csillog, van benne fény, feketeség, öreg tárgy, és eligazít a mindennapokban. Egy esős nyári napon olyan a hangja, akár egy gyászszimfónia. Pola kitette a sarkain megfeketedett, töredezett komódra, és hallgatta, amíg le nem dobhatta magáról a takarót. Aztán kiment a nappalinak nevezett egyetlen nagyobb helyiségbe, apjáért kiáltott, majd amikor az belépett, józanul összefoglalta: *Február tizenkettedike van, hétfő, dél körül. Itt most mi kezdődik?*

Sokszor veszekednek, van ehhez forgatókönyvük, de ez más volt. Az apja *autoritása*, ahogy muszáj volt megtanulnia a kifejezést is, letarolta a személyiségét. Állandó késésben volt vele szemben. Kis idő mindig eltelt, mire megértette, hogy más a valóság, mint amit lát. Hogy hazudnak neki. Az ocsúdása első biztos fogódzója a saját létezése volt. Hogy milyen élő emberként ott állni, és hogy más is, bármi eszébe juthat azonkívül, amit hall. Bólintani, hogy igen, értem, apa, a pillanat felszínes ígérete. Nézte a férfit, akinek lassan átalakult az arca, s azok a kicsi elváltozások eltakarták a leginkább ismerős vonásokat. A régi arc romjainak kihülése után ugyan az anyja férje tornyosult fölé, aki azonban már nem volt Pola apja. Felrémlt, méghozzá jó erősen, mint egy kívánt édesség, az anyja majomszeretete, de akkor először tudta kezelni, világoskék pongyoláját, gyapjúujjasát, mindenét kidobták, nincs meg semmi belőle. Sok éve halott, az apja csak akkor ment el, 1968. február 12-én, hétfőn dél körül.

És be is jelentette: Nyugat-Berlinbe készül. Filmet forgatnak német zsidók sorsáról. Az jutott az eszébe... tekintve, hogy Gomulka már tavaly, a szakszervezetek kongresszusán hűtlenséggel vádolta a lengyel zsidókat... jó lenne megelőzni a bajokat. Egyébként is, az olyanoknak, mint ő, már sohasem lesz itt helyük... akik a szovjetekkel tértek vissza, nem csupán zsidók, hanem Lengyelország *szovjetizálásának* eszközei. Ilyen szavakat használt, meg hogy: evakuálás. Érted, magyarázta Polának, *zsidó zsidó* vagy, de egy lendülettel *oros zsidó* is lettél. Pola egyszerűen nem érezte egy másik ember közellétét, egyedül volt a nappaliban. Sosem beszéltek ilyesmikről. Ha Varsóban lettek volna, azt hiszi, a rádió szól.

Apja sokat adott arra, hogy lánya van. E szerint rendezte sémákba a világát. Komolyan lehetett érezni néha, hogy csak gázol bele a világba vakon, mintha Moszkvánál is erősebb őrangyala lenne a tény, hogy

egy lányt nevel. Szerencsétlen dolog persze, hogy mindebből egyedül Pola nem vett észre semmit. De talán mégis. Amikor csak bajba jutottak, az apja megtalálta azt az öt percet, és hozzá a hangot, hogy a lányában feloldja a görcsöt. Legyen önbizalma az apja hosszú távollétei ellenére. Végtelen kitartással és közös szertartásként öntözik a rájuk maradt szobanövényeket, tisztogatják a dísztárgyakat. A másodnapos szendvicset rágták reggelire, mert folyton rohant, nem volt más. Mindig valami *filmes munka* égett a körmére. És kedvére se lehetett tenni soha, ezért Pola azt sem tudta, ő maga mit akar. Csak az „*oj, oj*”, apja morgása kavargott a dohány és az arcvíz szagában. Néha viszont mámorító boldogságba ringatja jelentéktelen kis gyakorlatok bevezetésével. Ha átmegy a szobán, az apja tekintete le nem szakad róla. Aztán a vége felé már ez is keserű vesszőfutássá vált, mert ő sem szólt, és az apja sem kérdezte. Ebből is csak a csend maradt meg. Akár a brwinóvi tó mélyén, üledékes rétegek kavarodtak föl, de a felszínre csak egy-egy buborék jutott. Nyilvánvaló volt, hogy az apja is retteg a magánytól, és rémes ez a szerepjáték. Mert a számára nem léteznek jelentéktelen emlékek. Gettó van, fogolytábor, halál. De tilos ezeket szóba hozni. Így maradtak feltáratlanul gyengeségek, esendőségek, jellemhibák. A várost újjáépítették, de a családot nem szabad rekonstruálni.

Míg élt, Pola anyja sokszor hallotta a férjétől, hogy legyen keményebb a gyerekekkel. Mert a szeretet kemény. Amilyen módon ő szerethette a gettóban elpusztult szüleit, csak olyan lehetett. A családjuk a szovjet megszállás alatt álló lengyel területekre akart menekülni, de a varsói gettóban ragadt. Pola apja, szüleit hátrahagyva, onnan szökött meg. Huszonnégy évesen – annyi volt, mint most Pola. Soha nem hallott többé semmit a szüleiről – na ilyen kemény a szeretet. Azért ilyen, hogy lehessen érte lázadni. Viszont szükség esetén ki lehessen cselezni, tette hozzá Pola magában. Mert az apja mindig csak ment a feje után. Pola tízéves koráig átjárt hozzájuk, ezeken az éjeken anyja oldalán felmászott az ágyukra, majd óra múltán visszalopózott a szobájába. A kárpázat órái voltak ezek, cseppet sem volt álmos, vagy ha az volt előtte, az első pillanatban mintha elfújták volna. Néha fél teste lelógott, volt, hogy kapaszkodnia kellett. Mindig tusakodott kicsit az anyja, de olyan éjjel nem volt, hogy végül át ne karolta volna. Egyszer elbóbiskolt, s leesett a kis Pola, ráharapott a nyelvére, véres lett a szőnyeg az ágy

mellett. Akkor is ez a hang jött ki belőle, óóó, aóóó – lebuktak, apja kimondhatatlan fáradozások közepette tudott csak visszaaludni, végig morogva. A földre került kis Pola „ó”-ja az álmok, emlékek társulási készségével tűnt át ebbe a másvalamibe, apja „oj, oj”-ába. Moszkvában szedte föl, ahol Vladimir bácsi vendégeként fordult meg a Bondarev regényéből készült *Csend* forgatásán. Pola apja ezt a történetet mindig csodaszzerű véletlenek sorozataként tálalta, korántsem volt tipikus, hogy egy lengyel zsidó dokumentumfilm, aki forgatókönyvírói álmodat szöveget, a Moszfilm közelébe kerüljön. Amikor elszökött a varsói gettóból, úgy döntött, hogy a Vörös Hadsereggel szabadítja fel hazáját, akkor ismerte meg ezt a Vlagyimir bácsit. A bácsi védőernyő volt, meg lépcső felfelé. De különös módon egy ponton túl nem hatott. Pola anyjának táncosnői karrierje is megtört. Pár szó rémlett neki, amit emlegettek, degeneratív elváltozást, de ennél sokkal jobban tetszett Polának, amikor az anyja bányamély letargiában felsóhajtott: *Odalett a pliém...* Ebben volt költőiség, művészi erő, és a szomorúság mégis a felsrófolt életerőről tanúskodott, hiszen aki hallgatta, abban megérintett valami lényegit. Az anyja életerejét jelezte a lánya számára az a tagadhatatlan tény is, hogy öröksége révén ő hozott több pénzt a háztartásba. Emiatt aztán marták egymást, vetélkedtek, leplezve önbecsülésük hajszálrepedéseit. Egy-egy ilyen, két teljesen külön nyelven lefolytatott veszekedés után az apja úgy festett, mintha gőzfürdőből lépne ki.

Menjen velem, mondta az apja a nappaliban, ki Nyugatra, a *színházszadi* úgyszem *perspektivikus*. Ezzel a megjegyzéssel vesztette el esélyeit az apja a déli hideg napfénytől fel-felszikkasztó brwinówi házikóban. Ez nagyon durva támadás volt a lánya ellen. Pola levegő után kapkodott. Minden kiderült. Amikor Brwinówba készültek, még Varsóban, az apja bélésanyagot és ágyterítőt vásárolt, majd hirtelen ötlettől vezérelve duplaszéles függönyanyagot kért. Megragadhatott benne ez a kifejezés. Amikor látta, mit tesznek elé, kijavította magát, sötétítőt kért. Hihetetlen méretek. Hozzá extra hosszú karnist. Autóval vitette le, fel akarta szerelni. Bujkálni készült, döbbent rá Pola. És valahol a két település közt, a vonaton, vagy már a buszon döntötte el, hogy ez kevés lesz. Le kell lépni az országból.

És milyen aljas, háborgott Pola: *színházszadi!* Mostantól ne is próbálja beadni neki, hogy nem ez az igazi természete. Az alattomoság. Pedig

támogatnia kéne a lányát. Hiszen tudja, hogy igazából retteg az egészsztl! Az a rengeteg arc. Nézőtér! Rá szegeződő tekintetek. Nem akarta felfogni, miért kell meghajolnia az előadás végén. Miért kell ünnepelni a végtelen változatosság visszatértét? A darab végét, a valóság kezdetét. Újra viszonyulni kell az időhöz, és ezért, hogy odalent a balekok ezt észreveszik, pláne hogy megünneplik, még ő legyen hálás. Az apja virággal várta, a vizes száráktól szétrongyolódott a papír, amibe tekerte. Hideg lett tőle a tenyere, de ezzel a tapasztalattal Pola már nem tudott közölni, vagyis inkább közvetíteni semmit – könyörgöm, mondogatta magában, hisz ez csak a valóság, ebből a feszültségcsomóból, hogy ott állnak az aulában, és nem tudnak egymással mit kezdeni, mit bogozzon ki. Az apja sem volt rá kíváncsi. Végső soron még ő sem. És ahogy kiejtette a szót: *színházasi*, az ironiával egyszer és mindenkorra le is zárta az ügyet.

Aztán volt még egy kis bizonytalanság benne, bár nem tartott sokáig. Drukkolt, nehogy sírni lássa az apját. Az ugyanis vodkát vett elő, és mindig újra töltött. Pola hallgatta a kérlelő szavakat, s apja félelmeinek egy újabb rétege szűrődött át hozzá. Ahogy a napfény jár a szobában, úgy változik minden, látta be, és hogy vége... Véget kell ennek vetni, igaza van az apjának! Már csak a módszerről kell megegyezniük. Mert mit kezdjen ő azzal, hogy az apját a háborút követő nulladik óra felismerései kötik gúzsba. Hogy most ráfogják, a léte parazita lét, *ők* ideológiai szabotőrök, és hogy émelyítően teli van a város a pogrom szagával... Hallja még, hogy „gazdag zsidó”, „hiányos asszimilálódás”, „sovinizmus”, de Polát ez a sokarcú értelmetlenség taszította. Mi tartja vissza attól, hogy csak egy prédikáló, gúnyolódó, majd később bűnbánó férfit lásson maga előtt. Az apja úgy imbolygott a szobában, mint a függöny árnya. *Ez hisztéria, lányom, és egy hisztérikussal csak egyféleképpen lehet beszélni. Ők most azt képzelik, hogy mi vagyunk a világot uraló zsidók. De a képzelet nem minden.*

Pola nem hitt neki.

*

Végül az apja a maradék vodkával bezárkózott a szobájába. Pola észrevett egy kinyitott újságot az asztalon, az apja tollal írt jegyzeteit látta a margón. Bal kezével, pontosabban az ujjvégekkel a tollvonásokat követte. Valami körvonalazódott benne, amivel összefüggésben befo-

lyása lesz a létére. És semmit nem von le ennek az értékéből, hogy majd csak ő maga tud erről, nem a kor, a haza erkölcsi mozgását szabja meg vele, hanem csakis a sajátját. Egy másik szerepbe való ilyen átváltáshoz azonban, erre ekkor jött rá, szóval hogy ehhez a szinthez neki végleg le kell válnia az apjáról.

Elindult, hogy kiszellőztesse a fejét. Nem látta túl sötéten a helyzetet. Szerinte egyetlen kitalált történet talán néhány dolgot normális mederbe terelhet. *Miről beszélés?* – hökkent meg, majd válaszolt is rá: *Ó, mindenféléről.* Szokott így magával beszélgetni, kérdés, válasz, tudta, hogy csak lopja az időt, míg meg nem nyugszik a lelke. Minden rendben lesz. Miért gondolod ezt? Nem is annyira rossz a tóra menni, a vízre bízni magát. Pola megnyugodott. Varsó a rideg világot jelentette, míg a tó öble a kivirágzás kis zuga lesz. Legyen a tavasz ígérete, kérte magától, majd jóvá is hagyta: irreális színben fog ragyogni. Végre csak a szív dolgairól szabad majd gondolkodnia. Ihletett hangulatba került. Fura volt, valami testetlen gerjedelem.

Aztán megint mást talált ki – nem lesz egyedül! A negyedórás sétára lévő tanyán megvoltak még a dogok, két hatalmas állat, pompázatosak, álmodni nem lehetett szebbet. Pola elkérte és levitte őket sétálni a tóhoz. Továbbra sem érezte, hogy uralná a világot. Ellenkezőleg. Mégis, mintha állig föl lenne fegyverkezve. Nőként is. Kobaltkék háttér, a tó vize, bokáig érő részén állt a dogokkal, balról egy, jobbról egy, a nyakörvüket fogta. Kimerevedett, lábai térdben hátra hajlottak, állát felszegte, kicsit balra fordította. Tudta, hogy nézik a partról. Amikor kilépett a vízből, a fiúk eltűntek, csak a földre vetett csikkek árulkodtak róluk. Túl hosszú lett volna elmagyarázni, mit akart tőlük. Irtó kedvesen megkérte volna őket, hogy jöjjenek, szabad a csók. És elképzelte, hogy egyik sem mer mozdulni. A két dog forró hűséggel feszített mellette, az ujjai olvadoztak, ahogy a nyakörvnél hozzájuk ért. Párszor erőltette a nyelést, szivacsos volt a levegő. A partszakaszt ellenállási területté nyilvánította. Roppantul meg volt elégedve.

Ám odébb, egy nagy fa mögött kis öböl nyílt. Ezt a helyet addig nem ismerte, kis irtást csinált magának valaki. Rikító színeket kevert ki a fény, és az árnyékok is olyan életigenlő rendben helyezkedtek el. Két ilyen elnyúló folt közt egy pucér nő feküdt a törülközőjén. Lány volt inkább. Láthatóan nem volt még kész a hegyes kis melle és a csipője. A februári tízfokos hidegben, mintha oda lenne építve. Az örökkévaló-

ságnak szánva, s így már természetesen minden részletének megvan a maga hitele és szerepe. Pola zavarba jött, miért vakítják el bolond látomások, hogy szinte hunyorognia kell. A színész *illuminálódhat*, írta Grotowski, nemrég vették újra. A lelki technika által mintegy kigyúlhat. Milyen jókat fognak beszélgetni, kezdett máris sóvárogni Pola. De a bőség, a konkrét tények és körülmények sokasága, amibe mint egy falba ütközött, meghökkentette. Kénytelen volt elkönyvelni, hogy nem volt még ember, akiről ennyi mindent tudna. Látta a lányt, és mellékes volt, hogy szemlélhető, ott van, csodaszépen kanyarog mindene, ahogy elhelyezkedett. Hanem inkább az volt a fontos, és hát igen, a borzongató, hogy látta az idegen lány múltját. Szakasztott úgy, mint a moziban, sőt. Ott van másfél óra megtanulni együtt élni az idegenséggel, neki ehhez egy perc sem kellett. És már válogathatott is az emlékek közül. Ott a lány, látta, este volt és éhes lett, kint a konyhában a vacsora maradéka. Hideg volt a kő kimenni. Azaz mégsem ezért... nem ezért maradt éhesen. Amint átlépte a szobája küszöbét, meghallotta, hogy a szülei szeretkeznek. Egészen jól hallotta. Pola el is csodálkozott, mennyire jól emlékszik ő is, milyen az. Igen, igen! Van anyja is a lánynak, él, egészséges. Vagy mindjárt ugyanő, ez a lány, ahogy másnap reggel szomjasan kicsattogott a kövön, és felhörpintette a kint hagyott állott vizet. Minden megvolt. Igazítja a haját, felrántja a szemöldökét, viszket a szeme, megvakarja, szóval a számtalan rejtett mozdulat is világosan ott játszódtott előtte. Hogyan létesült a lánynak feloldhatatlan kapcsolata egy-egy ruhadarabbal. Hibátlan szabású fehér blúzban van valahol, a karján komplé grafitiszürke kiskabátja. És a csel! Hogy ez nem is az övé, Renatáé – hiszen ki fog derülni a neve –, hanem a lány anyjáé, és csak otthon felpróbálta a tükör előtt! Igen, látta már, otthon volt a tükör előtt, és a holmi az anyjáé. Ha jól belegondol, nem is film ez, hanem fotók sorozata, hiszen a rejtett üzeneteket is van ideje felfedezni és feldolgozni. Máris ki kellett javítania magát... jobban megnézve, és így, hogy ki volt merevítve a kép: a háttér alapján az egy eszpresszó mosdójának tükre... De Pola ekkor összezavarodva megrázta a fejét, a kutyák idegesen felnéztek rá, szembogaruk fémfoglalata ragyogott a napfényben. Mindegy, semmit sem köteles bizonyítani, az utolsó gombig ismerte, amit ez a lány viselni szokott.

Unalomig ismerte, s enyhe megvetéssel elviselte semleges, időnyésre játszó mosolyát, mikor lehetséges döntéseket mérlegel: hogy mit

csináljon a következő pillanatban. Merthogy felkönyökölt, ránézett Polára. A tekintetük találkozása Renata érdeme volt. Pola valahogy nem talált bele abba a pontba, ahová néznie kellett volna. Renata magába húzta, mutatta, magyarázta – szó és mozdulat nélkül –, mit csináljon, hogy nézzen mélyen a szemébe. Ez aztán az *előkelő nyugalom*, kérem szépen, ismerte el Pola. És hála töltötte el, mert eszébe jutott, hogy pontosan erre törekedett mindeddig az apja, ilyenek legyenek a dokumentumfilmjei, a forgatókönyvei, aztán a kezei alatt fogalmak, formák, képek utaztak a valóság extázisából a sírkertek végső, üres nyugalomába. Egyszóval kivételesen unalmas eljárással kulturális emlékeket faragott a természetes helyükről kirángatott mindegy mikből. Pola elaludt az apja írásain, kioltotta a tudatát az apró dolgok iránti szeretet, érzékenység és fantázia teljes hiánya. Renatából áradt a magabiztosság, ez a csaj egy hős, mindezt tudja ebben a hidegben. Árnyalatokat átúsztató kék hajpántja glória, szeplő pöttyözte bőre egy pihenő harcosé. Pola állt ott a két doggal, de a kiterült, meztelen testben lakozott az erő, a hatalom. Benne inkább a vodka lakozott, kezdte érezni a fejében, amit az apja beletukmált. Sosem bírta a szeszt. Ó, jaj, az a szörnyű emlék... Csak nem esik meg vele ismét... Az a buli a rendezőnél.

Mesélje el Renatának? Mit fog szólni hozzá? Színésznői karrier az alsóvárosi ház harmadik emeletének hálószobájából, na ja. Azt még talán megértené, hogy utálta a főiskolát, kellett a fenének a magiszteri diploma, évek óta szakkörökbe, tanfolyamokra járt, már kisebb szerepeket is kapott. Ami érdekelt, abban verhetetlennek hitte magát. Azon kapta magát, hogy már meséli is Renatának. Hogy egyik alkalommal a rendező felhívta magához a társaság krémjét, a tehetségesebbeket. Ürültek az üvegek, közben vetített nekik, két-három perces marhaságok voltak, *akcionisták*, mondta a rendező, akinek a nevét úgy ejtették ki, pikáns felhanggal, mint a tolvajok a mestertolvajét. Szóval akcionisták. Bécsiek ráadásul. Pola sosem ivott még többet fél liter bornál vagy két korsó sörnél, töménytet még nem kóstolt, ezeknek a karaktere nem volt arányos az elképzeléseivel. *A kurva életbe*, mondta ott a vetítés után részegen Pola – a műalkotás olyan volt, mintha egy úrbeli adást próbálnának fogni, rezgő fehérség, majd rezgő fekete-szürke foltok. Pola azt akarta mondani, hogy egy kicsike gyermek teleszart pancsolója, amit néznek, aztán rettenetesen megijedt, mert támadt egy

megérzése, hogy nemrég látott már ilyesmit. Semmilyen vonatkozásban nem állíthatta, hogy valóban hasonlított ehhez a kísérleti marhasághoz, de az apja polcán volt ez a bizonyos könyv, amiben a porig bombázott Varsóról készült képek mellé az újjáépítés sikereit szerkesztették be. A palota hült helye és a szemközti oldalon a múlt megismétlése, fotók és műalkotások alapján rekonstruálták a palotát. Szóval Pola megbénult attól, amit mondani készült, mert hosszúnak tűnt, több rétegűnek, és nem odaillőnek. Ő maga sem volt odaillő, ez volt az előfeltevése. Fiziológiai okokból nem követhette anyját táncosként a színpadon, nagyjából sehová sem illeszkedik a teste, nincs az a kompozíciója az életnek, gondolta sokáig. Ebbe a kifinomult bandába pláne nem illik, elég, ha a művészi kölcsönhatás kötelezettségeire terelik a szót. Nos tehát, Pola mindezt sűrűn káromkodva előadta, végül, egy szót mintegy meghosszabbítva lehányta a vetítövásznat. Utána iszonyatosan sokáig nem mert elmenni a foglalkozásokra, de egyszer aztán mégis, és pár hónap múltán ismét szerepet kapott.

Pola igyekezett, Renatát azért mégse hányja le. Meg kell tartania, mert hátha téved. Más is van a lányban. A felszíni nyugalman túl lappanghat benne valami. Amikor erre gondolt, Pola hallotta a vérét a fülében, egy pattanás volt, utána a tágasság érzete. A fiatal vérenek a hangját hallotta. Bizonytalanul állt a lábán, a dolgok kezdtek szépen egymásba folyni. A kutyák türelmetlenkedtek, csaholtak, a lány felült. Nem takarta el a mellét. Szenvedélyes érdeklődést mutatott az állatok iránt. Merész mozdulattal vakarózott a melle alatt, jobbát előrenyújtotta: ő Renata. Hallatszott, hogy a fiúk visszafelé jönnek, Renata akkor végül felöltözött. Már nem is védtelen a teste, azaz sosem volt veszélyben. Ő is varsói, a szüleivel van itt, egyetemista. Az egyik dog ugatott, a hangja akár egy ágyúlövés, állkapcsa gépszörnyként csattogott. *Hé, pajti* – húzta fel szeplős orrát Renata –, *kurva nagy melák vagy!* Pola megdermedt. Zavar támadt az időszeletek közt, és dühöngött magában, hogy ezt vajon melyikük mondta. Ha jól belegondol, mindig ez van, gyorsan kell elvégezni mindent, hiszen jön a következő kép, egy csíptetővel oda van már erősítve emennek a széléhez. Vagy Renata, vagy Pola mondta, hát nem mindegy. Egyéniségek.

Együtt mentek. A következő, ami áthatóan kiütközött: a trágyaszag. Már ott voltak a tanyán, visszavitték a kutyákat. A dogok keneljén dióval teli rekeszeket tartottak. Pola beletúrt az egyikbe. Imádta a

kemény, de törhető csonthéjukat, olyan tartalmas, öblös hanggal koppantak egymáshoz, amelyet egy régi írógép billentyűi adnak ki. Az asszonynak kék szeme van, valami kötényfélében állt ott. *Elviheted őket máskor is* – mondta. A tenyerét a rácsra szorította, az egyik kutya igyekezett megnyalni. *Nem sürget semmi* – válaszolta maga számára is talányosan Pola.

Javasolta, menjenek hozzájuk. Nem akart Renatáékhoz, egy ép családhoz látogatni. Feltűnő volt a komolykodó hanghordozása, érződött, hogy szívvel-lélekkel csinálja. Egy bekötőút rövid szakasza volt már csak hátra. Amint belépett a kertkapun, ugyanaz a renyhesség fogja el, mint mindig. A kapu és a veranda között egy kikövezett kis terecske van. Mindjárt beérnek. Hogy lehet bemutatni egy özvegyembert? Ül majd az asztalnál azzal a bárgyú magába feledkezéssel. Megoldja, határozta el magát Pola, és belökte az ajtót. Csak semmi pánik. Nem, nem. Nincs semmi oka így viselkedni, a színészi adottságai ösztönösen is jól szolgálják. A képesség mindig felülírja az indítékot. Megállt a szoba közepén, mondta az apjának, amit kell, bemutatná... – hátrafordult, karját maga mögé emelve. Odafordult volna Renatához, de rajta és az apján kívül nem volt senki a házban. *Oj, oj*, hallotta hátulról, az asztal felől apja idegesítően hullámzó hangját.

*

A gyepszőnyeges járdaszigeten ült Pola. Persze hogy félt, nincs abban semmi. Minden létező baj megeshet vele. Az egyetem felől továbbra is áradtak ezek az emberek, üldözöttek és üldözők. Mickiewicz szobra mögül, a Hopfertől szaladt ki Renata. Intett neki, álljon fel, kövesse.

A Krakowskie Przedmieście öblös terében nincs fedezék. *Erre gyere, várlok a püspöki palota előtti parkban* – kiáltotta Renata, s balra eltűnt a sikátorszerű Kozián. Pola utána támolygott. Hűvös szél fújt, hideg tenyerét az égő arcához szorította. Mályvaszínű foltokat látott a házak falán. Akár agyrázkódása is lehet. A következő pillanatban azonban szinte szerelmes elgyengüléssel fogta fel, hogy túl van rajta. Amitől napok, sőt hetek óta tart, íme megtörtént vele. Valami egyszerű fizikai inzultus érte Varsó kellős közepén.

Úgy érezte, gumiszőnyegen jár. Be lenne dugulva a füle? De az utcazaj átjutott hozzá, és pontosan tudta, merre tart. Egy újságospavilonban ülő nő sikítása oldalba támadta: *Mit csináltok, ti istentelenek! Mi nem*

vagyunk vademberek, hanem lengyelek – keleties, Bugon túli kiejtés, értékelte ki automatikusan Pola. Majd észbe kapott, de hisz akkor már jobban van, lehet futni is. Ezt a dolgot a kiejtéssel az apjától tanulta, volt már, hogy így vágott vissza a zsidóóknak.

Amikor a szűk utcácskában egy ház aljába vágott kocsiátjáró visszhangos terében megtorpant, nagyon erősen hallotta a lihegését. Visszafojtotta a lélegzetét. Elcsodálkozott, milyen a zaj hiánya. De tényleg, tört föl belőle, hát nincs igaza annak az újságos asszonynak?! Ő nem lengyel? Hiszen elzarándokolt Wrocławba, hogy lássa Ryszard Cieślakot *Állhatatos hercegként!* Tanúja volt a mór fogságban szenvedő herceg különös kínzásának – bár erről Polának az ő féldomborműnyi mórja jutott eszébe, a kétségbeesettsége, mondhatná: megrendültsége, ahogy a Rynek házfalába ékelődve nap mint nap szembesül kiszolgáltatottságával. És számára nincs meg az extatikus elmúlás lehetősége, helyzetének nincs feloldása. Ha a németek szétlövik, a lengyelek újra megformázzák kör alakú börtönében. Az apjának elmesélte a wroclawi este tanulságát, hogy Grotowski szerint közösségi értelemben valamit kezdeni kell az emberi test sérthetlenségével. Az apja szerint nem fogta fel teljesen, mit beszél, egyre csak azt hajtogatta, Grotowski kommunista. Polának voltak masszív sejtései, ezért amikor februárban Brwinówban voltak, külön visszatért erre a vitájukra. És nem szemrehányásként ismételte az apjának, hogy igenis az *abszolút veszélyről*, annak újbóli közelségéről beszél. *A hatalom el tudja érni a testet.* Most, hogy állt a keskeny Kozia utca fölött átívelő házrész fedezékében, ez a kijelentése súlyt nyert – ő, csak lenne itt az apja. Mindezt tudta nagyon jól, hisz beszéltek. Brwnówban bezzeg volt ereje kimondani a legfájdalmasabb mondatokat.

És ez így most már egy kicsit másként néz ki, merengett Pola, ezek nem holmi újságcikkek, szónoklatok, barátságtalan üzenetek, csinyek – ezek ütések. De jó volt tudomásul venni, hogy ezekben a percekben telepszik meg, rakódik le lelke kemény alaprétégére egy új meggyőződés. Emberként többre tartja magát a hasonló nagyjeleneteknél, hogy ilyen Cieślak-féle alakítással, krisztusi alázattal áldozza fel magát – illuminálódjon. Sokkal könnyebben tudott már szaladni, hamar elért a püspöki palota előtti parkba. Oda jön Renata. Addig is leült egy padra. Néhány embert látott átszaladni a park széli utcán, de ez már csak kereső és értelmező mozgás, felderítő tevékenység. Már

nem érezte a vér ízét a nyelvén. Polában most ez a jelentékeny hatás érvényesült. Megütötték, és erre nem volt általánosan érvényes magyarázat. Felsértették az arcát, s a béke szövetét. Ismét háború van, s ez most az övé – mit érdekli őt, mitől retteg az apja. Ez az ő ügye, hiszen neki sajgott a fél pofája. Lassan lélegzett, felolvadt a szabályosság apró fázisaiban. A gyereklét személyes stílusára lenne szüksége, gondolta, hogy összeszedje magát. Mert piszkosul fájt az arca, és könnyen lehet, hogy meglazult egy-két foga. Még egy ilyen mindennel foglalkozó lánynak is új ez a helyzet.

Egy kifulladt pár ült le a szomszéd padra. *És még azt erőltetik nekünk, hogy a nyugati élet mérhetetlenül eldurvult. Hát köszönjük szépen* – mondta a nő. Feltűnt Renata, ledobta magát mellé. *Rémesen izgultam érted. Ne sétáljunk inkább?* – és már indult is, mintha izgatott lenne. Pola is elindult. Renata hol mögötte toporgott, hol előresietett, megkerülte, lemaradt, utánaszaladt. És folyamatosan Pola arcát firkészte, mint aki ugrana az első füttyentésre. Mondd, kérdezte Renata, mit vársz tőlem, igyekszem segíteni! Ebben a városban most arisztokratikus ostobaságnak tűnt a segítőkészség, Pola mégis kapott rajta. Tegye meg azt a szívességet neki, hogy megöleli. Csak egy percre, szüksége van rá. Cionistát sem öleltem még, kacsintott Renata. Szép volt ott minden, az a sok zöld, a sok rügy, a lélegző park, és hogy nem háborgatták őket. Egymásba olvadt a két test, majd sétáltak tovább, de Renata egyetlen árva szót sem pazarolt arra, mi zajlik a városban. Játékosan visszaverte Pola minden próbálkozását. Aztán, tiszta örült, hirtelen felvetette, elhívja egy házibuliba. Előbb játékos kutyaként bővíli, aztán mint egy ördög, mindenféle hamisságokat, semmiségeket sugdos a fülébe. Renata nem a hazájáról gondolkodik. Sétálgat, paloták, kertek, az elvarázsolt királyság, az ifjúság terein fújatja, lobogtatja a haját a mindegyre fölerősödő széllal. Viszont a következő pillanatban jött az érv a védelmében is: amikor Pola földre zuhant, mégis ez a kiköpött árja csaj mondta neki, hogy tessék fölkelni.

Polának esze ágában nem volt buliba menni. Milyen különös, gondolt bele, pont azon a napon idézte föl a rendező buliját, amikor Brwnówban megismerkedett Renatával. De minek is menne ilyenek közé. A város elegáns negyede, a nappaliban a hatalmas könyvszokrény, polcain alpári ízléssel válogatott könyvek sorakoztak, a kor hangja, csupa vonalas tartalom. Pola ott fogta fel, miért baj, hogy otthon is ez van.

Az apja úgy szokott állni a polca előtt, mintha egy feketemisére tolakodott volna be. Azok a *művelt* fiatalok viszont nagyon otthonosan megvoltak így, hogy a mögöttük helyet foglaló világnézettel összeegyeztethetetlen érvekkel dobálóztak. A világmegrágadás mámora. Ők is gyöngyszemek egy füzérben. A szemközi falon, az ágy fölött James Dean-plakát, *Édentől keletre*. Volt ott egy Dovzszenko-plakát is, a *Zemlja* – istenien mutatott Dean mellett. Sok egyetemista volt ott, helybenhagyták a dolgokat. Ha jól tudja Pola, egyik sem a *zsidó burzsoázia* tagja. De az fontos volt, hogy nem kommunisták, hiszen az nagyobb számla a lengyelek szemében. Pola akkor még ebben hitt. Hiába forrt benne az indulat, soha nem tudta befejezni azt a mondatot: Mit meg nem tennék, hogy olyan legyenek, mint... Akkor még nem is az italtól, de zúgott a feje, és eltűntek a spontán érzései is. Egyre csak azt kérdezgette magától, muszáj-e valahogy igazolnia a jelenlétét. Muszáj-e jelen lennie.

Renatához fordult, az a szédítő gondolata támadt, hogy a testvérét bántja meg, de ezzel sem törődött. Gyorsan kimentette magát, majd hazaindult. Pár háztömbnyire van tőlük a posta, felhívja, beszélni akar az apjával. Még egy nyers pillantással visszánézett, Renata akkor tűnt el egy sövény mögött, feketén villant utána az árnyéka.

*

Az igazsághoz tartozik, hogy Pola szerette ámítani magát. Hetek óta azon rágódik, el fog-e érni hozzá ez az örült lázongás, ami felzaklatja végre. Mert döntenie kell. És pont nőnapon...

Az apja ordított a telefonban. Alig lehetett lenyugtatni. *Gyorsan kell elrendezni mindent, nincs idő erre* – mondta Pola. Az apja megértette. Amit mondott, nem lehetett egyértelműbb. Szóval az apja nem kíván védekezni a továbbiakban. És ő sem lehet egy láthatatlan zsidó. Az apja a munkahelyétől megkapta az alig kódolt üzenetet, hogy maradjon kint, ahol van. A *tisztulási folyamat* egyenlő a tisztogatással. Beütött a krach, hiányzik az asszimilált lengyel zsidó ideális képe. De ha lenne, *ezeknek* az sem számítana. Utána kell mennie. Varsót ott kell hagyni. Meg a polcán a kis ébresztőóráját. Az elúszó tárgyak sora következett... De ez még menni fog. Tinilányként egyébként is mindig látványosan szenvedni akart. Az anyja halála óta időnként a pánikrohamok fulladásos tüneteit produkálta, erre majd figyelnie kell. De az apja – úgy

látszott – már nincs tekintettel semmire. Bízott abban, hogy a lánya tulajdonképp megtörhetetlen, bámulatos a szervezetének visszaszerző ereje, megújuló képessége, és ezek a tulajdonságai most majd a kinti újrakezdésben segítik. Pola tudja, hogy kell egy elérendő cél, még ha a semmiben áll is. Hogy szükséges, azt még a színpadon tanulta, hogy a semmiben is állhat, arra az élet vezette. Pikánszá mégis az teszi az egészet, ha a célja elérésében az akadály a hazája.

Mit tud erről az apja? Hogy mi zajlik a belvárosban, az egyetemnél. Milyenek a férfiak az utcán? Egyáltalán, milyen az utca, a város? Amikor az anyja meghalt, Pola sokat csavargott. Tizenkét éves volt, nem pubertált. Közömbösséget színlelt. Jólesett neki a vándorlás. Makettnek látta a várost, korántsem babaháznak. Nagyobb struktúra, nagyobb tervek, elvárások. Pola egész gyerekkorában építkezések felvonulási területeit kerülgette. Zajlott az újjáépítés. Naponta lehetett felfedezni valami újat. Sőt, mindez jóval többről szólt, kezdetleges módon ugyan, de nagyvárosi rendszerekkel lehetett kommunikálni. A közlekedés rafinált fejlődése, az új autótípusok áramlása, vagy az úthálózat kutató, kereső terjeszkedése. Ez utóbbira mindig úgy gondolt, mint egy ösztöne szerint vadászó kígyó haladására – az útkanyarulatok egy-egy célszerű döntésnek bizonyultak az áldozat megközelítése során. Az útburkolat változása. A megmaradt épületek funkcióváltása. Az újonnan nyitó boltokat vehemensnek, tolakodónak tartotta. És az emberek... Nem látta őket. Utólag a legkülönbélebb emlékeit igyekezett felidézni, egyikben sem lelte nyomát embereknek, egyszerűen kívül maradtak a roppant bonyolult tervezési szükségszerűségeken. Volt, hogy megállt Pola egy sarkon, például a Zamkowy térre kiérve, és ha bárki kérdezi, teljes bizonyossággal állította volna, hogy az újjáépítés varázslata, a Királyi palota, a mozgólépcsővel elérhető alagút is üresen állt.

Apja unszolta, induljon már holnap. Nincs elegáns álláspont, kezdje meg száműzetését. Meg hogy: *Megijesztesz, Pola, kezdesz úgy viselkedni, mint az anyád.* Ekkor Pola felsikoltott. Kitért belőle. Mint a színházban a fényfüggöny a színváltásnál, az anyja egy percre felragyogott előtte, és utána egy másféle játék kezdődött. Ócskaság. Az apja bocsánatért könyörgött, de még mindig kiabálva. Nem, ő nem a halál segéde. Ő most rá vigyáz, az árva gyerekekre. Ezt szeretné neki megmagyarázni. Ezt hadarta el az apja. Neki kell rá vigyázni, mert Pola árva Varsóban. És íme, születik a pogromnak kommunista változata – az örökké méla

és óvatosan fanyalgó bámészkodókkal, minden rendű drukkerekkel, természetes gesztusokkal lincselgető segéderőkkel, kóbor, magányos öklözőkkel.

Kis szünet. Nyelt, levegőt vett, ivott valamit – nem lehetett tudni. Mennyi jó ismerős van kint, folytatta, és most már kimért lett. Egy kedves úr, német hadifogoly volt egy lengyel táborban, '46-ban is segített Németországban lengyel zsidóknak. És Polát befizeti májusban Wiesbadenbe Nurejevet nézni. *Látod, mit találtam neked*, mondta, *a Maifestspiel!* Úgy látszik, az apja elfelejtette a nagy igyekezetében, hogy Pola egész gyerekkorát a balett iránti rajongással tette tönkre. Nem lehetett közbevágni, az apja *mindent* el akart mondani.

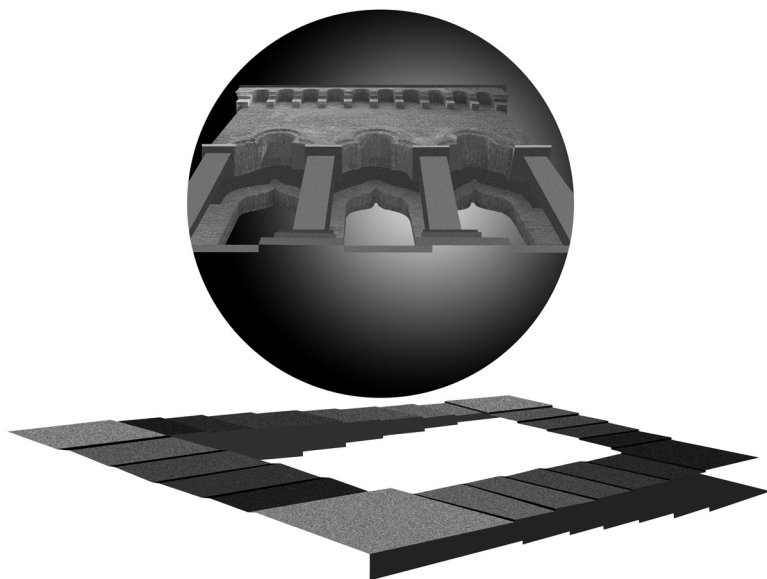
Szerinte Renata nem létezik. Brwinówban látta Polát bejönni a verandán át a házba, egyedül volt. A frászt hozta rá, ez nem egészséges. Megbúgatta a hangját: *Drága Polám, lányom, amikor hozzáérek a bőrödhöz, szinte megijedek, milyen magányos vagy. Odakint jobb orvosok lesznek.* Pola megnémult, egész testében remegett. És az apja még tovább lépett, végre eljutna mondandója végéig. Soha nem akarta elárulni. De itt van az ideje. *Tudod, az anyád, művész volt.* A romantikusok önzése. És az ő heves szenvedélye. *Búcsúlevél nem volt* – ha elveszítette a gyökerét az életben, nincs miről hagyatkozni. *Szóval, légy erős, Pola, anyád öngyilkos lett.* Úgy lehetett, talán, mint a politikában, okot senki nem adott erre, de valaki ürügyet szolgáltatott. *Nagyon szeretlek, Pola!* Az apja elsírta magát, nem lehetett tovább beszélgetni. Pola letette.

Hazafelé sétált az utcán. Sok minden eszébe jutott, de visszakerült ugyanabba a visszhangos befőttesüvegbe, ahol az ütés után megpihent. Felmerült benne, hogy foglalkoztathatná a módszer képze, mármint az öngyilkosságé. És hogy végül is kinek a képébe nyomta a halálát az anyja. De ezeket a gondolatokat, ahogy jöttek, elfeledte. Ő egy felnőtt nő. Holnap színpompás lesz az arca. Mehet vagy maradhat, Európa messze lesz. Ez a Varsó milyen város... másodszer is eltűnik. Alig látott valamit a könnyektől.

Szegény apja. Talán ott téved, hogy a döntésével a lengyelségétől búcsúzik. Miért nem inkább a kommunistákról válik le, úgy általában. Ő ugyan a kommunistasággal úgy van, mint a zsidóságával, nem érdekli. De az apja így nem boldogulhat, hogy minden érdekli... Pola behunyta a szemét, és hirtelen azt látta, hogy Nurejev elrugaszkodik

a színpad poros deszkáiról, repül, de olyan szépen, hogy minden anyának megdobbanna a szíve: ilyen szeretőt vagy fiút akar. Ilyen férfit.

És ő? Dönthet másként is. A tragikus eufória kedvéért. De valóban ilyen a bőre, hogy átüt rajta a magány? Ha nemet mond, senki sem fogja tudni, ki ő. Polának olyan érzése volt, mintha az utcán is magára maradt volna. De még az országban, sőt az egész világon is. Az anyja nincs sehol. Az apja sosem lesz kevésbé absztrakt. Suta. Ha itt lenne Renata, megkérdezné: Mit csinál egy kommunista Wiesbadenben?

Paradox perspektíva, 2020
(80 x 80 cm, digitális nyomtatás, vászon)

Szabó Róbert Csaba

HAZATÉRÉS

Azon a sáros nyárvégén Jótartó Andrással tartottunk hazafelé a frontról. Valahol Győr mellett fogtak el, de a szovjet őr három karóra fejében félrenézett, amíg átúsztuk a folyót. Bandi bátyám pontosan tudta, merre kell menni, és miután túljutottunk a kis folyón, kelet felé vettük az irányt.

Jótartó András alig két évvel volt idősebb, mint én, de mivel három gyermek várta otthon, kötelességemnek éreztem magázni. Az öccse helyett vállalta a frontot, pedig az még legényszámba ment. De nem az otthoniakról beszélgettünk, ha egyáltalán megszólaltunk, hanem a karórák tulajdonosairól. Birtalan Bálintról, akit Péccsett temettünk el. Bereczky Misiről, akit Salgótarjánál vesztítettünk el, mert aknaszilánk érte a tüdejét. Fekete Bandiról, akit akkor láttunk utoljára, amikor a Torda körüli állásokat kiürítettük, és széttroncsolt testét egy motorke-rekpár csónakjára dobtuk. Fekete Bandi különösen fáj nekem, mert unokafivérem volt, és a szemem láttára lépett aknára. A motoros azt mondta, egyenesen a kolozsvári helyőrségi kórházba viszi, de soha többé nem láttuk Bandit, azt sem tudjuk, hogy túlélte-e. Gergely Bálintról, akit a sznovszki iskola udvarán temettünk tömegsírba még negyvenkettő februárjában. Csorba Gézáról, a cigány fiúról, aki agyonlőtte magát negyvenhárom őszén, pedig túlélte a doni visszavonulást. Szilágyi Ödiről, akit egy hónappal Géza halála után ért aknatalálat, és Bereznában hantoltuk el. Nagy Lajcsiról, aki még a tordai csata első napjaiban kapott fejlődést, és egy Aranyosgyéres melletti tanyán temettük el. De nem tudtunk semmit például Varga Imréről, akit talán tüdőlövés ért Tordánál, vagy Szabó Jóskáról, aki szintén Tordán tűnt el. Gáspár Bandiról sem, aki más alakulathoz került és a Visztulához vitték őket.

Akárhányszor átkeltünk Jótartó Bandival egy folyón vagy patakon, valakinek kimondta a nevét a fiúk közül.

Mostuk Birtalan Bálint üszkösödő jobb combját jóddal, de nem segített, vérmérgezést kapott, és pár nappal később a kezünk között

múlt ki, nekünk pedig indulni kellett. A csuklónkon és a zsebünkben gyűltek a karórák, haza akartuk vinni őket a családoknak.

Jótartó két karján feltúrta az inget, nem bánta már, hogy eláznak az órák. Vállig benyúlt a mart alá, de sokszor nem fogott semmit, esetleg pár folyami rákot. Otthon ebből éltek, heten voltak testvérek, egyetlen cipője volt a hét testvérnek. Télen, ha a nagydolguk utolérte, felváltva húzták fel a lábbelit, és úgy mentek sorra ki az udvar végi árnyékszékre. Nyáron nem viseltek cipőt, egész nap a pataokban ültek és a part alól kézzel halat fogtak.

De akkor hazafelé csak rákot fogtunk, mintha a háború a halakat is kipusztította volna. Egy homokbányában sikerült tüzet raknunk, és parázon megsütöttük a rákot. Jótartó mutatta meg, hogy törjem fel az ollóját, és hogyan szívjam ki az ízletes kocsonyát a páncélkARBól. Nem tudom, miért emlékeztette Jótartó Bandit mindegyik patak valakire a zászlóaljából, míg eszembe nem jutott az a nyár derekai fürdőzés egy névtelen ukrán folyóban. Valójában a mocsár kellene eszembe jusson, ami a folyó innenső partján, a védelmi vonalaink előtt keserítette az életünket. A rajzó szúnyogokról, legyekről és piócákról. A szívós sásról, ami sokkal élesebb leveleket növelt, mint az otthoni, és vékony, kellemetlen metszéseket ejtett a lábszárunkon. A felderítés, amire a szakaszt küldték aznap, annyiból állt, hogy átkúsztunk a mocsáron, és amikor elértük a cuppanós fővenyen túli homokpadokat a folyóvízzel, vissza kellett volna fordulnunk délnek, és szintén kúszva jelentkezni az elővédek állásainál. Csupa értelmetlen küldetés, és a vége még messze volt.

Gáspár Bandi, emlékszem, belemártotta a kezét a zöldes színű vízbe, majd lekapta a sisakját, telemerítette és a fejére öntötte. Mindenki azonnal utánozni kezdte, és Birtalan szakaszvezető nem szólt semmit, és azonnal tudtuk, hogy felőle akár meg is fürödhetnénk.

A folyón túli orosz állások fölött forró levegő rezgett, és néma csend. A puskámat néztem, az olajtól csillogó csőre itt-ott rászáradt sárfoltokat, amit kúszás közben hordtam föl a fémre. Nehezen válik meg tőle, honvéd, mondta recsegve Birtalan, de én már le is tettem, és mint a vidra, beleereszkedtem a vízbe. A társaim már nyakig elmerültek, és némán taposták a folyót, ami hirtelen mélyült, és szelíd forgással fogadta be őket. Birtalan a parton guggolt, és a folyón túli területet figyelte, távcsöve tiszta volt, mint mindig, és kézkrém illata lengte

körbe. Sosem tudtam, honnan szerzett kézkrémet, de mindig illatozott tőle, amiről nekem, és szerintem mindenkinek a szakaszból, a lányok jutottak az eszembe, és enyhe szédülés rázott meg mindig. Birtalan szakaszvezetőnek lány illata volt. De most a víz kellemes csökjában nem éreztem úgy, hogy női testet kívánnék. A víz inkább csupasz állapot hozzám érő bőrét juttatta az eszembe, egy hatalmas csigáét, ami testem teljes felületét egyszerre kússza végig, egyetlen, óriási izommozdulattal.

Jótartó eloltotta a tüzet a homokbányában, pedig szívesen szagoltam volna még a csípős füst szagát, ami végre tiszta volt, sem ember, sem állat pörkölt szaga nem vegyült bele. Csak a tiszta fáé, aminek az égése arra szolgál, hogy meleget adjon, nem pedig pusztítson. Jótartó először ezen az éjszakán mondta ki, hogy ő nem akar hazamenni. A megmaradt órákat egyenként a bánya homoktól süppedő, üres tárnáiba dobta, amibe a hold úgy nézett bele, mintha azt a helyet keresné, ahonnan az égre mozdította valami végtelen erő. Nehezen tudtam lefogni Jótartó bátyámat, és megnyugtatni alig. Egy idő után elengedtem, és ő azonnal föl pattant. Eltűnt mellőlem az éjszakában. Nem mentem utána, inkább behunytam a szememet, a kialudt tűzhelyről egy megüszkösödött fadarabot vettem a kezembe, és gondolatban a névtelen ukrán folyó hátára dobtam.

A faág is ugyanúgy csattant volna a víz hátán, mint a húszas gránát, amivel a folyó túlfeléről kezdtek lőni ránk. Birtalan a nevünket kezdte sorolni, pattogón, szigorúan, ellentmondást nem tűrően. Gáspár! Nagy! Szilágyi! Csorba! Szinte egy emberként kapaszkodtunk ki a partra, vagy csak alig-alig lemaradozva egymástól. A fegyvereink után nyúlva indultunk meg kúszva a mocsár belseje felé. Birtalan tovább sorolta a neveket, szinte végig, amíg csak a gránátbecsapódások meg nem szűntek. Akkor már tudtuk, hogy ketten nem jöttek ki a folyóból. Vizes ruháinkra azonnal böglyök csaptak le. Fekve csápolva hajtottam magamról a vérszívókat, ugyanúgy, ahogy otthon is tenném aratáskor a déli ebéd utáni pihenőn, a fűben fekve, ciberelevestől eltelt hassal. Akkorra már megtanultam, hogy az otthoni mozdulatokat is használni kell a frontszolgálaton, mert különben végleg átcsusszanok a katonáknak kitalált mozdulatsorba. Nem akartam elfelejteni, milyen aratás után a fűben heverni, nem akartam lemondani azokról a moccanásokról, amiknek nincsen súlyosabb következménye a civil életben, a

fronton viszont akár halálosak is lehetnek. Végiggondolatlan, hirtelen, önfeledt mozdulatokra vágytam.

Jótartó András hajnalban ébresztett. A homokbánya fölött már nyoma sem volt az éjszakának, a fényesedő égbolt jöttére a tegnapi hely is eltűnt. Álmosan figyeltem az ismeretlen tájat, ami a délután díszleteinek nyákjában ragadt bele az emlékezetembe, és most nem tudtam eldönteni, hol vagyok. Jótartó elindult, én is fölálltam, mentem a nyomában. Két óra múlva vettem csak észre, hogy visszafelé megyünk, napnyugatnak.

Amikor az oroszok átkeltek a mocsáron, tudtam, hogy nem fogjuk többé visszaszorítani őket. Megindultunk hazafelé, bár eleinte elterelő hadmozdulatoknak nevezték a reggeli szemlén. Persze, akkor már hagyományos értelemben vett szemlére sem álltunk ki, az állásainkba húzódva hallgattunk. Birtalan szakaszvezető egyre kevesebb nevet sorolt fel, csak az élőkét. Az elesettek helyére érkezők nevét sosem mondta, szerintem már nem akarta megtanulni őket. Végül öten maradtunk a régi szakaszból, és Birtalan ötünk nevét sorolta minden áldott nap, kérlelhetetlenül, mint egy imádságot. Nem örültem, hogy hallom a saját nevem, és a legtöbbször bedugtam a fülem. Persze, örültem, hogy életben vagyok, nem arról volt szó, csak Birtalan elszántsága megrémített.

Jótartót másnap este végképp elveszítettem. Egy darabig mentem utána, próbáltam a lelkére beszélni, de ő megállíthatatlanul haladt visszafelé. Sötétedéskor lemaradtam tőle, egy leégett tanya üszkös romjai között töltöttem az éjszakát. A gerendák szaga nem volt tiszta, és nem is aludtam túl sokat.

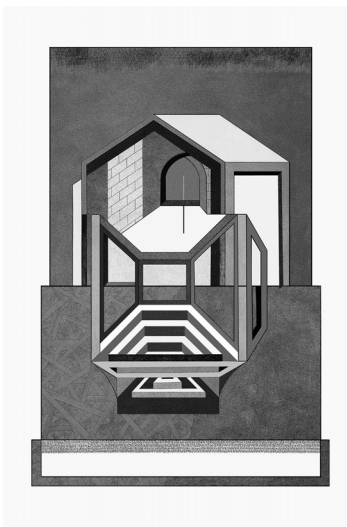
Birtalan szakaszvezető a tordai csata után, valamikor '44 októberében kezdte el a halottak nevét sorolni az élők helyett. Désnél vesztegelt a szerelvény, amire felpakoltuk a megmaradt tüzérségi felszerelést. A Szamos sárgán hömpölygött, gyűrűi körtánca értelmetlen játéknak tűnt a ponyvával letakart ágyúk lába mellől. Birtalan szakaszvezető megvárta, míg átkattogunk a folyó felett, és csak akkor hagyta abba az elnyújtott, olykor szótagokra bontott nevek zsolozsmáját. Jótartó bátyámra néztem, aki a vízbe köpött, legalábbis megpróbált, mert a szél, láttam, felkapta a nyálát és a talpfák alá rántotta. A nevek is valahogy így maradtak mögöttünk, a szél hátára bízva, de újabb folyónál újra szembefújta velünk, és nem lehetett letörölni, akár a jódot,

ami Pécssett sárgára festette a szakaszvezető bőrét. Többé a kézkrem illatát sem lehetett érezni rajta, innen tudtam, hogy menthetetlen. Birtalant nem tudtam volna elképzelni a krémje illata nélkül. Reméltem, hogy nem kerül rá sor, de Birtalan, mielőtt meghalt volna, elsuttogta a neveket.

Március végére értem haza. Az emléktáblát ősszel állították fel, a papnak én soroltam el, kiket láttam meghalni. A márvány, amibe a neveket vésték, a templom falának támasztva várta a felavatást. Jótartó Andrást ne írjam föl, kérdezte a pap a kő előtt ácsorogva. Megráztam a fejem. Ne, mondtam, pedig tudtam, hogy sosem fog már hazajönni. Eljössz az ünnepségre, kérdezte a tiszteletes, pedig ő is pontosan tudta, hogy nem fogok. De azért azt feleltem, hogy persze.

Megkönnyebbülten léptem ki a templomkertből. A márványba vésett neveket nem kell többé felsorolni, jobb, ha az ilyesmit a kőre bízza az ember. Kimentem a folyóhoz, a hazahozott bajonettet meg a pisztolyt a vízbe dobtam.

Nem látta senki a csobbanásukat, de én tudtam, hogy ott forognak a vízben, míg biztos helyet nem találnak maguknak a meder alján. Mind a tizenketten.

*Az otthon terei, 2020
(70 x 50 cm, vegyes technika, papír)*

Kézdi Imola
MEGSZÜLTÜK

megszültük
egymást,
majd megtagadtuk,
az ecetet borként
kortyolgattuk,
és lándzsát törtünk
a szerelembe.
szemünkön
Júdás ezüstje,
keresztben és
egymás karjában
feszengtünk,
de feltámadni,
úgy látom,
még mindig nincs kedvünk.

MEGSZEGTÜK

megszegtük
egymás frissen sült,
lágyszavát.
pedig esküdni
mertünk volna.
most homokízű
a magány, és
a fogaink közt
hiány ropog.

veled elsőnek tűnt
minden csók,
utolsónak
minden vacsora.

ÁLMAID

nyitott szemmel alszom.
álmaid sötétpuha
árnyékot vetnek
hanyatt
homlokomra.
nyakamba borul a
szigorúan hátrafésült
szerelem.
most menj,
hagyj magunkra,
csak az álmaid ne vidd!
bennük járok-kelek,
becézlek.

FEKETE FEHÉR

fekete-fehér,
a kávémba
áztatott kenyér,
régnemvolt ölelés,
fekete-fehér.
sápadt hóhér,
szempillámon
hópehely,
fekete-fehér.
biztosban kétely,

komolyban röhej,
fekete-fehér.
rabul ejtett
gyilkosban
hidegvér,
fekete, fehér, fekete, fehér.
lelkem sarkában
sakktábla,
testemen vonalkód,
fekete, fehér, fekete, fehér.
megfizettél már,
a szürke hétköznapokért?

MA TÚLNYOMÓ

ma túlnyomóan
napos vagy.
beutazlak,
de nem vagyok
felkészülve rád.
feltöri lábam
a múltad, szilánkokra
tör a melankóliád.
tizenhárom öleléssel
varrj össze,
s ha nem gyógyul a seb,
beléd halok,
a napsütötte tályogon.

Szabados Attila

PRAEPARATIO

Nagyanyám közel-keleti vendéget vár.
Kimegy megmosdani, áll a fűben,
a pajtából tehenek, lovak nézik.
Tenyerével vizet locsol az arcára.
Nézi a napot, lavórba szuszakolja
lábait. Olyan, mint egy hatalmas
cserepes virág. Este kiszáll, nagyapám
éhes. A tükörben megpillantja magát,
de nem sír, pedig nagyon megöregedett.

KÖNTÖS

A kihordott köntöst a fürdőben
találtam, egy szennyeskosár alján.
Másnap vendégek jöttek, mindent
kimostunk. Ujjongva emelgettem,
körbevitettem a ház szobáin, mint
egy bálványt. Mióta meghalt, nem
hordta senki. Nézem, ahogy forog
a mosógép dobjában, félek, nehogy
tovább szakadjon. A karrész alatt
mindkét oldalt lyukas, megkötője
foszlik. Ide tette, mielőtt minden
ereje elhagyta. Nyáron még láttam,
hordta, nem csak képzelem, lyukak
nélkül. Megvarrásról szó sem eshet.

BÉRLAKÁS

Mióta a ház felét dobozokba pakoltuk,
bérlakásban élünk. Először félünk
a múzeumi csendtől, a lakókkal távozó
bútorok csak a fuga meg a festék
állott szagát hagyták hátra. Egy év után
már saját lábnyom feketélik az ágy
melletti falon, akár egy pecsét. A gang
megtelik dobozokkal, kikerülnek
a szezonális díszek. Az alsó szomszéd
éjjel él, bútorok csikorgása szivárog
a padlón, a sarkokból üvöltés, szinte
beleremeg a könyvespolc. A bérleményt
tárgyaink feszesen kitartják – szekrények,
ágyak, régi vázák – és nem is a csend
riaszt, ha új lakásba lépek, inkább hogy
az egész összeroppan, mint egy kifújt tojás.

EGY BALATONI NYARALÁSON

Anyám az iszapban
elhagyta a jegygyűrűjét,
apám akkor kezdett
egyre halkabb lenni.
Később egészen néma
lett, mintha a hangját
a vízben hagyta volna,
hogy soha többé ne tudjon
kiúszni – csak a homok
szélét kapargatja.

ÁGY, SZŐNYEG

Ezeket tesszük ki a kert végébe,
miután nedvei végleg kicsorogtak,
beleitták magukat a szövetekbe,
a sejteket elhagyta minden élet.

A fűvön korhadni kezd az ágy,
először a lábai, majd egyre feljebb,
leválnak a rostok, bomlik a szőnyeg
szála, a nap fakóra szívja színeit.

Akkor benzint locsolunk, feketére
égetjük, ami még utolsó perceiben is
vele volt, a szőnyeget, az ágyat,
a beszívódott halál finom nedveit.

A máglya nyomát szenes kör jelöli
a meggyfa mellett, a testet mégis
messzebb földelik el, valahol a falu
végén, köztemetőben.

Tarpai Zsófia
A NYAVALYÁS

Mire hazaért a lopott kenyérrel: beesteledett.
Nem szerette a macskakövet, rongyos lett
tőle a járása. Mindig a mosónő vigyázott rá,
a lépcsőházi. Ma már nincsenek mosónők –
hazamentek a Holdra, megfogyatkozni az éjjel.

Ma már nem szeretjük a lopott kenyér ízét.
Régen sem szerettük, csak megszoktuk,
titkon sárrá válni akartunk, és hímezni tanulni,
és tudni, hogy mikor terítik le a macskakövet –
ezt nem fogjuk megtudni sohasem.

Megmaradtak a harangrozsából kikelt erdők.
A jajgató madárkák az ablaküveg mögött. Azt
szerettük, az ablaküveg keretét. Mikor tövisek
pattogtak le a széléről, mi felszedtük, hogy
sarokban állás közben abból ültessünk rózsát.

Ma már nem állunk sarokba. Régen sem álltunk,
csak beállítottak. Unatkozni szokás, s közben
kertet nevelni. Abból nárciszt, árvácskát szedni.
Ma már hazatalálunk sötétedés előtt. Hogyan
lett kényszerből virág, megtudni – sohasem.

Bangha Mónika

MORRISVILLE

Don't cry for me Argentina – énekelte a slágert most már egészen hangosan Meredith, valahol Pennsylvania és New Jersey határában, egyrészt azért, mert úgysem hallotta senki a kihalt és kitáblázott országút szélén, másrészt, hogy kétségbeesését tompítsa. Már három órája ment körbe, az utakat mint valami térképet látta, madártávlatból, mintha csak a somlyói dombról nézne be a völgybe, hol letért egy híd alatti útra, és követve egy táblát addig ment, míg ismerős helységneveket olvashatott, hol belőtte a célt, és mindenén áttörve haladt toronyiránt. De mivel ez az út nem kifejezetten gyalogosoknak volt tervezve, sőt, természetes, hogy az amúgy is székeley egyszerűséghez szokott logikája, és az autós közlekedésben tapasztalt teljes úrlény volta sem segítette, ismételten csapdában találta magát. Így is, úgy is el van tévedve, állapította meg rezignáltan, az ott előtte lehet Morrisville, mégis, eljutni oda nagyobb kihívás, mint eddig gondolta. Persze, az is lehet, hogy nem Morrisville, hanem mondjuk, Philadelphia, nevetett keserűen, és úgy döntött, mégiscsak megpihen egy pillanatra. Még épp időben lépett be a mezőre, amikor egy kivehetetlen színű autó (ez lett volna a maximum, amit a lány egy autóból érzékelné tud) úgy suhant el mellette, hogy szalmakalapja kettőt pattant az aszfalton. A biztonság kedvéért úgy még tíz méterrel beljebb ment, csak azután vette le a mázsásnak tűnő zsákot a válláról.

Mint valami vándorcigány, úgy nézhetek ki – gondolta – és a biztonság kedvéért és saját megnyugvására azért ellenőrizte a zsák tartalmát: uniszex, csupa sárga és krémszínű kezeslábasok, ugyanolyan kombinációjú pokrócok, zörgők, pár játék Zotyinak, aki most az apjával és nagybácsijával valahol az amishok földjét fedezi fel, már amennyire azt egy kétéves képes megtenni. Reflexszerűen simított egyet a pocakján, még nem föltétlenül látszik, gondolta, de azért nagyon is érezte a jelenlétet így, a senki földjén, valahol Pennsylvániában. Csak onnan tudta, hogy még Pennsylvániában van, hogy már kétszer is szembesült a határral, hirtelen megsokszorozódtak a táblák, minden-

féle jelzések, és bár tovább mehetett volna, nem álltak útjába határőrök, mint gyermekora emlékeiben, ő visszafordult, még nem adta fel.

Ma reggel még minden olyan biztatóan kezdődött. Gyerekmentes napot szavaztak neki, de mivel mégiscsak túlzásnak tűnt a négy fal között maradni egész napra, végül úgy döntöttek, hogy magukkal viszik a hídon túlra, ott vannak a jó kis bevásárlóegységek, ahol Meredith kedvére időzhet, aztán majd ráérősen hazasétál, lazít estig, míg a többiek visszaérnek az amishok földjéről. Hiába akadékoskodott a sógora, hogy nem lehet gyalog visszasétálni a városba a hídon keresztül, hisz Amerikában nincs olyan, hogy járda, a lány a végsőkig ragaszkodott az egészséges székely arányérzékehez. Olyan nincs, hogy az amerikaiak azt mondják, nincs út, amikor ő látja a város épületeit. Hányszor ment már toronyiránt, ha nem is Pennsylvaniában, de Transsylvaniában, mikor az volt a téma, hogy hazatalál-e a gombászásból vagy a három faluval arrébb tartott bálból? Akár hajnal háromkor is! Csak akkor zavarodott össze, ha térképet nyomtak eléje, még ma is, bármilyen segédeszköz, mint Google Maps vagy GPS, ha mondjuk vezetne, csak összezavarta. Ezért nem is hozta magával a telefonját sem, úgysem volt rendesen feltöltve reggel, meg amúgy is kivel tárgyalhatna itt, hogyan, kitől kérhetne segítséget? Meredith úgy érezte magát biztonságban, ha két lábát megvethette a földön, minden segédeszköz lehúzta, akadályként csüngött rajta. Azt sem bánta, ha lejárja néha a lábát, csak idő kellett neki, és hogy ne akarjanak segíteni. Hogy békén hagyják. Ez volt a cél a mai nappal is, ugyebár. Már kezdte bánni, hogy nem bírta visszafogni magát a vásárláskor, pedig kivételesen nem magának gyűjtött, fészekrakó ösztöne nem védte meg attól a sok cukiságtól. Ráadásul itt minden jóval olcsóbb, sóhajtott megadóan, otthon erre az összegre, amit most elpalt, egy öltönyt sem készíttethetett volna! Persze, tudja, az egy életre van, ezeket meg a jövővény seperc alatt kinövi majd, de hát a lelket is kell táplálni, nemcsak a testet. A száraz, elég szúrós avaron keresett egy annyi helyet, ahová kényelmesen leülhet, de ez az idegen növényzet, ha lehet így nevezni egyáltalán az útmenti poros, vadvilágra még csak nem is hajazó, élőnek nem látszó burjánhalmazt, sehogysem akarta barátságosan fogadni. Mindenhol szúrt, bökött, mondaná a férje, ez lenne az ígéret földje? Az biztos, hogy ebből sem készítené burjánjáéat! – kacagott fel hangosan.

Ösztönösen masszírozni kezdte a bal vállát, mintha besüppedt volna a zsák súlya alatt, nézett a mellette levő fekete szemeteszákra, legalább vett volna pár darab nejlonzacskót, hogy valamiféle normalitás-látszatót keltsen! De kinek is? És mióta normális, amúgy is, errefelé, hogy zacskókkal gyalognak az országúton? Ez a szemeteszák még jobban is talál a vándor székelly státusához, vagy a travelleréhez, eufemizált a piros hatféle árnyalatában pompázó szétterült rokolyájára nézve. Érezte, ahogy élvezettel süppedt bele egy történetbe, amit majd mesélni fog, évek múlva, talán ennek a kis pocaklakónak is. Ahogy a feneke kezdett hozzászokni a hepehupás földhöz, lassan megindult benne a történet, hallotta magát, próbálgatta a szavakat, a közönsége időnként változott, csak az volt közös bennük, hogy mindannyian szájtátva lesték a szavait.

Nem, nem akart kilépni innen, otthonának érezte ezt a foltot a feneke alatt, mint az örök ígéret földjére tévedők, bár maga sem tudta, hogyan került ide. Ha kilép, ha elhagyja elméje játékát, a történetet, amit élvezettel sző, akkor rá kellene döbbsennie, hogy eltévedt, hogy krízishelyzetben van, hogy nincs már út a lába alatt, nemhogy járda. Hogy még segíteni sem lehetne rajta, ha mondjuk, egy cowboy arra tévedne aranyásó portyája után, vagy a rézbőrűekkel való meddő tárgyalása záróakkordjaként. Ja, hogy ez nem Texas? Nem mindegy? Szemét lehunyta, hogy véletlenül se hagyja elméjét elporoszkálni holmi aggodalmakba, végül is hétéves kora óta gyakorolja ezt a játékot, aztán a jógával is ráerősített később, jelen van, de úgy, hogy közben mindenhol máshol, ahol csak akar, egész Amerikát végigbolyonghatja, miért pont azt az egy helyet keresné? Egyáltalán hogyan került ő ide? Ez a kérdés meglepetésszerűen szokott beléhasítani vészhelyzetekben, máskor pedig csak a legnagyobb nyugalomban és hétköznapiságban. Akárcsak a pánik. Levegőben vagyok, terhes vagyok, át kell kelnem az utcán, németül tartok értekezést a gazdaságpolitika meglepetésszerű berobbanásáról Berlinben, hindiül beszélek India miniszterelnökével, bukuk matekból, fogászatra megyek, szaktanácsokat osztogatok rajtam csüngő szempárokknak, szektásként menekülök a normálisok elöl, bekerítetek a majmok, a főtt kukorica a kezemben, újból és újból magamra maradok, ünneplóruhában kerekezek karácsonyi misére, pizsamában kerülgetem a dzsungelt, füstszagú lehelletemet mentolos rágóval takaratom, borgőzös éjszakákon szeretetért könyörgök, másnap pedig

keservesen keresem a fonalat... De hogyan kerültem ide? A szőlő az új murötura, az esőmentesség szép idő, pompásan buszozunk Goában, Kolozsváron, évente szocializálodom paleontológiában, ornitológiában, autó- és repülődesignban, Harry Pottert olvasok, Star Warsot nézek, amikor nem legókban, akkor varázspálcákban, lézerkardokban, klónpáncélokban botlok meg saját otthonomban. Méri néninek szólítanak, szavazatomon sok múlik, orvos diákjaimnak egészségügyi tanácsokat osztogatok, azt hiszik, hogy főkönyvelő vagyok, miközben az első kétismeretlenes egyenletben eltévedek. Nemhogy Amerikában. De hogyan kerültem ide?

Lábai zsibbadni kezdtek, most valahogy a féllótusz sem ment, ha legalább valami magasabbra ráülhetne! A zsákra már próbált, de az olyan süppedősen puhának bizonyult, hogy a háta hétrét görnyedt, tovább fokozva a fájdalmat. Ösztönösen keresni kezdte az út és mező határán az otthonról jól ismert járdaszegélyt, bordurát, hogy egész pontos, vagy egész székel legyen. Meglepte, hogy az otthon gondolata, ami annyi identitásproblémát okozott neki, most teljesen összemosódott: mindkét otthonában természetes volt a járdaszegély, az elválasztás, a kettőség, Erdélyben és Skóciában is. Csak itt nincs helye az embernek a maga egyszerűségében, gondolta keserűen, itt az autók letolták az embert a mezőre. Ami nem is lenne akkora tragédia, ha a mező mezőre hasonlítana. Eddig sem látta az autók mögött az embert, de most már gyanítani kezdte, hogy ez nemcsak az ő üldözési mániája, nemcsak összeesküvés-elmélet, hanem az ígélet földjének alaptermészete, amint az ígéletek lassan foszlanak le róla. Ekkor bevillant egy másik járdaszegély hidege, ezúttal szigorúan magyarosan mondvá, valahol Budapest és Tahitótfalu között. Diákcseré részeként találta magát egyszeriben a népstadioni buszpályaudvaron sokadmagával, azelőtt csupán egyszer volt ilyen messze otthonától, de arra csak a sztorizásokból emlékezett. Kedves középkorú úr várt rá, mellette szegénylős vagy kelletlen kamaszlánya, Meredith nem tudta volna megmondani, ahogyan akkoriban a saját érzéseiről sem volt valami tiszta képe. Fantáziájában Budapest volt maga a végtelenség, az akkori viszonylag helyi ígéletföld, ehhez képest kiderült, hogy nem is ott fog lakni, hanem úgy 20 kilométerrel arrébb, és busszal kell megtennie a távot, ha valamiért egyedül kellene visszamennie. Első alkalommal meg is mutatták a megállót, Meredith agya zúgott a nyüzsgéstől, de jól

megjegyezte, hogy melyik helyről indul az ő busza, L-es kocsállásról. Azt majd csak úgy három év múlva tanulta meg, Kolozsváron, hogy a hely nem elég pontos koordináta, az idő sem, a bizonyosság a számoknál kezdődik. Másnap délután a járdaszegély hideg kövén találta magát valahol Tahitótfalun innen vagy túl, ezt nem tudta volna megmondani, csak hagyta, hogy a kétségbeesés könnyei végigfolyjanak arcán. A megállók számolásába belegabalyodott, a táj egyre kevésbé hasonlított bármire, amit azelőtt látott, szíve egyre türelmetlenebbül készült kiugrani a helyéből. Amikor leszállt, találmra, már szürkülni kezdett. Miután jó alaposan kisírta magát, elindult. Csak az érzések hajtották, egy-egy ismerősebb kerítés, egy villogó ABC kirakata, egy parkoló kamion a garázs előtt. Órákig ment körbe, ekkor már tudta, hogy ott van, de képtelen volt emlékezni bármire is a házból, a színére mondjuk, vagy a kerítésre, hogy milyen az ajtó, vagy van-e utcára néző terasza. A házszámról nem is beszélve. Hideg és sötét ereszkedett rá, de ami a legijesztőbb volt, az a visszatarthatatlan vizezési inger. Egyre gyorsabban fordult meg az utca végén, énekelt, már azt sem bánta, ha valaki csak beengedi pisilni. Ekkor szólalt meg a kutya, soha, azóta sem volt kutyának annyira hálás.

Hogy végül hogyan került oda a gigantikus vasépítmény lábához, hogyan jött össze neki ez a hídtól hídig járás, nem tudta volna megmondani. Az idő – és a tér is –, ami a pihenőjétől mostanig tartott, elsüllyedt, valamiféle fekete lyuk szippanthatta be, csak a menés ritmusára, a fáradság utáni fázis azon érzetére tud emlékezni, amikor maguktól mozognak a lábak a maguk vassúlyával, vagy inkább az út mozog alattuk, aztán – öröm – valami járdaféle is. Bár babakocsit taszítani még így sem elég széles, jó, hogy most még a hasában, illetve a hátán, hagyta vándorolni a gondolatait. Másnap szokta így találgatni, vagyis szokta volt, hogy hol, kivel, mit, de leginkább csak az érzések ugrottak be, egy-egy borzongás, egy-egy arcfoslány, ami hozta volna a történést is, ha engedi, de nem akarta tudni, elhessegette. Inkább a fekete lyuk, az a kis borzongás, ami velünk marad, néha hívatlanul előáll, az még mindig élhető, lényeg, hogy kijózanodtunk, kikerültünk, itt állunk az első ismerős pontnál annyi órányi sötétben való bolyongás után, mennyi idő is telhetett el, mindjárt Gyuláék is visszaérnek – döbönt meg.

Ahogy átnézett a valószerűtlenül gigantikusra tervezett trentoni hídon, látta, hogy a nagyváros nemcsak a légszennyezés, de a gyorsan közeledő szürkület homályába is borul. Semmi abból a kivehetetlen kőhalmazból nem emlékeztetett az ígéret földjére, de a legjobb referenciapont lett most, mert erre nem lehetett nem emlékezni. Kijózanodva fordított hátat a hídnak, és aznap még nem tapasztalt energiával vetette magát bele az egyenes, de még hosszú útba hazáig. Innen már minden lépés ismerős volt, magabiztosan rázta le a hozzászegődő színesbőrű palit is, egyetlen ellensége a ráereszkedő sötétség. Inkább érzésből, mint tudatosan fordult be az egyenes út végén a lakóparkhoz vezető parkolóhoz. Ekkorra már az utolsó csöpp járda is elhagyta, de már nem érdekelte, autók között táncolva is hazaér, gondolta, bár embernek, autónak nyoma sem volt, fáradt csontjai pedig mindenre, csak táncra nem vágytak. Katartikus érzés volt a kulcsot, amit egyetlen bizonyossággként szorongatott a zsebében mostanig, elfordítani a zárban, a kattánás, a csend, ami várta. Amiért itt maradt, amiért nem ment a többiekkel. Zsákját ledobva esett rá az ágyra. Csak most engedte meg magának, hogy a pocakjára figyeljen, érezze a mozgást, ahogy itt-ott belenyilallik. Két percig sem tartott, újból kattant a zár. De ekkor már álmában mesélte a sztorit Meredith a már úgy tíz-tizenkét éves forma pocaklakójának, akinek, másnap hiába erőlködött, nem bírt visszaemlékezni a nemére. Hiába, Amerika, legyintett, és szemeivel végigsimított a gondosan szellőzni kitett semleges színű babaholmikon. De hogyan került ő ide?

PÁNIK

Egyikük sem mozdult. A fényes vörös sportautó hosszan fékezett, látszott, hogy nehezen alkalmazkodik ehhez a városi sebességkorlátozáshoz, és ha tehetné, inkább szabadon száguldana szelős utakon. Meredith halált megvető nyugalommal várt a zöldet mutató lámpa előtt, jobb lábát letéve az útra, másikat a pedálon pihentetve, hátán a heti bevásárlás súlyától terhes hátizsákkal. Tudta, hogy a másik lábán kellene támaszkodnia, ahogyan meg is figyelte, hogy mindenki más ezt teszi hasonló helyzetben, logikus is nem kitenni az útra a

lábunkat, viszont ő csak a jobban bízott, hogy megtartja az oly labilis egyensúlyát. Ahogyan azt is tudta az agyával, hogy most épp neki lenne elsőbbsége, hogy félelmét és farkát behúzza gurulnia kellene szemrebbenés nélkül a mindenfelől rábámuló autószemek között, szabadon, magabiztosan, ahogyan mindenki más teszi. Ahogyan azt elvárják tőle. Ehelyett csak állt, fél lábbal gyökeret eresztve a biciklisáv határán, másikat a pedálon nyugtatva, várta, hogy mindenki más mozduljon, döntsön, kanyarodjon, kikerüljön, hazaérjen. Tudta, hogy ha nem is hangosan, cifrán káromkodva, mert mondjuk ott ül mellette az anyósa, de magában az összes sofőr most, főleg ez a szembejövő, vérvörösre festett lapos autós, őt kárhoztatja, de nem érdekelte. Senki mással nem tudott most törődni magán kívül, nem is látott senki mást. Ő volt csak, a bárány, üvöltő farkasok közé vetve, egyetlen esélye, ha megőrzi hidegvérét. Amúgy is érdekes kapcsolatban volt a sofőrökkel, egyszerűen nem látta őket. Teljesen véletlenül jött erre rá egyszer, hogy ő az autókat mozgó tárgyagnak látja emberi minőség nélkül, hogy neki hiába integetnek ki belőle, remélve, hogy vissza-integet, elmosolyogja magát. Ő egyszerűen nem látott beléjük, nem kötötte össze emberekkel, mert akkor bízni kellett volna bennük, vagy kifogást találni kiszámíthatatlan viselkedésükre. Márpedig ő nem akart bízni az autókban, ahogyan a szabályokban sem, inkább megállt, kivárt, amíg mindenki elment, hazaért, megvacsorázott, összebújt az asszonnal, villanyt oltott. És akkor végre áthelyezte a saját és hátizsákja súlyát a bal felére, jobbját a pedálra tette, majd erőteljes lökéssel billent át a piroson, a kihalt útkereszteződésen, hazáig már csak egy macska készítette lassításra, suhanásától visszhangzott a kihalt város.

Áttekinthetőség hiánya. Átlátszótlanság. Több irányból, váltakozó sebességgel jövő kiszámíthatatlan veszély, figyelmet elvonó akadályok, zaj, dуда, nyüzsgés. Saját határok elvesztése, cseppfolyóssá, gáz halmazállapotúvá válás. Túl nagy felületen való létezés, kiterjedt sebezhetőség, tested torz mérete, súlya, plusz a rákötött bicikli. Néha még négy gyerek kétszer annyi kerékkel, se vége, se hossza, a hang is elhal, míg a végére érne. Beazonosíthatóságra való képtelenség. Tudod, hogy a tied az a láb, kar, de nem tudod mozgatni, kimozdítani, mint valami hipnózisban, álomban, le kellene vetni, nagyvonalúan, mint nehéz, túl meleg kabátot az augusztusi kánikulában. Lelkedre aggatott

kellékek nehezítik a lépést, a szárnyalást lehúzó papírnehezékek, mintha csak a te javadra: bicikli, siléc. Minden a saját karikatúrája: bicikligurulás helyett ócskavas nyikorog, recseg, rozsdás nyomot hagy maga után. Legszívesebben mindent levetnél, csak a finom port hagynád a szárnyadon, ami tovalibbent. Nem élt két szárnyalással a földön, mondta valaki Sziszről, mosolyogsz, máris jobb. Érezni a járdát a lábad alatt, az lenne most jó, az eget fölötted, négy irány, négy évszak, hétköznap, vasárnap. Minden a helyén, onnan mozdulni ki saját tempóban.

Elindulni. Valahogyan csak átjutunk. Minden másodpercben elindul úgy tíz ember, pontosan tudják, hogy mikor tehetik, valami íratlan közmegegyezés van itt gyalogosok és az összes jármű vezetője között, vagy valami automata érzékelő, ami nemcsak a test melegét, de a szándékot is érzékeli, pedig az ember még nem is, és aszerint lassul, fékez, előz, ékelődik be. Nem, dudálni nem azért, az csak köszönésforma, amolyan hello vagy namaste, itt mindenki laza, társadalmi életet él az úton, teázás közben, mellékesen vezetne, ha a zötykölődés megengedné, így inkább csak maximumra veszi a zenét. Dill, dill, hallatszik két utcával arrébb is, a robogón féloldalasan ülő száris hölgy elkapja a dallamot, dill, dill, Meredith pedig ráismer a bollywoodi filmzenére. A film is beugrik az összes 4 órájával, milyen jó lenne most stílusosan Bombay Mixet ropogtatva a szófán heverve nézni, hűs lasszíval leöblíteni, a zenés-táncos részeken elbóbiskolni vagy épp elmosogatni, míg kint aprószemű, végtelen skót eső szemerkélne, netán ropogós, lájbifelvevős csiki hideg ropogna. Ehelyett itt van Delhiben egy átjáró előtt, ötödmagával, vagyis ötszörös sebezhető felülettel, izzasztó melegben, a napot hónapok óta fogságban tartó légszennyeztségben, és nincs az a Hargita, ahová föl lehetne futni egy kis napért, levegőért, nagyvonalúan ránézni a láthatatlan városra, ez a köd maga az áthidalhatatlan valóság, pont úgy megfogható, mint a fülsiketítő zaj vagy a mindent átjáró fűszeres húgyszag. Vagy ez a tátongó úr a két járda között. De hogyan került ide? Pont előtte nyílt meg a föld, neki pedig mindenképp át kell jutnia a szakadék fölött. Semmi hasonlóra nem tud gondolni, ami most segítene, soha ilyen reménytelennek, ilyen kamikazegesztusnak nem tűnt még átkelés az úton. Mindenhol bejárattott rutinja volt, kívülálló észre sem veszi a benne dülő háborúkat. Skócia: gomb megnyom, zöld emberke lép, színes emberkének lelépnek

az útra, kinyitom, elzárom, felkapcsolom, leoltom. Ha én felgyújtom, neki leoltódik, össze van kapcsolva, együtt, egymással összefüggésben működik, mindennek, mindenkinek megvan az ideje, a nyugalma. Főleg a nyugalma. Számok mutatják az időt, ha elfogy, újrakezded később. Minden és mindenki kívár. Csíkban: lelépsz, nyak kinyújt, vissza. Újból le, nyak még jobban kinyújt, hogy a tilosban parkoló autókön túl lássunk, mehet. Az örök(zöld) kérdés: lépjünk le, hogy megálljon, vagy álljon meg, hogy leléphessünk? Rendszerint kívárok, még ha az örület-be kergetem is a sofőröket. Akik itt nem átallnak káromkodni sem. Vagy kimutatni. Nem nagyon érdekel a szabály, ha a biztonságom a kérdés. Itt nőttem fel, ismerem a szabályokhoz való viszony képlékenységet. A kettő közül valamelyik mindig bejön. 50%. Kiszámítható, követhető, tanulható.

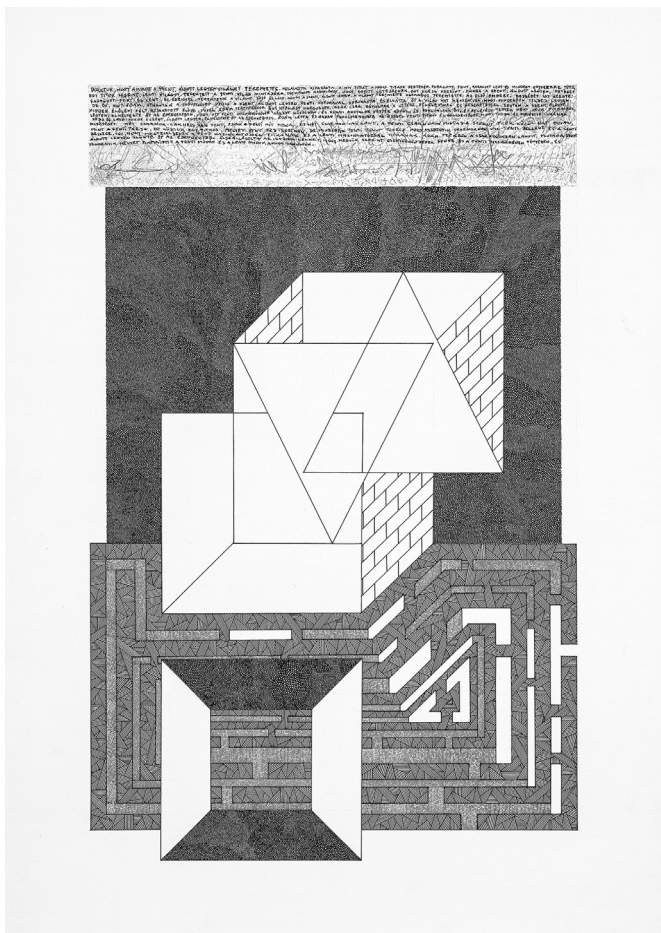
Nem úgy ez a nyelv – gondolta később Meredith –, és nem kifejezetten a hindire gondolt. Lám, ez a dill is milyen szép, dallamos, mint a magyar, tele érzéssel, szinte kitalálható jelentéssel, duplázott mássalhangzók, nyújtott és rövid magánhangzók érzékenyítő váltakozása. Ott van az l-lekben a szív dobbanása, ahogyan továbbhullámzik. Bár most ez nem volt túl megnyugtató, inkább kontrollálatlan kalimpálásra emlékeztetett. A közlekedés nyelve, ez a spontán áramlás, amin fennakadt Meredith, ami lefagyasztja, pedig nincs itt káromkodás, türelmetlenség, csak mosoly, felkiáltás, zene, ritmus, cikkcakk, egy nyelv, amit nem beszél, döbrent le, mégis indulnia kell most az egész világ ellenében, az összes autó, riksa, robogó, tehén, kis- és nagyteherautó ellenében, minden irányból egyszerre rohamozó veszély ellenében, mert ide lett pottyantva, mint tehénszar az út közepére. A duda most a fülét megkerülve egyenesen az agyát szürkálja, egyszerre több frekvenciában érkezik, sehogy sem bírja visszatolni háttérzajnak, izmai ösztönösen összehúzódnak, szemét összeszorítja, minden érzéke védekezésbe lendül. Most kellene felkapjon egy drón, fognám két gyerekek kezét, a másik kettő a lábamba kapaszkodna, elegánsan átlendítene a szakadékon, és letenne a túloldalon. De azt sem bánám – hirtelen beléhasít a reménység –, ha egyszerűen felébrednék, mint néha rémálmaim közepén, ha rajtakapom magam, hogy csak álmodom. Komoly képességet fejlesztett ki magában valamikor, még pályája kezdetén, hogy álmait ellenőrzés alá vonja, ez azt is jelentette, hogy ébrenlétét folyamatosan megkérdőjelezte, ellenőrizte, hogy álmodik-e,

kialakítva ezzel egy állandó készenléetet és reflexiót. Nem kap fel semmi, és hiába koncentrálok egy pontra teljes erőmből (a REM-fázist próbálva megszakítani): végtelen ez az álom, nem egyéjszakás, mennem kell, bíznom, úgy csinálni, mintha nem, gyerekeim már így is gyanúsán méregetnek, sürgetnek. Mennyi alkalom futott már el így, az alkalomra várva, a biztosra, az alkalom alkalmára, mennyi megbénult helyzet, hibernálás, cselekvéshiány, várakozás az ideális pillanatra!

Mint a szekus, jön a pánik. Nincs jel, nincs ok, te sem vagy. A résnyire megnyitott ablakon keresztül hallod, ahogy megáll a tragacs a ház előtt, pont a konyhaablak előtt. Majd a lépcsőház ajtajának csapódása, amit sose fognak már megjavítani, visszhangzó léptek, mintha koreográfiára: bal-jobb, bal-jobb. Carpați füst szivárog be, ellepi a tüdőd, nem bírod kifújni, mindig marad valami, kapkodsz. Ajtót nyitnál, de hisz onnan jön, tekereg a füst, beveszi a hideg kanyarokat, már látható a kilesőn. Hosszan kitartott csengetés, bele a kifeszített csendbe. Honnan jöttek, hová visznek, nem érdekes. Csak az az állandó készenlét, a felfüggesztett létezés van, majd a rajtakapás, a kapkodás. Zsibbad a kéz, a láb, végül az arc is, ellenállni fölösleges, inkább a ritmust próbálok megtartani: be, visszatart, kienged. A szív szorul, nem engedve a ritmusnak: zakatol. Nincs jó válasz, kérdés sincs: kiterítenek úgyis. Aztán előnt a füst, elveszítéd azt a kevés fegyelmet, amivel a légzésedet irányítottad, kimondod a kimondhatatlant, odacsapsz, kapkodsz, üvöltesz, csapkodsz. Tudod, hogy minden mozdulattal, hanggal fogy a levegőd, az életed. Most mégis harcolsz, hagyod magad elveszni, hisz nem veszíthetsz már semmit. Szülő nő sikolya tét nélkül. Aztán egyszerre csak elereszt, szinte felborít a friss levegő, tévedés volt, mi a gond, uram? Gyerek nincs, csak az a végtelen elengedés a görcs után, súlytalan gyönyör, elhaló léptek zaja: bal-jobb, bal-jobb, kienged, visszatart, beszív. Vakító fény áramlik a lépcsőházba, messziről motorzúgás farka. A konyhaszékre lerogyva tudatosítod: most épp megúsz-tad, közben tudod: visszatér.

Nem is ő indult el végül, hisz nem volt ura magának, még kevésbé a gyerekeinek. Szegények, és már azt sem tudta, kit sajnál jobban, biztosan szánják az anyjukat. Most már megtorpanni nem lehet, menni sem, kifeszítenek úgyis. Hogy végül ki rángatott át kit, nem tudná megmondani, csak egy suhanó szári szantálillatú érintését érezte az arcán, aztán hogy már a másik oldalon van és próbálja összerakni

magát, mint valami eszméletvesztés után. De előtte még lerogyott az útszéli kőre, gyógyító zokogásban tört ki, jó hangosan szidott mindent és mindenkit, valamit hindiül is motyogott, talán káromkodott, ha lehet azt egyáltalán hindiül, meg képes lenne Meredith a káromkodásra, mindenesetre nem akarta a gyerekei orrára kötni. A Soha, soha többét viszont kivehetően és magyarul mondta.

*A harmónia kövei I., 2020
(70 x 50 cm, tus, ceruza, papír)*

Kerényi Tamás

NAPLÓ ANGLIÁBÓL

2020. 09. 24.

hol a büszke és szabad magyarország?, néztem el a távolban kirajzolódó walesi dombok irányába, miközben a belőlem kirobbanni készülő köhögést igyekeztem elfojtani. ez most biztos nem lenne jó, minek is magyarázsam, miért, de az utókor számára feljegyzem, hogy 2020-ban egy komoly járvány söpört végig a világon, koronavírusnak nevezték, és ami legalább annyira súlyos következményekkel járt, mint annak idején a spanyolnátha. mentem tovább a forgalmas utcán, időről időre megrázkódvva az újabb rohamok elején, kísérletet se téve már arra, hogy felpillantsak, hogy a torony felett húzódnó zöldes mezőket kémleljem, mert az a titokzatos világ biztos nem arrafelé van, ahol én keresem. húztam a kis kézikocsit, egy irodába szállítottam ezúttal, fagyasztott pizzát, apró és könnyű dobozokban, előttem haladt a lengyel titkár, a szűk sikátorban, hogy az utat mutassa. torkomat néha furcsa hangok hagyták el, de nem hagytam magam saját magam által elárulni. összeszorított szájjal mentem tovább, lábam alatt kopogott a viktoriánus kockakő, éreztem, egyre erősödik az inger, végül egy pillanatra megálltam, egy roppanást éreztem, majd még egyet, ekkor halkán sziszegni kezdett a levegő, de nem ott, ahonnan vártam volna, és nem egyéb profán, de amúgy természetes nyílásokon. koponyám a kutacsoknál kissé megnyílt, testem nyilván más helyeken is, hiszen ruhám alig észrevehetően meglebbent, a levegő sok apró eresztéken, mint gőz a kuktából, szabadon áramlott kifelé. de a nő nem figyelt, csak amikor megmutattam neki, hol írja alá a szállítólevelet, akkor nézett körül meglepetten a furcsa hangokra felfigyelve. szélsőséges ma az időjárás, mondtam, gyorsan elszeleltem. szerencsére a közelben várakozott a teherautóm, így jól ki tudtam végre köhögni magam a vezetőülést jótékony magányában. időközben újra visszazárultak a rajtam kényszerűségből megnyílt repedések, csak átmeneti baleset volt tehát, dőltem megkönnyebbülten hátra. ez csak egy nátha, de már ezt is titkolni kell, ilyen világot élünk. azt a helyet, amiről beszéltem, sokat kémlelem

azóta is, már tudom, csak a mesében létezik, de néha jobb a kitalált történet, mint maga a valóság.

2020. 09. 26.

a nyitott csomagtartó alá görnyedve pakoltam be épp a kocsiba, nagybevásárlás után. a bekészített kék ikeás zsák már tele volt, ehhez jött a covid miatti pánikfelhalmozás plusz mennyisége. azon a kellemes őszi délelőttön, ami tavasz is lehetett volna, nem is tudom már, merengtem a parkolóban, és eszembe jutott egy sima hétköznapi kérdés, arról pedig rögtön apám. hogy na, ő erre biztos tudna válaszolni, meg is kérdezem tőle. egy pillanat múlva rájöttem, tíz éve is annak, hiába tenném. haragot, szomorúságot érezve toltam vissza helyére a gurulós kocsit, nem felejtkezve el az egyfontos érméről, beszálltam. hazafelé végig mellettem ült, ugyanazt a pizsamát viselve, mint a kórházban a végén. kézfejéből kiállt a kanül, de egyikünket se zavarta az a pár csepp vér, ami az ülésre hullt. kérdeztem, nincs-e melege, lehúzzam az ablakot, és egyáltalán, hogyhogy most kap levegőt, hiszen... mosolyogva legyintett, nem fontos most ez. szeme fölött a nagy jellegzetes anyajegy, meg az az erős római orr. sose mondtam el neki, mennyire hasonlít Ady Endrére, ugyanaz a nézés, a szemöldök. ősz haja felborzolódott a menetszélben, könyökét kilógatva nevetett. meséltem neki, nézd, vörös téglás házak, na kitalálsz, hol vagyunk? bár egyszer már megírtalak, biztos, olvastad, tudsz mindent. a körforgalomnál le kellett lassítanom, ekkor átadott egy zsebkendőt, töröljem meg szemem. meg lehet ezt valamikor szokni?, néztem rá házunk előtt. majd ha te ülsz itt a helyemen, felelte, kacsintott és köddé vált.

2020. 09. 20.

„37.2 este”
(jelenet)

(család belép a lakásba, csomagokkal megpakoltan, kifulladásra)

férfi:

jaj végre otthon!
jaj sátorban alvás!
jaj a torkom!

nő:
kell nekem öt perc
kint egy cigit szívok
ugye gyerekre figyelsz!

(nő kimegy, férfi földre rogy a folyosón)

férfi:
a kirándulást kiheverem
megy majd az írás
holnap a munkahelyen!

nő:
(nő közben visszatér, konyhaablakon kémlel)

várom nagyon
megjön a matrac
legközelebb te is
nyugodtan alhatsz

férfi:

(keze homlokán, beleszimatol a levegőbe)

meleg vagyok érzem!
jaj ez a kávé szaga?
nincs téma mégsem!

nő:

(kiabál a konyhából)

szálljon léggömb a kertünk felett
én kinézek szőlők:
drágám húzd gyorsan le fejed

férfi:
nem akarok kitalálni
mindig történetet
legyen magjában valóság!

nő:
ez nem rímel
ne erőltesd
ha az ihlet lefelé ível!

férfi:
megmérem lázam 37.2
ebből nem lesz semmi
se teszt se mentő!

(összeesik)

nő:
ilyen már volt valami újat
kelj fel a földről
az olvasó unhat

férfi:
esetleg mágikus elem
ámokfutó postás
szembejön velem?

nő:
engem is kapar valami
ott mélyen belül
vírus vagy nátha
pár nap és kiderül

(torkából tűz csap elő, sütni kezdi vele a húst)

férfi:
(bekúszik)

itt a tollra való látvány
ó én vaksi!
hisz feleségem sárkány!

(a férfi felkel szalad körben a szobában, miközben átváltozik lóvá)

nő:
megtáltosodtál jól van
menj a Tescóba
pánikvásárlás van
megint a boltba'

férfi:
remélem még találok
lisztet, és maradnak
élesztők tojások!

(lángnyelvek és patacsattogás közben égve lehull a függöny, tűzoltóautó hangja, postás szalad csomaggal kezében)

2020. 09. 16.

ketten álltak a kerítés mellett. míg az egyik ásott, társa eközben ellenőrizte, tiszta-e a levegő. amikor valamelyikük elfáradt, cseréltek. a nap magasan állt az udvar felett, a távolban a betonfal kavicsszemei vakítóan szikráztak. azt hittem, lesznek drogok, nők, de semmi, unalom van, és rácsok. elegendem van, ki akarok jutni, mondta az ír panaszosan, az előtte tornyosuló halomra meredve. én se megyek vissza többé a priccsre, felelt a magyar, egy nagy követ arrébb rúgott. itt rohadunk egész nap, nagy ritkán kihajtanak munkára, de akkor is csak az ugráztatás megy, ezt csináld, oda menj, meg a rohanás a laszti után játék gyanánt. a szögesdrót tövében beszélgettek, mindketten tudták, hosszú alagutat kell kiásniuk, hogy azután kint az erdőben eltűnhesenek. mióta is vagy itt?, két éve, ugye, én kicsit több, nem is tudom, mikor szabadulnék, ugye a körülményektől függ. de most ha kijutok, az első lesz valami lányt beújítani. én bekajálok, hús véresen, velő, ábrándozott társa. ekkor zaj hallatszott, az ajtó zörögve kinyílt. két

alak közeledett. te, a vizsla meg a szetter már megint nyugtalan. kiviszem őket, átvizsgáljuk azt a teherautót, persze, sosincs kábítószer, de gyakorolni jó lesz. és jól megfuttatom őket. azzal egy piros gumilabdát dobott az ugató állatok felé.

2020. 09. 13.

itt angliában mi béreljük a lakást, ez jár némi kényelmetlenséggel, ugyanis az agencytól időről időre jön valaki ellenőrizni. a covid miatt a legutóbbi alkalom elhalt, online a vírus miatt, de hiába vártam a gépnél, nem jelentkeztek. pedig szívesen megírtam volna, ahogy a laptopot cipelem, közben mutogatok körbe. aztán mikor rájuk telefonáltam, mert a vihar az udvaron kitörte a szárítónkat, és csöpög a wc, akkor mégis gyorsan eszükbe jutottunk. tehát ma nagytakarítást csapunk, én a fürdőszobával kezdem. a kád elmélyült súrolása közben eszembe jut, mennyi kihasználatlan holttér lehet alatta, a régi lakásban használtuk is, de ezen a helyen rögzített fedőlapot szereltek be. leszaladok hát csavarhúzóért, lent Kata a ruhákat pakolja éppen, ha már ott vagyok, összehajtogatjuk a nehezen kiszáradt sátrat, röpke csók váltása, majd izgatottan megyek vissza. a csavarok eléggé be vannak állva, látszik, évek óta nem nyúlt hozzá senki. leemelem a műanyagot, a kád alatti derengésben valami hosszú, sötét csomag körvonala rajzolódik ki. kíváncsian húzni kezdem, hátha egy ottfeljejtett szerszám, esetleg kincs. ekkor egy rendkívül bosszús arcot pillantok meg, ahhoz hasonlóan viselkedik, ahogy egy denevér néz álmosan a lámpa fényénél. mr. vaarnannushi? szólok barátságos hangon. hirtelen ez a név ugrik be, ugyanis sok levél jön hozzánk ilyen címmel, és az idegen indiainak tűnik. igen, az vagyok, az előző lakó, de kérem, hagyjon tovább meditálni, ül fel a férfi, fejét bevágva. ha nem zavarja, folytatnám, nem hiszem, hogy bármi fennakadást okoznék, gondolom, eddig nem is vettek észre. továbbá biztosíthatom, hozzám se szűrődik be semmiféle zaj, úgyse vonz már az anyagi világ, ásítja el magát. de hát, próbálkozom, az élet szép, tele kalandokkal, lehetőségek, család, barátok, élmények. ahh, legyint, de mondja, mi újság manapság? hányat írunk? néhány szóban elmesélem neki az évet. na látja, szól mr. vaarnannushi, és visszafekszik.

2020. 09. 09.

az öregek otthonába van a fuvar, szűk utcákon vezet az út, a kapunál hátrafelé tolatok, a parkoló autókra vigyázva, kacsARINGÓSAN el a belső udvarig. onnan már egyszerű, ide amúgy is keveset szállítok. egyszerű lesz, mint mindig, lepakolom az árut majd egy gurulós ketrecbe, keresek egy dolgozót, aláírás és szevasz. aztán a tengerparti sétányon megyek ki, kell valami látvány melő közben, világítótorony, a tajtékos hullámok zúgása. már előre várom, ruganyosan leugrom a teherautóról, egy idős fazon az ajtónál görnyed, keze járókeretre kulcsolva, talán kiállították napozni, még sose láttam itt bentlakót. elhaladok mellette, kifejezéstelen arccal bámul maga elé, alig férek el tőle, rámpa is van, nehéz a sok doboz, de nekem ez nem súly. egy pillanatra megállok, hogy lendületet vegyek. a beálló csendben hallom, tisztán ejti ki a szavakat: akkor még majd szétvetett az erő, már tudtam, nincs győzelem, ezért nem is bántódtam semmin, illetve mindig szomorú voltam, ahogy a lemenő nap szép, de fájdalmas is. most elfeledve élek, mint egy fonnyadó növény, senki se látja többé, milyen szép virág nyílt rajtam, csak állok itt egész nap, szürke beton, pont ilyet vezettem én is. az öreg arcába nézek, magának mesél, talán nekem, esetleg bárkinek, aki a közelébe kerül. meglendítem az időközben nehézzé vált súlyt, ránézek ráncos kezemre, melyen a bőr olyan, mint a pergamen, száraz és fényes, sötét foltok tarkítják. hunyorgok, milyen kevés lett itt a fény, végigsimítok kopasz fejemem, és lábamon papuccsal csoszogva lassan elindulok a szobám felé

Bánfai Zsolt

LIFT

Nem tudhatom, miért jó, ha az emelkedés szédüléssel jár. Már beszálláskor megkönnyebbülés fog el, míg másokat szorongás, klausztofóbia – bezártságból adódó félelem. Esetleg gyomorszorító émelygés, mintha a dolgok súlya nem az emésztőrendszer útjait követné, a teher külön nyomvonalon jár, többnyire inkább a vertikális kiterjedések követője – pedig a rendezőállomásokon a számára kijelölt sínek vízszintes mezőkön át hálózzák be a términtákat. Az emelkedés virágai közben belepik a tüdőt és a bokrok friss oxigént öntenek a vérbő medrekbe, olyannyira, hogy az ablak tisztulni kezd, és félelmedet leküzdve a kilátó porondjáról már nem a magasságot érzed, hanem fokozatosan önmagadra kezdesz rálátni.

KITÖRÉS

Lépteim alatt földtani korok gyűrődnek. Túlvilági üledékeket morzsolgatok, mint hívők mise alatt a rózsafüzért, közben a gerincoszlop köveit figyelem: világító karácsonyi díszek a vulkáni peremvidék szikláin. Vigyázni kell a tempóra, csak akkor lassítani, ha derekunkra öklendi szemeteit a város. A cél az lenne, hogy a keréknyom kiegyenesedjen a mozdulatok zajában. A lépés kisebb földrengés, a csigolyák tektonikus szobrok, alácsúsznak egymáson – ütközésük fehérlő energiákat szabadít fel. Az ingerület végigszágul a gerincvelő sztrádáin,

szemből elvakít a fény, hátul a féklámpák tüzét látni –
hömpölygő vörös a szemgödörben, mely mindig
megtalálja a kitörés lehetőségeit –
apadás után kővé lassul minden mozdulat
és látni, amint a teremtmények korhadó nyomait
a sziklafalokról lerágja a sós szél.

PAPLANSZELLEMEK

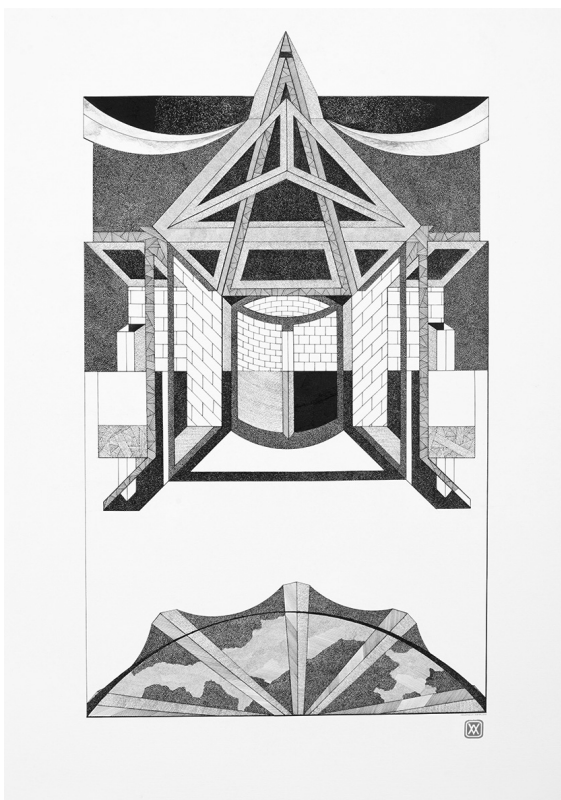
A paplan alatt izgalmas árkok húzódnak,
fehér fűszálak tövében kitinpor, talán hamu.
Az idegrendszer neuronrostokra feszülő háló –
oszlópai benyúlnak a csarnokvizek fölé,
a rácspontokban pókok, aknák,
telepített mezőkön villanó fejtorpotrohok.
Poltergeist és korszellemek.
Szembogaram páncélján kopogtatnak.
Ajtót nyitok.

55. ADVENT

2020. karácsony – Évának ajánlva

Az albumot látva feltéped
naptáradban a beragasztott ablakot:
ilyenkor az ébredés a várost elöntő vörös
sugarak kábulatába dermed.
Az erkélyen fehér lepedővé szelídül
közeledtében a karácsony.
Ez az advent is puszta lázadás a csillagszórók
fényébe álmodott kortalanság ellen.
Hóba hull mosolyod, nyakad fehér mezőin
szilánkokra hasad a cserepek fénye, állandósul

a beléjük fagyott hajnal. Az álom mindig
ébredés előtt a legszínesebb –
engedd, hadd nyúljanak tovább a részletek.
Az út hosszú, a vándorbot alig több mint felét
kopogtatta el. Előtted a jósolt jövő.
Minden szerveid túlél, egy svájci óramű
pontosságával működik, pipacsok és szarka-
lábak között fénylik fel esténként szem-
tükreid felszínén a hold.

*In memoriam Makovecz, 2011
(70 x 50 cm, tus, ceruza, papír)*

Czegő Zoltán
IMÁZNI IGÉTLÉN

Valami meleget
Valaki emleget
Csak állni az utcán
Ha bármit hazudtál
A halál aludt már
Alszik a felelet

Aludtam az utcán
állva mint fakereszt
Nem tudtam mi lehet
velem és mi veled
Kövezet nem ereszt

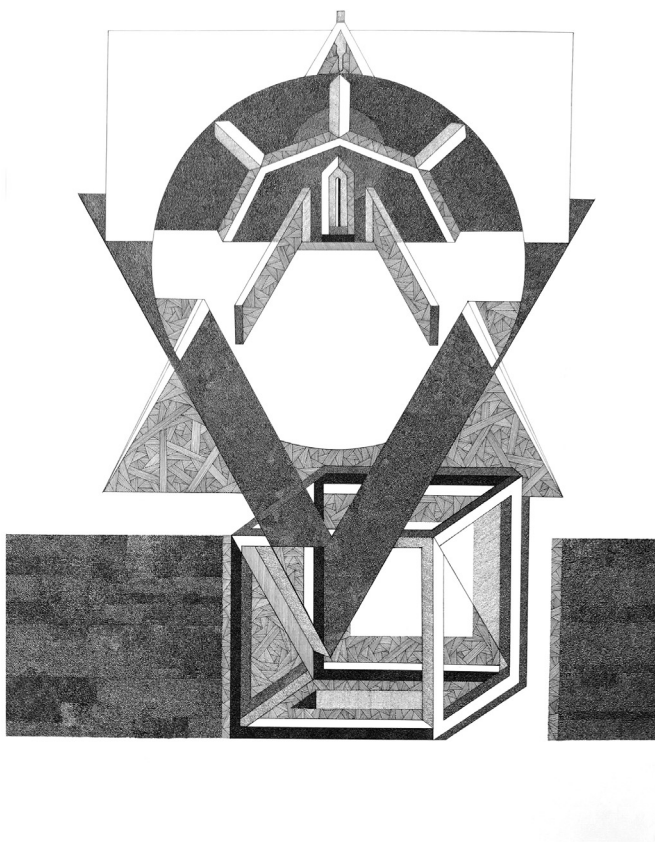
Igenis én jöttem
el eddig Fölöttem
valaki kiáltott
- Ne engedjétek el
- Elvisz egy világot

Menni akart minden
Bárhová El innen
Eljutni Hová is
Elértem Itt vagyok
Igazi csillagok
becéznek Szép napot

Betakarítottam
lombokat titokban
Tagadtam: idéetlen!

Maradtam igétlen
Sok tavasz kihagyott
Szeretőbb most vagyok
mint csók levegőben
Illatos felhőtlen

2021. március 17.

*Hommage à Paul Klee, 2019
(70 x 50 cm, tus, ceruza, papír)*

Czilli Aranka

TITOK

Amikor már nem látlak
csak bennem esik
a fordított eső -
csöppjei
megannyi
pezsgő pillanat -

újraszülöm
át- meg átszűröm
magamon
mondataid ívét
fűszálat tépő ujjaid
megremegését
szeplőid titkosírását:
ahogy bal szemed alól
finoman indul
orrod nyergén átível
és jobb szemed alatt
véget ér a mondat

amikor már nem kívülről
hallom a hangodat
belül még végiggurulnak
bennem a szavak
így őrizlek csendben
mint barlangfal
a visszhangzó titkokat

és ráncstalanná válok
könnyű és sebezhető
és csodaszép vagyok

mint egy szivárványszín
pillangó.

Aztán hiányodban
lassan bebábozodom.
Fordítva születek.
Túl sokszor meghalok.

SZÓKÖZ

nem én találok ki
nem én írom
én csak feszülök
tehetetlenül
mint egy szóköz
akire rácsukják
a valóságot

nem én vagyok a szó
nem én vagyok a pont
a vessző pontosvessző
szóköz vagyok
választóvonal
levegővételnyi
értelemkeresés
semmi ami nélkül
a minden
értelmetlenségé
összefolyyna.

Földi Panna

HONTALANOK

Néztem a reszkető hajléktalant, karcos metszet a szikár hóésésben, levest, teát adni most, átnyúlni érte, menteni, ami megmaradt a fekélyes lélek erezetében... fájdalmas égre meredő nyomorult tömeg, ember-valaha, az én nyavalygásom, kicsinyes sopánkodásom ez iszonyú tükörben száralmas, röhejes, ostoba... Rétegek mozgatják egymást a mélyben alant, miért, hogy ő kívül vacog, én pedig odabent magam? Nem látom, amit tenni kéne, magamat sose pártolom... Imát tanulok... Imátlan égre... Közben nézem őt, az éhező hontalant... nincs pénz semmire, nemhogy fedélre...

Mások fájdalmát elvenni vigasznak: parazita lét. Lehántani tekintetet a reszkető testről, kabátot helyébe, fázása szűnjék, sűrűljön köré kemencés nézésű melegség... Rárakni kilátást. Gondviselés derűjét. Fázásom szűnjék. Legyen rend. Végre adassék.

SÓT IS

ráér tudom nincs idő rá
tudom nem hallod szóltam is
igen írtam tudom nem volt idő
válaszolni sőt
nem köszönted meg
és el se köszöntél
és nem vetted fel
és nem tetted vissza
és nem adtad át
és nem szóltál
nem csináltad meg
te se te se te se
ja igen értem nem
vetted észre sőt

nem volt időd rá
és nem hallottad
és jöttek akik nagyon is
és fontos
sőt nem akartál terhelni se
és nem volt idő is
és rengeteg nehézség
és idő se jutott
meg hát el is felejtí az ember
és nem lehet elvárni se sőt

annyi halaszthatatlan feladat
megválaszolendő levél
vagy negyven
és még én is
előhozakodom sőt
de tudom is
nincs mód rá
ja és nem hallottad
nem sikerült megjegyezni
véletlenül elfelejtetted sőt
idő sincs soha
sok vendég meg rendezvény
meg elvárhatatlan is
mindig figyelni sőt
hogyan is

ezt nem gondoltam
komolyan persze
meg nem hallottad
meg nem értél rá sőt
meg idő sincs mindenre
nem juthat
de ez természetes is
ezt el kell fogadni sőt
van ami fontos
ez az élet sőt

mindenre mégse juthat
nem szabad elvárni
de nem is lenne jó

jé nézd már itt éppen
csak futólag hiszen is
gyorsan sietvén sőt
nem keltve zavart
diszkrétén csakis
elvérezek ugyanis
semmi gond nincs
meg idő sincs
mindenre is
nézd már csak épp
itt hirtelen sőt
meghalok
nézd csak jé kész is

majd holnap írj
te meg holnap köszönj
te is majd holnap ráér
nem jut mindenre idő
majd jövő héten azt
jó lesz majd később
elolvasni amit is
ráér persze az is amiről
amiket igen majd jó az is
persze igen azt majd akkor úgy

meghallgatod majd holnap jó
azt majd pótolni amit
felvenni letenni átadni sőt
majd a többit amit elfelejtettél
te meg te meg te meg te is
azt persze
majd ha észreveszed
te is majd ha ráérsz

jó lesz akkor
jó lesz is
jó lesz sőt
akkor majd akkor is
sőt

TALANTELEN

lehetetlen
nem létezhet sosem
lennének bár csodák
nem ez nem az habár
miért is ne történhetne
nem történik ilyen
nincs se esélye
nincs se módja
se útja se ösvénye
kútja van mélye van
se jövője se múltja
semmi ami van
ima van mormolom
ujjaimmal karcolom
lélekzetbe szótagot
mert se idő se tér
se láb se kéz
minden atlanetlen
és talantelen
mi mozdulhatna érte
mért ne írnám le egyszer
levegőbe szakítva
sebezve
vésve
irgalmatlan
reménytelen
lennék a senkid

mindened
halnék Veled
élnék Veled
szakadatlan
szüntelen

LENNI KEZD

annyira szeretné elhinni
annyira vágyik a zöld fűnek
barna fakéregnek
fehér hónak
fekete éjszakának
világoskék égboltnak

megcáfolhatatlan nyers
mindig ugyanolyan
egyformán és szinte
riasztóan szenttelen
olvasható titoktalan
egyszerűségére

hogyan egy szikár csepp
sem extatikus pillanatban
lassú és minden
feleslegességet
mellőző mozdulattal
nem tétován

de nem is kapkodón
végig előrenézve
és valami határtalan
szelídséggel szemében
/az állatok tudják ezt/ leveti
a ruháját meztelen

lesz és fűvé
fakéreggé
hóvá
éjszakává
égbolttá
változik

MEGÁGYAZOL MAGADBAN

imádjunk egymásba
mondod
esik benned az eső
mondod
engem pedig
ez tart itt élők közt
ez a Van
ez a védtelen
ez az eszköztelen
ez a dologtalan
ez az önzetlen
esendő tökéletesség
ahogy megágyazol
ahogy az állam alatt érintesz
egy eret
érezd a véretem
ontás nélkül mégis
ömleni

ÖLELÉSTELEN

öleléstelen éjszakára
öleléstelen hajnal
zúg a hang bennem

öleléstelen
Rómát Londont Európa
nagyvárosait
Kanadát Amerikát
álmodod mondod mész
nincs maradásod minek
volna mész hisz csak
napok és hetek
mind felém sziszeg
zúgja ez az öleléstelen
hang amiről hittem Tiéd
hittem enyém
elzúgja útjaidat
árnyékként hallgatom
vagyok kérdéstelen
és öleléstelen
zúgás ez
nincs benne MI
ez egyedül csak Tied
nincs benne kérdés
sem miről hittem
IGEN
lehetek ha lassan is és
olykor árván és
öleléstelen mégis
vagyok utadon
nem csak állomás
inkább út magam is
EGY Veled
de nem vagyok
zúg a hang
vagyok kunyhócska
ismerős szagú
érdekes talán
gyorsan belakható
a világvárosok
ölelésében

csak zug
öleléstelen
aztán a hang
zúg fülembe
reggel pakolhatok
nyöszörgő panaszos
asszonytest
sokszor bejárt
kimerítő nyűgös
ismerős állomás
unt is talán
indulhatok
mielőtt te mennél
feledéstelen
nem fogadok hűséget
öleléstelen
mert hűtlen lenni
nem is tudnék Hozzád
zugod ha lettem
akkor csak Tied
hanem akkor mehetek
hazafelé
oda ahonnan jöttem el
öleléstelen
de majd vigaszul
mosolyogva
integetsz
zúg a hang
rezzen fenn egy levél
lehull
MI szárnyunk volt
IGEN

LUNA SZÓL

- neki, neki egyedül -

Hozzám Te úgy gyere, szaggasd meg
Magadon a bőrt, úgy gyere,
Édes Magadon.
Hajszálaid reszkessenek,
remegj, úgy kívánj. Akarlak.

Ne tudjál szólni se. Lihegni se.
Levegőt belőlem vegyél.
Haljál meg, ha nem adok. Adok.

Áradjon szemedbe vér,
tudj belenézni zuhogó
száraz homokba,
láss meg. Haljak meg,
ha nem látsz. Láss.

Védjen angyal, adjon vizet
a kezemből
minden kút, szomjazz. Itatlak.

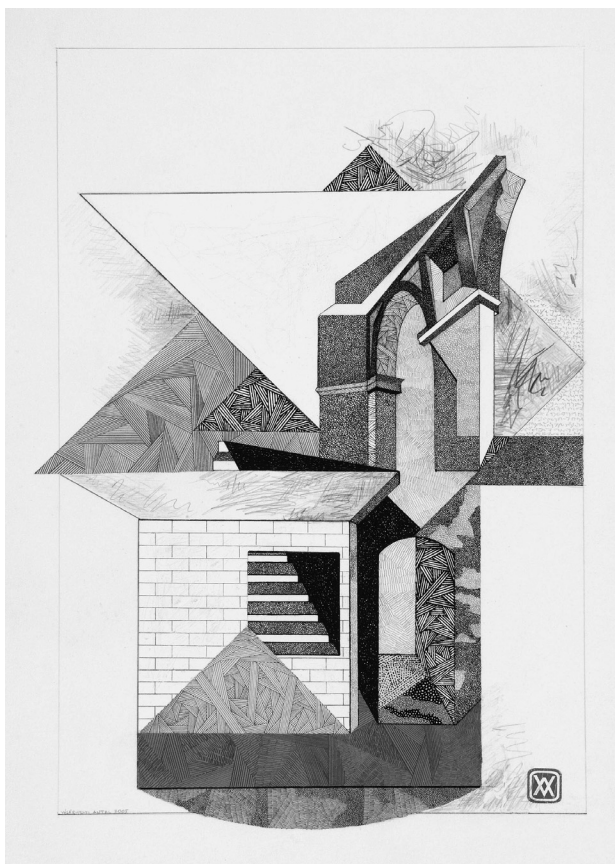
Üvöltve hívj üres,
fehér havú néma éjszakán,
nem nyugszol ha. Jövök.
Repülj fel, lombot szaggass,
húzd a hajam, emelj, vigyél. Szárny.

Repedjen a körmünk,
fájjon, éhez, egyél meg, adom.
Hozzám Te úgy gyere,

simulj a bőrömbbe, halj meg az ölemben,
nyugodj vériszamos gyönyörben,

sose szeress, csak örökké, sose mást,
csak engemet, én szagom, én sikoltásom,
én lihegésem,

legyen átkozott minden perc nélkülem,
legyen áldott, hogy élsz, szerelmem,
te, gyönyörű csillagom, fényem, egyetlen.

Boltozat III., 2005
(50 x 35 cm, tus, ceruza, papír)

Vladimir Udrescu

ARGHEZI ÉS ERDÉLY¹

Az Ergézi János (Jancsi) név nem szerepel egyetlen hivatalos dokumentumban sem. Mint ahogy a Tudor Arghezi sem fordult elő semmilyen törvényes aktában 1956-ig, amikor is az addig érvényben levő Ion N. Theodorescu nevet váltotta fel. Ma viszont a csíkszeredai Ferenczes István kortárs író szigorúan szakszerű kutatásainak eredményeként elfogadhatjuk azt a hipotézist, hogy Tudor Arghezi kisserének – még akkor, az ártatlan gyermekéje idején – Ergézi Jancsi volt vagy lehetett a neve (a Jánosból származó becenevet román környezetben talán Joncsinak ejtették).

Honnan ez a feltételezés? Első- és utolsósorban is, a kutatónak a csíkszeredai *Székelyföld* című folyóiratban megjelent tanulmányai és az *Arghezi – Ergézi* című kétnyelvű tanulmánykötete nyomán (mind a folyóiratkiadások, mind pedig a kötet 2015-ben láttak nyomdafestéket) nyert végérvényesen bizonyítást (a mi értelmezésünk szerint) az Arghezi család eredetét: származás, név, az anya identitása. Aki nem más, mint a székely Ergézi Rozália: született 1859. szeptember 26-án, a mostani Hargita megyei Szentkeresztbánya községben, és eltávozott az élők sorából 1944. július 3-án, Bukarestben.

Ez a következtetés egyértelmű, és meglepő is ugyanakkor. Mivel véget vet a feltételezések áradatának, a misztifikációknak, az ellentmondásoknak, a ködösítésnek és dilemmáknak, amelyek a költő származását övezték. Mindez viszont nem jelenti, hogy az Arghezi-életrajz mai állapota nem tartalmaz több titkot, sőt, furcsaságot. Köztudott, hogy maga az író is bőségesen, mi több, cinkosan járult hozzá a saját életrajza összekuszálásához, az életrajzírók dolgát megnehezítendő. Viszont meg kell adnunk Cézárnak is azt, ami a Cézáré: ezen új, reveláló irodalomtörténeti igazság felfedezésében Ferenczes István csíkszeredai író makacs eltökéltsége hajtotta. Ám az a körülmény is a kezére játszott, hogy könnyűszerrel tájékozódik mindkét irodalom, a román

1 Atracția transilvană a lui Tudor Arghezi. In *Portal-MĂIASTRA*, XVII. évfolyam, 2021/1–2. (66–67.) szám.

és a magyar irodalom berkeiben. Két olyan kultúra részei ezek, amelyek között a kölcsönhatások felkutatása mind a mai napig sem jutott el arra a szintre, amelyet a dolog autentikus és komplex jellege és jelentősége megkövetelne.

Így tehát a rámenős irodalomtörténésünk sorra járta az erdélyi Homoród völgyében elterülő falvakat, ahol gyaníhatta, hogy olyan információkra bukkanhat, amelyek a bukaresti Mărtișor-házban az Argezi gyermekeit, Mișurát és Baruțut gondozó „német nevelőnő” kilétét fölfedik, ugyanis a vakációk idején jórészt erre a vidékre szoktak „kirándulni”. Levéltárakban, könyvtárakban és könyvlerakatokban kutakodott, felkeresett községházakat, templomokat és iskolákat, magánszemélyeknél elfekvő források után érdeklődött, lajstromokat, névjegyzékeket, anyakönyveket és egyéb hivatalos aktákat, egyéni feljegyzéseket tanulmányozott, végigforgatta igazolványok és egyéb jellegű dokumentumok garmadát, jelentős mennyiségű születési, keresztelési, elhalálozási igazolványt lapozott át; bonckés alá vette minden oldalukról a költő román vagy magyar kortársainak vallomásait, leveleit stb., elbeszélgetett azokkal, akiket még életben talált, tette pedig mindezt azzal a céllal, hogy felfedje a titkot: ki volt Tudor Arghezi édesanyja valójában. Mivel az édesapa személye ismert volt: Nae Theodorescu, foglalkozására nézve „comersant” (kereskedő), aki Craiován született 1859-ben, az édesapja Tudor (Târgu-Cărbunești-i szücs, innen kölcsönözte megkülönböztető neveit is: Cojocar, Cărbunaru, Bukarestben hunyt el 1928-ban), az édesanyja Bălașa.

A Ferenczes argumentációjának problematikáját magába foglaló sokszínű iratcsomó értékelését (amely az Arghezi-életrajz e valóban lényeges epizódjának tisztázásával foglalkozik) két terjedelmes szövegben végeztem el, amely írásokat a Romániai Írószövetség égisze alatt megjelenő Târgu-Jiu-i folyóirat, a Portal-MĂIASTRA közölte.² E cikkek néhány vonatkozására az alábbiakban visszatérek, amennyiben ezeket kiemelve egyik vagy másik argumentum „ütősebbnek” mutatkozik.

Következésképpen nagy jelentőséggel bír az a tény, hogy végleges megállapítást nyert Rozália születési helye: a mai Hargita megyei

2 *Secuianca Ergézi Rozália – mama lui Tudor Arghezi* (A székely Ergézi Rozália – Tudor Arghezi édesanyja), XII. évfolyam, 2015. 12/43. szám; *Arghezi: viața ca palimpsest* (Arghezi: az élet mint palimpszesztus), XIII. évfolyam, 2016. 2/47. szám.

Szentkeresztbánya (Vlăhița). El kell ismernünk továbbá azt is: ehhez a vidékhez kötődik Arghezi gyermekkorának jelentős része. Egy olyan természeti környezet ez, amelyet a költő felnőtt korában és öregen egyaránt jelentősnek tartott. Erre több helyen is kitért. Mint ahogy ez előfordult a tengerparton, Mamaián Nicolae Balotă és Ion Negoïtescu írókkal történt találkozásokor. A kolozsvári Nicolae Balotă *File de jurnal* (Naplólapok) című írásában³ jegyzi, hogy 1955 júliusában barátjával, a szintén kolozsvári Ion Negoïtescuval (mindketten a volt nagyszombeni irodalmi kör tagjai, a filozófus Lucian Blaga növendékei) meglátogatták az *Illő igék* szerzőjét, aki ekkor a mamaiai Rex hotel egyik szobáját bérelte. (Zárójelben meg kell jegyezni, hogy Arghezi ekkori mamaiai tartózkodásáról Ov. S. Crohmălniceanu *Amintiri deghizate* [Burkolt emlékek] című könyve is tudósít,⁴ a *Lunga iarnă de la Mărțișor* [Hosszú mártírsori tél] című fejezetében.) „A költő – olvassuk a visszaemlékezésben – a nyáron néhány hétig Mamaián tartózkodott. Komoly izgalomban volt része. Egy reggel egy milicista kopogtatott be hozzá egy sürgönnyel a kezében. Sürgősen Bukarestben kellett jelentkeznie valami nagy ember parancsára. Arghezi bővebb magyarázatot kért a dolgról. A milicista nem tudott többet. Neki csupán annyit mondtak, hogy egy közismert íróról van szó, aki a tengerparton tartózkodik, ő pedig úgy hallotta, hogy a Rex hotelban lakik egy ilyen személy.”

Visszatérve az N. Balotă által mesélt történetre: a költő megtudja, hogy vendégei erdélyi származásúak („Erdélyiek vagytok, ugyebár?”, „Írók vagyunk és erdélyiek.”). Az a pillanat következik, amikor a *Hórák* írója hirtelen vallomásba kezd: „Rég az ideje nem jártam az erdélyi tájakon. Gyermekkoromban a vakációimat egy olyan helységben töltöttem, amelyet abban az időben, még jóval az első világháború előtt, *Előpatak*nak neveztek. Amikor ezt a vidéket emlékeimben felidézem, látom képzeletben az erdőségeket, és érzem a hegyipatakok hűsét.” Értékes vallomás, mivel, amint gondolatban a múltat felidézi, újabb árulkodó jelét adja az anyai szülőföldön történt gyermekkori barangolásai emlékének. Egy 1891-ben, Brassóban kiadott bedekkert volt alkalmam átlapozni: *Călăuz al Streinului prin Brașov și Regiunea d’Împrejur, precum și baile transilvane: Zizin, Előpatak, Mălnaș, Tușnad, Covasna și Borsec* (Idegenek számára

3 In *Bucureștiul Literar și Artistic*, VI. évfolyam, 2016/8. (augusztus) 59. szám.
4 București, Editura Nemira, 1994

készült, Brassót és környékét, valamint Zajzon, Előpatak, Málnás, Tusnád, Kovászna és Borszék erdélyi fürdőket bemutató útikalauz), amely – mint láthatjuk – Előpatakot is tárgyalja. Ez az üdülőhely kerül szóba a két erdélyi íróval történt találkozására során. A vonattal Bukarestből Brassóba érkező utas valószínűleg bérelt kocsin tette meg Előpatakig az utat, „*amely körülbelül két és fél órát vett igénybe, és szezonban 5-6 forintba került, az év többi szakában pedig 8 forintot kellett fizetni*”. Akár ökrösszekéren vagy lófogaton is utazhatott, ahogy más visszaemlékezéseiben említi maga a költő. Előpatak, mint ahogy a régi, brassói idegenvezető írja, „*kellemes fekvésű völgyben található, tökéletesen védve a zord szelektől és kellemetlen léghuzattól*”. A fürdőhelység „*azért is felkapott, mert erdélyi vonatkozásban a legtöbb kényelmet nyújtja*”.

Kellemes hely lehetett tehát, a turisták előszeretettel látogattak a festői környezetbe, de különösen „*ivókúrára és fürdésre egyaránt alkalmas*” borvízforrásaiért. Így tehát a kis Ion (Ionel, Ionică) vagy János (Jancsi, Jancsika) itt átutazóban, vagy éppenséggel megszállva e festői szépségű tájon, vakációk idején megcsodálhatta: „*az erdőket és a hegyi patakok hűvösét*”, ahogy később maga a költő fogalmaz!

Ahogy Ferenczes arra vonatkozó megállapításai is megalapozottak, hogy mind Előpatak, mind pedig Borszék fürdőhelyek „*a román királyságbeli, de különösen a bukaresti elit számára kiváltképpen felkapottak voltak*”. Nem kizárt tehát, hogy a gyermek Arghezi eljuthatott oda, „*valószínűleg az édesanyjával és féltestvérével, Alexandruval együtt, Marin Pârvulescu által pénzelve, akivel Rozália vadházasságban élt*”. De hogy ez így volt valójában, „*erről semmi pontosat nem tudhatunk*” – teszi hozzá a Hargita megyei kutató. Valószínűbbnek látszik, hogy a gyermek és az édesanya, Szentkeresztbánya, az anya szülőföldje felé utaztukban áthaladhattak, valamennyi ideig meg is állapodhattak ezen a fürdőhelyen. Hogy aztán Szentkeresztbányán valóban hosszabb időt töltött, erről több helyen maga Arghezi is megemlékezik. Az is világosnak látszik, ha nem ismerte volna valamennyire a fentnevezett fürdőhelyet, nem említette volna fel öregkori megemlékezésében annyi nosztalgiával és pontossággal, érzékelve még akkor is „*a hegyi patakok hűvösét*”, amelyből kedvére ihatott a megfáradt utas. (Vagy talán későbbi, felnőttkori tapasztalatait szötte bele az emlékezésbe?)

A csodás hatású gyógyvizekről Arghezi egy későbbi, Kányádival 1962-ben folytatott beszélgetése során is megemlékezik. (A nagy-

galambfalvi születésű költő Arghezi verseinek ihletett magyar fordítója). A Mester nosztalgiával mesél Kányádinak, aki felkereste a Mártyírsor-házban, egyebek mellett éppen a homoródfürdői borvizekről, amelyeket gyermekkorában volt alkalma megkóstolni. Az elmúlt időkre és a gyermekkora rég nem látott helyein fakadó borvizekre gondolva kéri meg a vendégül látott költőtársat: „*ha ott jársz, igyál belőlük az én egészségemre is*”. A gyermekkori emlékek – könnyű észrevenni – uralják a költőt. Érzelmi kötődését Erdélyhez – pontosabban annak a mai Hargita, Kovászna, Brassó megyék által behatárolt zónájához – egész élete során megőrizte. Ez magyarázza azt az őszinte szívélyességet is, ahogyan Kányádit fogadja, akitől, tudva, hogy erdélyi székely származású, megkérdezi, hogy tud-e románul. Minthogy a fiatal író szerényen azt válaszolta: „tud egy keveset”, meglepődve hallja, hogy beszélőtársa tiszta magyarsággal kijelenti: „*En is tudok egy keveset magyarul. Emberek vagyunk, megértjük egymást.*” A mártírsori beszélgetés alapján a magyar költő arra a meggyőződésre jut, hogy Arghezi gyermekkorában bejárta azt a vidéket, ahova a bukaresti család szolgálója, Rozália elhozta magával, minden bizonnyal a vakációk idején. Ha ez nem így lenne, nem találhatnánk magyarázatot arra, hogy miként maradhattak meg a költő emlékezetében tökéletes magyarsággal a Homoród menti székely falvak magyar nevei: Oklánd, Karácsonyfalva, Homoródalmás, Lövete, Szentkeresztbánya, Kápolnásfalu és Homoródfürdő. Ez lehetlenség volna, ha a gyermek Arghezi nem utazott volna át rajtuk többször, vagy nem tartózkodott volna egyik-másik helyen hosszabb ideig.

Az irodalomtörténész továbbviszi a fenti gondolatmenetet: valóban nem véletlen, hogy a kitűnő költő-műfordító Kányádi azt a következtetést vonta le, hogy Arghezi gyermekkorában a nyári vakációk idején érkezett erre a vidékre (amit máskülönben, egyéb alkalmakkor maga a Mester is megerősített). Nem csupán arról lehet szó, hogy átutazóban „szomját oltotta az itten felbuzogó hideg borvízforrások valamelyikéből”, hanem elsajátította valamilyen fokon a magyar beszédet is. E falvak egyikében-másikában Rozália fia a székely-magyar etnikumú, ismert vagy kevésbé ismert, közelebbi-távolabbi rokonok körében forgolódott. Ez az etnikai struktúrája ma is a felsorolt helységeknek. Más elfogadható magyarázat arra, hogy a költő megtanult magyarul, nem létezik. Meg az is, hogy a költő édesanyja, aki szülte és szoptatta,

szintén székely-magyar. Köztudott: egy nyelv elsajátításának optimális ideje a gyermekkor, ez az az időszak, amikor a különböző idiómák interiorizációja önkéntelenül, kényelmesen, erőfeszítés nélkül végbe megy. Hogy a magyar nyelv elsajátításának a folyamata Arghezi esetében is így történhetett, ezzel magyarázható, hogy 82 évesen is – a beszédtárs nem kis ámulatára – tiszta magyarsággal ejtett ki hosszú szavakat, sőt egész mondatokat. A költő féltestvére, Alexandru is azt a kijelentést tette valahol, hogy Ion N. Theodorescu ismerte a magyar és német nyelveket. Mint ahogy tulajdonképpen ő is. (Ez utóbbiról nem maradt fenn bizonyíték.) Honnan? Elsősorban az édesanyjától, aki székely-magyar és német származású. (Apai részről a felmenői Szentkeresztbányára beköltözött német etnikumú vendégmunkások voltak.) Másodsorban pedig a Hargita alji székely-magyar környezettel való gyermekkori kontaktusa révén.

Miért logikus az, hogy Rozália Szentkeresztbányára és annak környékére vitte vakációkban a fiát? Mert innen, erről a vidékről származott, fia zabigyerek volt, akinek a vérbeli apja egy másik hölgyet vett feleségül, amikor a Rozáliával közös gyermekük a 3. életévét betöltötte. Kire számíthatott, ki értette volna meg, ki más vette volna védelmébe a szülein, nagyszülein, rokonain, esetleg falusi ismerősein, barátain kívül? Máshova hová vihette volna? Semmi nyom sem utal arra, hogy a „kölyök” egyetlen napot is eltöltött volna az édesapa olténiai rokonságánál. Igaz, hogy az édesapja hivatalosan elismerte, viszont az is előfordult, hogy a bukaresti elemi iskolában, ahova beírátták, a tanítónak névsorolvasáskor a „Prezent!” helyett a gyerek azt válaszolja: „Itt vagyok!”. Ahogyan a magyar iskolában megtanulta. Arghezi így magyarázza az esetet: *„kéthónapi vakáció alatt komoly nyelvi befolyás volt észlelhető nálam. Visszatérve az iskolába, természetesen, keserűséggel a lelkemben, el-elszabadult a nyelvem, s a számtanórán feltett kérdésekre nemegyszer volt a felelet »igen« vagy »elfelejtettem«... Egy »teremtetté!«-ért, mely egy összeadási példa megoldása közben szaladt ki a számon, a tanár meghúzta a fületem.”* Valószínű, hogy ezeket a kifejezéseket nem a két hónapos vakáció alatt sajátította el. Ránézésre is megállapíthatjuk, hogy szorosán az iskolai élet körébe tartoznak: csupán névsorolvasáskor, az osztályban mondd az, hogy »jelen«, vagy szabadkozol, hogy »elfelejtettem« a leckét. Bármennyire is próbálná elrejtteni Arghezi, hogy magyar iskolába járt, az igazság kibújik, mint szög a zsákból.

Teljes joggal jelentheti ki Ferenczes, hogy a kis Arghezi magyar iskolát (is!) végzett. Mennyi ideig? Egy-két hétig, két-három hónapig? Esetleg többet? Évekig talán? Nehéz pontosan megállapítani (iskolai anyakönyvek híján). Ámde az a tény, hogy a költő magyar iskolák padjait koptatta, minden kétséget kizár. Máskülönben milyen választ lehetne adni a kérdésre, hogy Arghezi hogyan tanult meg helyesen írni és olvasni magyarul. Egy dolog hallomás után megtanulni egy nyelvet, és egészen más az, ha iskolában tankönyveket lapozva, felírva a falitáblára vagy a kis palatáblára (amint akkor szokásban volt) a szavakat, esetleg füzetbe készítve a leckét. A hosszabb ideig való ott-tartózkodás alatt azon a vidéken a gyerek a régi regátbeli nagyváros világától teljesen különböző világgal került kapcsolatba. Elsősorban a saját korabeli gyermekekkel érintkezett („*a falusi gyerekekkel játszottam, rúgtuk a labdát*” – emlékszik nyolcvanévesen). Bárhogy is nyilvánult meg, visszafogottabban vagy felszabadultan, a zabigyerek elsajátította a magyar nyelvet.

Más eset. Arghezi születésének 80. évfordulójára készülve, az *Utunk* szerkesztője, Kiss Jenő kéziratot kér az ünnepelttől. Arghezi eleget tesz a felkérésnek, és egy jegyzetet küld a folyóiratnak, *Rika* címmel. (Erdőség neve, amelyen gyermekkorában, Szentkeresztbánya felé utaztukban áthaladtak, volt úgy, hogy „*tejillatú bivalyok húzta szekéren*”, máskor lóvontatású fogattal.) Az írás a folyóirat címlapján jelent meg, 1959. december 31-én (52. szám). A szerkesztő csodálatát nem csupán az írás eredetisége váltja ki, hanem főként az, hogy a szerző kifogástalan magyarsággal írja a magyar helységneveket, amelyekkel gyermekkorában került kapcsolatba. Ilyenformán beigazolódni látszik az Argheziről több „*magyar csodálója által*” hangoztatott vélemény helyesége, hogy a tiszteletre méltó aggastyán, a Mártírsor-ház gazdája „*valamilyen szinten ismeri a magyar nyelvet*”. Ugyanakkor „*dicséző szavakkal beszél a nyelvünk jellegéről, értékelve annak dinamizmusát, férfias erejét*” – jegyezte meg Kiss Jenő. Jegyzetében a hírneves Mester egyebek mellett vallomást is tesz: „*Az utat ott a szekér szénájában ülve a fül sohasem felejtheti el, a lovak ütemes rágását, amint orrukkal az abrakos tarisznyában a zabot ropogtatták... Mentünk a végtelennek tetsző éjszakában, s néha-néha egy-egy megállásra felszólító kiáltás után hol a csendőr, hol egy »finánc« emelte magasra kizilámpását, hogy az erdő vaksötétjében szemügyre vegye kóberes szekerünk belsejét. Ott a szénában*

ülve néhány kifejezést is megtanultam: »szabad«, »bizonisten«, »nem tudom«, »passzus«, »kérem szépen«, »gyermek«, »leány«, »köszönöm«... Aztán újabb falvak következtek, Oláhfalva és a Hargita havasa fehér ködfoltjaival. A Rikát, mivel sok volt az útonálló benne, egész hosszában csendőrök őrizték... Oláhfaluban (a mai Szentkeresztbánya), ebben a nagy kiterjedésű községben, ha megkérdeztél valaki odavalót, milyen nemzetiségű, azt felelte: »oláh vagyok«, bár egy kukkot sem tudott »oláhu«... Szerettem az ottani kenyeret, mely nagy volt, mint a taligakerék, és a gazdasszonyok saját kemencéjükben sütötték. Kezükbé véve a kenyeret, álluk alá illesztették, mint a hegedűt, késsel keresztet rajzoltak rá, majd szeltek belőle egy karéjjal, amelyet átjárt a szentséges föld finom nedveinek illata. A karéj kenyeret földre ejteni vétek számba ment. Felvették, megcsókolták, s így megáldva nyújtották oda, hogy egy darabocská ízletes túróval megkóstoljad...”

Furcsa, hogy ezek a jegyzetek – egy végtelen, a Rika erdős és környékén át megtett mesés éjszakai út távoli visszhangjai – az átírás tiszta, hibátlan nyelvi köntösében kerülnek megjelenítésre. A hajdani gyermek emlékezete olyan tökéletesen, tisztán rögzíti a hosszú, az idegen fülnek nehézkes helyneveket, hogy helyesírásuk sokkal később, a jegyzet írásakor is pontosan felidézhető. A valamikori éjszakai utazás elmosódott, csodálatos benyomásaihoz társultak szerényen a később szerzett ismeretek is. Honnan tudhatta volna a gyerek, hogy írják „a többi helységek neveit is”, amelyeket „egészen mostanig (1959) megőrzött az emlékezetében”: Oklánd, Karácsonyfalva, Homoródalmás, Lövéte, Kápolnásfalu, Homoródfürdő?... Mindezek után méltán jelentheti ki a kutató, Ferenczes István: „gyermekkorában a fiúnak alapos magyar nyelvi hatásban volt része”. Ebből hámozható ki az az igazság, hogy Arghezi valamennyi magyar iskolát is végzett ezen a vidéken. Bármilyen fokú veleszületett fonematikai hallással rendelkezett is a magyar nyelv befogadására, akárhogy segített is a magyar nyelvi környezet, késő öregkorában nem lett volna képes felidézni iskolázott helyesírási pontossággal, írásban a hajdan csak hallomás útján felfogott magyar szavakat! Ez kész képtelenség lenne, ha annak idején, mint iskolás, nem gyakorolta volna a magyar szavak helyesírását. Ezt a tényt bárki megerősítheti, aki szóban vagy írásban bármilyen szinten is kapcsolatba került a magyar nyelvvel. Honnan tudhatta volna a költő, hogyan írják helyesen a szavakat, amelyeket csak beszédben használt valami-

kor? Egyetlen válasz marad: az iskolában megtanulta. A *Rika* jegyzet szövege és egyéb vallomások szétfoszlatnak minden olyan hivatkozást, hogy a román író nem ismerte volna a magyar nyelvet. Közvetett módon az író az utókor számára örökül hagyja azt a bizonyosságot, hogy már az iskoláskor előtt megtanult magyarul beszélni, az iskolában pedig elsajátította a magyar írás tudományát is. A fent elmondottakból logikusan következik: magyar iskolába is járt. Nem áll az a feltételezés, hogy egy vagy éppenséggel két vakáció alatt a szó eljövendő varázslója elsajátította volna a magyar írás tudományát. Mint ahogy bemutattuk, a szövegek, egypár ködösítés ellenére is, elárulják az igazságot a költőről.

Nem fölösleges tehát megkérdeznünk, hogy szőlítették a fiút ebben a számára mégiscsak különleges nyelvi környezetben, különösképpen arra való tekintettel, hogy székely lány volt az édesanyja. Jancsinak talán? A feltételezés, hogy az eljövendő Tudor Arghezinek gyermekkorában Jancsi volt a neve, se nem meggondolatlanság, se nem könnyelműség. Vajon annyira lehetetlen elképzelni Rozáliát, amint gügyög a karjai között tartott csecsemőjének, amint szoptatás közben ringatja, és magyar bölcsődalt énekel szeretett Jancsikájának? Tudott dolog, minden gyermekágyas nő az anyanyelv idiómái által meghatározott gügyögéssel nyugtatgatja csecsemőjét. Rozália sem cselekedhetett másként. Mi lehetett a fiú számára a legkedvesebb becenév, amivel az anyja édesgette? Hogyan szólíthatta volna másként, mint a Jancsika becenévvel? A legtalálhatóbb elnevezés lehetett ez, amellyel ebben a korban véglegesen megszilárdíthatta az anya-gyermek kapcsolatot. Szerelemgyerek lévén, nem szükséges nagy fantázia azt feltételeznünk, hogy a legbensőségesebb, óvo szeretetben nevelte az édesanyja, és függetlenül a helyzetétől, a fiú magyar anyanyelvén hallhatta a létezésére vonatkozó első szavakat. Az édesanyja, a székely Ergézi Rozália ezen a nyelven, magyarul édesgette, becézte, adott neki tanácsot, pirongatta, nevelte, taníttatta az élet első, fontos dolgaira. Mindenképpen, ugyancsak tőle hallotta az első német szavakat is... Mennyire, hogyan ismerte a fiatal lányanya a román nyelvet, amikor Arghezit szülte? Nem tudhatjuk, mennyire jól tudhatott akkor románul, azt viszont leszögezhetjük, hogy a román nyelv helyes használatát csak hosszabb gyakorlás után sajátíthatta el. És ez nem lehetett könnyű (hazulról, a Székelyföldről semmilyen román nyelvi kompetenciát nem

hozhatott magával!). Ilyen összefüggésben nem nehéz feltételeznünk, hogy a Jancsi (Joncsi) becenév végigkísérhette a költő egész életét, mintegy belső elégtételként a „kicsi anyjához” való viszonyulását illetően, akár gyógybalzsamként a sanyarú sorsra. Tekintettel a fiú szerelemgyerek mivoltára, akit olyan világba vetettek, ahol ez az állapot mint stigma határozza meg egész életre a sorsodat, mostohán, ellenségesen és gyógyír nélkül. Még csak hároméves a gyermek, amikor a boldogtalan édesanya arra kényszerül, hogy Jancsi gyereket hazaadja a szüleihez. Arghezi azt nyilatkozta Kányádinak, hogy három boldog, felejthetetlen évet töltött Homoródfürdő vidékén.

Lehet, hogy ez a magyarázata annak, hogy Erdély vidéke ösztönösen szinte elbűvölő hatást gyakorolt a költő egész életére, késő öregkoráig. Erre szolgálnak bizonyítékul a költő gyakori, Kárpátokon túli utazásai. 1913-ban egy bizonyos Nicolae Barzan nevű ismerősével Predeálon találkozik. Hová utazhatott? Arra következtethetünk: gyermekkorra vidékét jött felkeresni, ahova leelőször édesanyja vitte mint kisgyermeket, oda, abba az ottani etnikai közösségbe, újra találkozni az ismerős falvakkal, fürdőhelyekkel, erdőkkel, folyókkal és helybéli emberekkel. Egyébként később is, ahányszor találkozott valakivel Erdély vidékéről, lett-légyen az román vagy magyar, Arghezi mindig felidézte, hirtelen és euforikusan, gyermekkorra tájait, az édesanya felőli felmenői világát. Az Erdélyi-fennsík tájainak hívása arra kötelezte, hogy gyakran lépje át az akkori predeáli országhatárt. Majdhogynem fizikai vonzást gyakorolt rá ez a vidék.

Megcáfolhatatlan bizonyíték e tekintetben az a kielégítetlen, gyógyíthatatlan vágya, hogy Brassóba költözzék. A költő életének ezt az epizódját részletesen tárgyaltuk a brassói *Drum Nou* újságban, négy folytatásban, 1968 nyarán, Nicolae Stroe író és újságíró kollégámmal, aki évfolyamtársam volt a kolozsvári bölcsészkaron. Jól ismertük a várost, én ott születtem, őt pedig – nagyszebeni származású lévén – befogadta a Cenk alatti nagyváros. Abban a szerencsében volt részünk, hogy megismerkedtünk egy bizonyos Dumitru Bizdideanu nevű, bolgárszegi (Șcheii Brașovului) illetővel, akinek tíz darab Arghezi-levél és két postai levelezőlap volt a birtokában. Szerencsés véletlen a számunkra, ugyanis megkönnyítette egy felfedezés lehetőségét: megtudtuk, hogy a *Carte cu jucării* (Játékoskönyv) szerzője az első világháború után, 1929-ben megjelent Brassóban, és az Al. Cuza útca 16. szám alatt (ma

Cuza Vodă 18. szám) egy házat bérelt, ahol családjával együtt a nyarakat töltötte. A háztulajdonos bizonyos Adler Júlia, akitől megtudtuk 1968-ban, hogy a költő, noha csak pár hónapig lakott a családjával a házban, egész évre kifizette a házbért. Nagyon csendes helyen feküdt a ház, mégsem messze a város központjától. Emeletes épület volt, az erkélyről luxuriáns növényzettel betelepített belső udvarra nyílt kilátás. Az Argehei család az épület jobb szárnyát bérelte: két szoba, előszoba, konyha. Az előcsarnokból nyílt a költő feleségének, Paraschivának és a két gyermeknek (Mițura és Baruțu) a szobája. Az új lakó éppenséggel Bukarestből hozott bútordarabokkal rendezte be a lakást. A családfő az emeleten alakított ki a saját maga számára egy kicsi dolgozószobát, gyéren, egyszerűen bebútorozva, a szerző ízlésének megfelelően: középre állított íróasztal, egy kanapé, kis könyvtár. Az író jól ismerte ezt az erdélyi várost, régebb még lakott a környékén, Derestyén (Dârste), Predeal–Felsőtömös–Alsótömös–Dâmbul Morii–Derestye vonalon hajdan elterülő kis helységben, ma egybeolvadva a Cenk alatti várossal. (Valójában Derestye elit városnegyedé épült ki a nagyváros oldalából, kilátással Szecseleváros, Hétfalu felé, ma a Barcasági-medencére néző valószínű nagyváros benyomását kelti a Tömös folyó völgyében.) Hogy ez utóbbi részen is lakott a költő, kitűnik az új ismerősének, D. B.-nek 1931-ben küldött levelezőlapja szövegéből: „...*Derestyén, ahol ezelőtt vagy három éve laktam.*” Újabb bizonyíték arra, hogy a költő szorosan kötődött az erdélyi tájhoz, és az volt a vágya, hogy valahogy kerüljön közelebb ehhez a földrajzi térséghez. Ki tudná megmondani, hányszor utazott Erdélybe Argehei? Beigazolódik, hogy véletlen találkozása Predealon Nicolae Barzannal csupán egyike lehetett a rengeteg erdélyi útjai közül: a költő kereste, tapogatózott a megfelelő hely iránt, ahol a Kárpátokon túli világban megtelepedhetik. Kétségtelen, hogy a Derestye–Brassó vonalon történt annyi átutazása során (kötelező csomópontok a Hargita-vidék irányába való átszálláshoz) a Mester agyában megfogant a gondolat: végérvényesen letelepedni ezen a vidéken, amely kissé elszigeteltebb a nagyvilágtól. Brassó – be kell vallanunk – ideális helynek mutatkozott ebből a szempontból. Ezért, a „burg” közelébe kerülve először a széleken, a periférián húzta meg magát. Derestye nem volt sivár külváros, hanem szolid, polgári városnegyed. „*Most három éve*”, vagyis 1926-ban a költő beköltözött már ide, egy házba, nem messze az óhajtott nagyvárostól. Ez okból

kifolyólag „most”, vagyis 1929-ben tapogatta a terepet, hogy végleg beköltözhessek az ősrégi és nagyszerű Brassó városába. Az Arghezi és Dumitru Bizdideanu (aki közben a költő személyes gépírójává avaszták) között kibontakozó teljes levelezés a *Boldogasszony-temető* írójának abbéli határozott óhaja körül bontakozik ki, hogy letelepedjék itt, ebben a hegyi városban, hogy itt vásároljon magának házat. Éppenséggel egy D. B.-nek írt levelében jelenti ki nyomatékosan: „*Hé, Bizdikám, házat akarok itt vásárolni, remélem fog találni a számomra egy megfelelőt, ahova beköltözhetem!*” Új ismerőse, D. B. (aki brassói származású volt, 1906-ban született, reál líceumot végzett, majd az Andrei Șaguna nevű viselő kereskedelmi főiskolát) keresésbe és kutakodásba fogott a Nagy Alfával együtt, ahogy később kezdte nevezni a kritika a költőt, egy csomó házat megvizsgáltak. Azonban a bukaresti embernek, aki határozottan eltökélte magában, hogy ezután hegyen túli levegőt fog szívni, egyik sem nyerte meg a tetszését. Az idő sürgette ugyan a fővárosba való visszatérésre, ám a Brassó városába való költözés gondolatát semmi sem veri ki a fejéből: elutazott, de azzal az elhatározással, hogy nem véglegesen. A bútorait és minden egyéb holmiját Bolgárszegen, a Bizdideanu családnál hagyja megőrzésre. Bukarestből írja egyik levelében a házkeresésről: „*sohasem lehet tudni előre, melyik bokorból ugrik ki a nyúl*”. Állandó jelleggel foglalkoztatja továbbra is, hogy az óhajtott ház keresése milyen eredménnyel jár. („*Innen a távolból mind azon gondolkodom, hogy Brassóba megyek.*”) De nem adatott meg neki ez a szerencse – mondaná a páltiniși filozófus. Ellenszolgáltatásként a segítségért (házkeresés, bútorok megőrzése stb.) – jóllehet a D. B. család nem érezte vele, hogy mindezekért elvárna valami fizetséget – Arghezi lekötve érezte magát, kereste, hogy mit adhat cserébe, ebben is szigorú erkölcsössége nyilvánult meg, jóllehet sok kommentár forgott közszájon rendkívüli fősვნისეგéről. D. B. elutasít minden felajánlást. Ekkor a Magiszter kötelességének látja, hogy levélben forduljon D. B. édesanyjához (1931. márc. 7.): „*Ez alkalommal már nem a fiának írok, személyesen Önhöz intézem a kérésemet, és választ várom, mivel tartozom a bútorok megőrzéséért cserében, tudniillik egy pillanatig sem gondoltam azt, hogy minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül vegyem igénybe az Önök segítségadását (amelyet talán már túlságosan is kihasználtam). Erkölcsi elismerésre a részünkről mindig számíthatnak, és várjuk, mikor lesz alkalmunk ezt kifejezésre juttatni, de csupán csak ennyi nem elég.*”

Az ellenszolgáltatás gondjától nyugtalanítva a „bukaresti író úr” arra az elhatározásra jut, hogy egy rádió-vevőkészüléket küld Bizdideanu-éknak, köszönetképpen a segítségadásukért. És ilyenképpen egy bizonyos eseménysor azt eredményezi, hogy Bolgárszegen az első rádiókészülék éppen az lesz, amelyet az *Írások Kutyaországból* szerzője küldött Bukarestből a barátainak. Megfigyelendő a költő személyes ügyködése e tekintetben: olyan lelkesen intézi ezt a dolgot, hogy egyik, 1931. március 18-án kelt levelében rádióügyben tanácsot tanácsra halmoz: „*Kedves Bizdideanu Úr! // Késlekedésem annak tudható be, hogy – abbéli igyekezetemben, hogy ne okozzak semmiféle nehézséget – körülményes volt olyan készüléket találni, amely a brassói villanyhálózati feszültség támasztotta igényeknek megfelel. Bukarest rádió-vevőkészülékei mind váltóárammal működnek. Lehetőségem volt kipróbálni a kereskedelemben kapható minden készüléket, valamennyi márkát, és tizenegy fajtából, amelyeket meghallgattam a bukaresti városi hálózat feszültségén (legújabb típus valamennyi), egynek sem tetszett a hangszíne. / Miatán kapok egy tiszta hangzású készüléket – és remélem, csütörtökig, péntekig sikerül –, az ottani áramfeszültséghez kell igazítani, amivel megint el fog telni néhány nap. / Amikor érkezem majd Brassóba, a készüléket is viszem magammal, hogy meggyőződjem arról, hogy Önöknél, Brassóban is megfelelően működik, ugyanis a hangszín nagyban befolyásolja a vétel minőségét. // Tudom, hogy Derestyén, ahol legutóbb három éve laktam, kitűnő volt a vétel. // Vizionlátásra és szívélyes üdvözet az egész családnak. // Tudor Arghezi //*

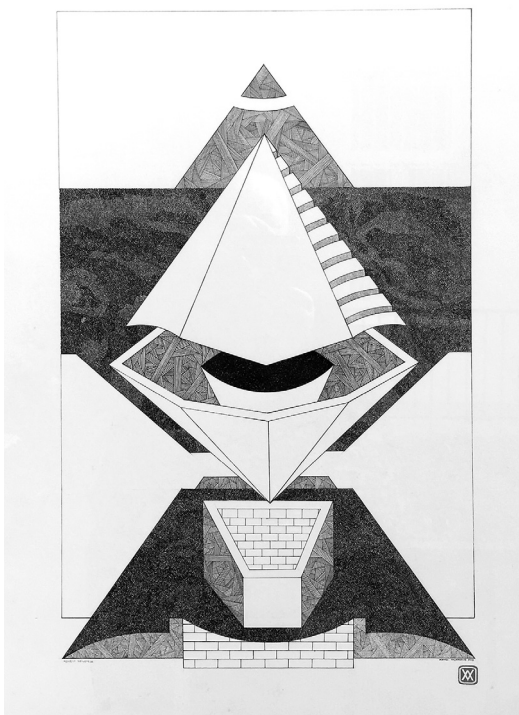
P. S.: *Keressen ki a tető fölött két fix pontot kb. 30 méterre egymástól, ahova felerősíthetjük az antenna két végét, hogy ne kelljen majd időt vesztíteni a kereséssel. Én azonnal érkezem, mielőtt a készüléket megszerzem, valamikor a déli vonattal, kifeszítjük az antennát, és fél egytől egy óráig együtt meg is hallgathatjuk a Bukaresti Rádió adását, hadd lássuk Brassóban milyen lesz a vétel.”*

Azonban a körülmények úgy alakulnak, hogy a brassói kiszállás a rádióval elmarad, a Mester az angol gyártmányú készüléket egy villanszerelő technikussal küldi, akinek feladatul adja a felszerelését és működésbe állítását.

Mint láttuk, Arghezit mintha köldökzsinór kapcsolta volna Erdélynek ehhez a zónájához. E vidék iránti csodálatának és ragaszkodásának a forrása nem lehet egyéb, mint az az érzés, hogy ősei révén szorosan

hozzátartozik ehhez az eredendően áldott földhöz. Az édesanyja talán létgondoktól kergetve ismertette meg fiával annak idején ezt a vidéket, ám többé-kevésbé már a gyermekben is élt a szülőföldhöz való kötődés érzése. A kis Jancsi (Joncsi) – akit ezen a beceneven ismerhetett e vidék világa – kétségtelenül megőrizte (lelki békéjében és rebellis szellemében egyaránt) e másmilyen földrajzi struktúrájú és szellemi alkatú, más érzelmi és viselkedésbeli determináltságú világ képét. E térség iránti vágy egész életében elkísérte. Cáfolhatatlan bizonyíték e tekintetben a visszatérés örökös próbálkozása, az a be nem teljesült vágya a költőnek, hogy végérvényesen Erdély földjére költözzék vissza.

Bartha György fordítása

*A kehely születése, 2011
(70 x 50 cm, tus, ceruza, papír)*

EGY MÁSIK ÁLOM, KÖZELEBB A FÖLDHÖZ

– Székely Ferenc beszélgetése a 70 éves Józsa Erika

előadóművésszel, médiaszakemberrel, íróval –

– Kedves Erika, 1985-ben családdal elhagytátok Erdélyt és a földteke másik felén, Ausztráliában vertetek gyökeret. Miért döntöttetek így?

– Kezdjük a történetet középen: pontosan 35 esztendő otthon is, itthon is... Fél életemet már Ausztráliában éltem le. Mi lett volna, ha nincs ez a felezővonal? 1985 januárjában kettétört az életünk. Többes számban beszélök, mert férjem (Demian József filmrendező – szerk. megj.) épp úgy élt a szakmájának, mint én. A televízió nem csak egyszerű munkahely volt számomra, az ott töltött 14 év alatt valahogy

összenőttem vele. Azon a napon, amikor beléptem a szerkesztőségbe, és azzal fogadtak: vége, nincs több adás, egész életem lényege semmisült meg. Ne feledjük, hogy Romániában akkor egyetlen televízió létezett: a bukaresti. A rádióadások többsége már jó egy héttel korábban megszűnt, csak a Bukaresti Rádiót hagyták meg. Engem oda helyeztek fél tucat kollégával együtt, nyilván pluszban voltunk. Hogy az új munkahelyemen „jól érezzem” magam, legalább hetente egyszer hívtak a káderosztályra, ahol egy elvtárs elszámoltatott: hány Ceaușescu-

idézetet foglaltam műsoraimba? Megjegyzem, csodásan „passzoltak” volna a gyermekműsorokba, a mesék mellé, amiket akkor szerkesztettem... Jóskával már '84-ben közölte egy „jóindulatú” bennfentes, hogy a legmagasabb szinten letiltották, az országban nem fog több filmet készíteni. Számunkra az egyetlen kiút az volt, hogy valahol máshol kezdjük újra. Valahol a szabad világban...

- *Hogyan kerültek épp Ausztráliába?*

- Előtte tizenegy hónapot töltöttünk egy ausztriai menekülttáborban. Karácsony után érkeztünk, megtudtuk, hogy jelentkezni kell Traiskirchenben, ahol következik 2-3 nap „karantén”, míg tolmács segítségével felveszik adatainkat. Ez a „karantén” egy kaszárnya legfelső emeletén volt, gépfegyveres katonák őrizték a bejáratot. Ujjlenyomatot vettek, fotó szemből és profilból, pont mint a börtönben. Csak épp együtt maradhatott a család, István fiunk kétéves volt. Mire lezajlottak az ünnepek, s szállingózni kezdtek a tolmácsok, a két napból két hét lett. Így sikerült az első szabad szilvesztert rács mögött töltenünk... Később egy Bécs melletti kisvárosban helyeztek el bennünket, ahol a helyi lágerepületben kaptunk egy szobát és teljes ellátást.

- *Mi történt a következő hónapokban?*

- Valóságos hullámvasút következett: egyszer fent, egyszer lent. Először is napirendre kellett térnünk afölött, hogy mikor a határon kiléptünk, hátrahagytuk azt, akik voltunk. Lenulláztunk mindent, amit addig elértünk. Pár hónap várákozás állt előttünk, míg menedékjogi kérésünket elbírálták. A döntés függvényében maradhattunk volna Ausztriában, vagy jelentkezhettünk valamelyik tengerentúli országba: Kanada, Amerika, Dél-Afrika és Ausztrália volt a választék.

A várákozás idejét tekinthettük volna ingyen nyaralásnak is, de egyikünk sem bírta a tétlenséget. Flüchtlingként (menekültként) nem volt szabad dolgozni, de lágertársaink felvilágosítottak, hogy kisebb munkák vállalásába nem kötnek bele. Nos, ezek az alkalmi munkák számunkra időnként váratlan, szinte valószínűtlen fordulatokat hoztak. Jóska első munkája a hólapátolás volt, engem pedig egy Németországból érkezett üzletasszony bérelt fel pulóverkötésre. Rendkívüli precizitással kellett a mintát követni, a pompás fonalakat váltogatni, kombinálni. Kottára emlékeztetett, mondtam is, hogy kötöttem egy szimfóniát. Hogy mennyire szimfónia volt, azt valóban csak a végén, a gyűjtemény utolsó darabjának átadásakor árulta el megbízóm: a kollekció Diána hercegnőnek készült!

Időközben Jóska mindenféle szakmában való jártasságának híre ment a környéken. Bármit kellett megjavítani, Herr Josefet hívták. Egyszer aztán úgy döntött, megpróbál valamilyen filmezés közelébe

kerülni, hogy lássa, hogyan dolgoznak az ottaniak. Németül nem tudott, hát nem is próbálkozott a szakmában. Felvette viszont munkásnak egy tévétársaság, amely az éppen sorra kerülő Bécsi Nemzetközi Vásár megnyitását közvetítette élőben. Jóskának a hatalmas felvevőt kellett cipelnie, ami kábelen keresztül kapcsolódott a kamerához, ami az operatőr vállán volt. 1986-ban még ilyen volt a tévés technológia! A felvevőn, ami Jóska nyakában lógott, a vágó kezelte a gombokat. Minden rendben lett volna, csakhogy a bejáratnál a vágó lemaradt. Hiába volt belépője, hiába erősködött, hogy ahhoz a másik kettőhöz tartozik, nem engedték be a kiállításra. Jóska, aki hozzá volt kapcsolva a kamerához, ment az operatőr mögött, akinek sejtelve sem volt, hogy lemaradt a vágója. Szeméhez emelte a kamerát és valamit mondott németül, amit persze Jóska nem értett. De azt látta, hogy a kamerán kigyullad a lámpa, hát gyorsan megnyomta a felvétel gombját. Így „vágták” menet közben az anyagot, ami egy gyors ellenőrzés után ment is adásba. Ez volt az „élő” adás, fél órával, órával az esemény után. A tévétársaság főnöke megnézte az anyagot, intett, hogy rendben, mehet adásba, mikor a kétségbeesett vágó megérkezett és előadta viszontagságait, miszerint az osztrák államfő és magas rangú vendégei miatt fokozott ellenőrzés volt, s mire bejutott a csarnokba, már nem tudta utolérni az operatőrért. Értetlen szemek meredtek rá: hát akkor ki vágta a felvételt? Előállították Jóskát. – Ugye te szakmabeli vagy? – kérdezte a főnök? Egy román fiú fordított, Jóska rábólintott, hogy igen. Mától fel vagy véve! Ugyanannyi fizetéssel, mint az osztrákok! A tévéfőnök nagyon meg volt elégedve Jóskával, a következő napokban egy tolmács segítségével sokat beszélgettek. Egy este előállt a következő ajánlattal: beadta az osztrák parlamentnek egy hármas érdekeltségű, osztrák–olasz–magyar privát tévéadó létrehozásának tervezetét, ennek jóváhagyására vár. Az egyedüli feltétel, hogy az adó Ausztrián kívül legyen. Ő Sopronra gondolt, s keresi az embert, akinek a kezére bízhatná a tévé vezetését, mert neki bőven elég a pénzügyi részével foglalkozni. Tudván, hogy a felesége is szakmabeli, a nyelvvel nem lennének gondok, vállalná-e ezt a feladatot? Jóska megőrizte a hidegvérét és csak annyit mondott: komoly akadályja van, menekült vagyok, a lágerben lakom, még nincs meg a politikai menedékjogom. Nem gond, így a főnök, ha a tévét jóváhagyják, egyenesen állampolgárságot kapsz! Hittük is, meg nem is, mesének tűnt az egész. De egyszerre bekerültünk

a bécsi elitbe, jöttek értünk az autók, és vittek partikra, születésnapokra, esküvőkre, mindenütt úgy mutattak be mint az induló tévé vezetőit. Ment ez vagy két hónapig, pendliztünk az osztrák Highlife (felső tízezer) és a láger között, mikor megszületett a parlament döntése az ügyben: leszavazták a privát tévét, mégpedig úgy, hogy utána tíz évig nem volt kereskedelmi televízió Ausztriában! Egyik napról a másikra, mintha elvágták volna a szálát, megszűntek a hívások, vége volt a partiknak, a csúcsról a mélybe zuhant velünk a hullámvasút. Ráadásul a rendőrség leszedte Trabantunk román rendszámtábláját, mondván, hogy nem legális, nem vagyunk turisták. Át kellett volna menjen a vámon. Elvámoltatni viszont csak osztrák polgárként lehetett. S mi még mindig vártuk a választ a kérelmünkre... Mit csinál az ember a mélyponton? Amennyi erővel csak tud, elrugaskodik felfelé... Először is vettünk egy másik kocsit. A rendőrségen, a beíratási procedúra során pedig kiderült, hogy megkaptuk a menedékjogot. A mérlegelés hetei következtek: maradunk vagy tovább megyünk? Visszazuhantunk a lágerélet hétköznapijaiba. István fiunkkal játszóterekre vadásztunk, ahol pár percig hintázhatott, mielőtt lekiabált volna egy hang a magasból, hogy PRIVÁT!!! Megkérdeztük a láger igazgatóját, hogy megengedné-e, hogy építsünk egy játszóteret a gyerekeknek? Dühösen válaszolt: mit képzelünk, ilyesmire nincs pénz! Nem is kell, mondtuk, összefogunk mi a többi szülővel és megcsináljuk. Na, azt szeretné látni!... Ez itt nem kommunizmus! De ha megcsináljuk, ő adja a homokozóba a homokot. Megcsináltuk. Állta a szavát, hozatott homokot. Aztán beleegyezett abba is, hogy építsünk parkolót. Ez neki is érdeke volt, az ő kocsijának sem volt parkolóhelye. Egy mérnök barátunk elkészítette a tervet, rajzokat, benyújtották, jóváhagyták. Közben megtörtént Csernobil, s eldöntöttük, hogy feliratkozunk Ausztráliába.

- *Miután megérkeztetek, a melbourne-i és a sydney-i rádiónál kaptál állást, ami egy bizonyos anyagi biztonságot is jelentett a családnak. Mesélj a kezdetekről!*

- Amikor 1986 novemberében megérkeztünk Melbourne-be, már hallottunk a magyar újságról, a rádióról, a klubokról. Elsőnek a *Magyar Élet* hetilap szerkesztőségét kerestem fel. Bemutatkoztam, elbeszélgettünk, s a lap tulajdonosa megkérdezte: sietek valahová? Mondtam, nem. Na, ha ráérek, akkor ott az íróasztal, ezt meg ezt kellene megírni. Attól

kezdve hetente 1-2 napot a lapnál dolgoztam. A rádiónál a magyar műsor vezetője szintén azt kérdezte: mikor tudnék kezdeni? Hetente 3 napon volt 1 órás magyar nyelvű műsor, interjúkat készítettem, zenés műsorokat állítottam össze, műsort vezettem. Egy különleges esetet el kell itt mesélnem. Egy nap idős ember várt a kijáratnál. Sydney-ből jött el Melbourne-be (900 km), hogy találkozzon velem, mert azt mondta, ismeri a hangomat a Bukaresti Rádióból. Kérdem, mikor jött ki Ausztráliába? 1946-ban. S mikor járt otthon azóta? Soha. Hát akkor, hogy hallott engem a Bukaresti Rádióban? Kiderült, hogy rádióamatőr barátjával készítettek egy különleges antennát, felvitték a legmagasabb hegyre és magyar műsorokra vadásztak vele. Így jött be egyik nap Bukarest! Mi otthon a saját adásainkat nem tudtuk meghallgatni, mert a magyar adást Bukarestben nem lehetett fogni, csak a Kárpátokon túl, de ezek szerint az Óperenciás-tengeren is túl!

Ezzel szemben az SBS (Special Broadcasting Service) csak helyben volt hallható, a hatalmas távolságok miatt minden államnak saját helyi adása volt és van ma is. A több mint 50 nyelven sugárzó állami rádióállomás éppen teljes átszervezés előtt állt, fél éven belül minden állást megszüntettek, és az új állásokra versenyvizsgát írtak ki. A magyar műsor hírszerkesztő és műsorvezető állást hirdetett. Bízva abban, hogy addigra megtanulok angolul (ami alapfeltétel volt), mindkettőt megpályáztam. A vizsga végül jól sikerült, mert mindkét állást felajánlották, választhattam! Csakhogy épp akkor költöztünk Sydney-be. Sebaj, mondták a rádiónál, az ajánlat a sydney-i stúdiónkba is érvényes.

Anyagiakat említesz... Mindkét helyen díjazták a munkámat, de a megélhetéshez teljes körű állásra volt szükség. Magyar nyelvű közegben ritka volt a fizetett munka. A klubokban, magyar házakban önkéntes alapon történt bármilyen kulturális tevékenység. Akkor Melbourne-ben nekem még legalább heti három napra munkát kellett találnom, s nem fogod elhinni: egy fogtechnikai laborba vettek fel, ahol fogszabályzókat készítettem.

- *A férjed hol tudott elhelyezkedni?*

- Ő bútorrestaurálástól fotózásig mindent csinált, csak filmes munkát nem. Egy nap viccből azt mondtam: rossz helyen keressük az újságban az álláshirdetéseket: nem a hátsó, hanem az első oldalt kell

nézni, ahol a vezérigazgatói, főnöki hirdetések vannak. Megfordítottuk az újságot, és mit ad Isten, ott állt: az ausztrál filmegetem operatőri tanszékvezető tanárt keres! Ahogy mondani szokás: a többi már történelem. 1988 januárjában Sydney-be költöztünk, és Józka elfoglalta állását az filmegetemen. Én a rádiónál folytattam a munkát, mellette egy utazási irodában utazási ügynök lettem. A sydney-i rádiónál hírszerkesztőként dolgoztam, aminek az volt az érdekessége, hogy a híradó összeállításához a világ hírügynökségeitől befutott magyar vonatkozású híreket angolból kellett lefordítanom magyarra. Kezdetben 3-4 órával korábban mentem be, mert ez a feladat igencsak próbára tette az alig egy éves angoltudásomat. Nem volt fölöttem senki, akinek jóvá kellett volna hagynia az anyagot, nem ellenőrzött senki, egyszerűen nem volt szabad hibáznom.

- Az elmúlt időszakban, a 35 év során számtalan magyar személyiség járt Ausztráliában, akivel találkoztál és beszélgettél. Milyen emlékek kötnek hozzájuk?

- Sára Sándor filmrendező volt az első olyan személyiség, akivel interjút készítettem. Domahidy András, ausztráliai magyar író könyve alapján szeretett volna filmet forgatni Ausztráliában, de a terv sajnos nem valósult meg. A következő Dukász Anna, egykori sepsiszentgyörgyi igazgató-színművész volt, aki grafikus férjével, Vígh Istvánnal ekkor már Amerikában élt. Fiát meglátogatni érkezett Melbourne-be, s amint ez kitudódott, egymást érték a meghívások fellépésekre, kiállításokra. Melbourne-i fellépésére a Nagyszony engem kért fel partnernek, 1987 februárjában tehát megtörtént az én bemutatkozásom is az ausztrál színpadon. Sydney-ben Illyés Kinga színművész, Tőkés László, Marton Éva operaénekesnő, a sakkmester Polgár család, Tolcsvay Béla, Vitray Tamás (példaképem az interjúkészítésben) voltak interjúalanyaim, és sorolhatnám még... Volt azonban rádiós pályámnak egy csúcsteljesítménye, amit nem hagyhatok ki: a '89. decemberi eseményeket gyakorlatilag élőben közvetítettem a Bukaresti Rádióval folytatott telefonbeszélgetések jóvoltából. „Az ablakon látjuk a tankokat, jönnek felénk...” számolt be Simonffy Kati. Később aztán jött a diadalmas pillanat, kórusban kiabálták a telefonba: „Erika, győztünk, gyertek haza!” Adásban voltunk, amikor megérkezett a Bukaresti Rádióba az RMDSZ megalakulási nyilatkozata. Tomcsányi

Mari azonnal beolvasta, így a sydney-i magyar rádióban hangzott el legelőször!

Haza ugyan nem mentünk, mert józan ésszel felfogtuk, hogy nekünk ez már egy újabb kivándorlás lenne, de az új magyar adással '90 óta folyamatosan kapcsolatban vagyunk, az első ausztráliai filmünket nekik küldtük el, részt vettünk minden évfordulós rendezvényen, ők pedig figyelemmel követték tevékenységünket, és időnként hírt adtak rólunk az adásban.

– *Az Ausztráliában megjelenő egyetlen magyar nyelvű hetilap, a Magyar Élet sydney-i szerkesztőségének vezetője lettél, és időközben elvállaltad a Duna Tv tudósítását is.*

– A magyar újság kiadója ugyan Melbourne-ben volt, de az országos lapnak Sydney-ben is volt egy bázisa, innen dolgozott a főszerkesztő. 1990-ben vettem át a sydney-i szerkesztőség vezetését, s csaknem 30 évig láttam el folyamatosan ezt a feladatot. Ez így egyszerűnek tűnik, de az elején egyáltalán nem ment simán a dolog. A lap kiadója az 1956-os, főszerkesztője pedig még az 1947-es menekülthullámmal érkezett, a lap olvasótábora is túlnyomórészt ebbe a két csoportba tartozott. Elterjedt a hír, hogy a lapot egy kommunizmussal fertőzött jövevénynek adják át. Az erdélyiek persze rögtön védelmükbe vettek: emberek, legyetek ésnél, ez a mi Erikánk! Gyanakvó szemek követték minden mozdulatomat, minden szót, amit leírtam vagy kimondtam, de látva, hogy az újság nem változott vörösre, lassan megnyugodtak a kedélyek. „A mi Erikánk” rám ragadt, ugyanis később sokan jöttek azzal vissza erdélyi utazásaikról, hogy mikor megtudták honnan jöttek, a házigazdák első kérdése az volt: ismerik-e Józsa Erikát? 1994 után lehetőség adódott ismét a televíziózásra, s a Duna Televízió ausztráliai tudósítója lettem. Kölcsönfelszereléssel dolgoztunk, éjszakánként a filmegytem vágójában vágtunk. Gyerekeink gyakrabban aludtak az egyetem foteljeiben, mint a saját ágyukban. A szoros határidőket csak úgy lehetett tartani, ha repülővel, személyesen vitte el valaki a kazettát Budapestre. Hol volt még akkor, a '90-es években internetes közvetítés?! Utasokat kellett találnunk a határidőkhöz passzoló napokra, akik hajlandók voltak kézipoggyászukban elvinni és kézbesíteni a Duna Tv-nek a küldeményt. Furcsa helyzet volt egy olyan műsornak dolgozni,

amit sosem láttam. 2003-ban, amikor műholdon keresztül végre eljutott hozzánk is, úgy éltük meg, mint hajdan a Holdra szállást...

– *Mennyire volt népszerű a Duna Tv műsora Ausztráliában, mit vártak a nézők az adástól?*

– Két részre bontanám a választ. Az ausztráliai magyar néző főleg a magyarországi hírekre volt kiéheztve. Az 1947-esek és az '56-osok 1990 előtt nem utazhattak haza. Addigra meg sokan már koruk miatt nem mehettek. Számukra Magyarország olyan maradt, mint mikor elhagyták. Beállt a „filmszakadás”, ami mindannyiunkkal megtörtént, amikor a régi életünket hátrahagytuk.

Mire végre eljutott hozzánk, lenyűgözve néztük még az időjárás-jelentést is. Próbáltunk felismerni arcokat, helyeket, s mikor ez sikerült, átrajzoltuk, aktualizáltuk a retinánkba égett régi képeket. Tovább pergett a film. Beültünk az időgépbe: vissza a jelenbe!

A kérdés másik fele: vajon az otthoni néző mit várt, mit szeretett volna látni az ausztráliai riportfilmekben? A kezdeti években átlag kéthetente kértek riportokat, interjúkat; igen nagy volt az érdeklődés minden iránt, ami Ausztráliában történik. Úgy éreztem, ablakot nyitunk a távoli földrészre, legfőképp az itteni magyarokra. Az előző rendszer évtizedekig tartó agymosása igen hatékonyan torzította a képet azokról, akik elmentek. Odahaza mit sem tudtak például arról a hihetetlen kitartással folytatott munkáról, amit a nemzeti emigráció az otthoniakért tett 1947–1989 között. Nem tudtak arról sem, hogy milyen valójában az emigráns élet. R riportról riportra, interjúról interjúra építgettük, rakosgattuk össze a képet. Jóskával ketten voltunk a teljes stáb, egyre jobban összehangolódtunk, kialakítottuk saját stílusunkat.

A játékfilm és a televízió két különböző világ. Az, hogy nekem egy Józsa kaliberű operatőröm és rendezóm volt, kötelezett: itt vagyunk a földgolyó túlsó oldalán, megvan rá a képességünk, nem mehetünk el fontos események mellett anélkül, hogy megörökítenénk. Igaz, épp nem volt megbízásunk, nem volt televíziónk... De a riportert mindig riportert marad, s én minden újdonságot gondolatban „tudósítottam”. Elkezdtük hát dokumentálni az ausztráliai magyar emigráció jelentős történéseit. Mikor végre létrejött a kapcsolat a tévével, a tudósító

viszony, már majdnem egy évtizedet késtünk. Közben kihalt egy nemzedék...

- 35 éve élsz Ausztráliában, ahova már évszázadokkal korábban – az emberi szabadság és egy bizonyos anyagi jólét reményében – a világ minden tájáról emigráltak, köztük magyarok is. Mit tudsz az ottani magyarok letelepedéséről, identitásuk megőrzéséről és az anyaországgal való kapcsolattartásukról?

- Megérkezésünkkor az ausztráliai magyarok száma több mint 60 ezer volt. Ezt a számot az 1947-ben és 1956 után érkezettek, valamint az 1960-as években Tito Jugoszláviájából érkezett délvidéki magyarok első és másodgenerációja tette ki. Az 1980-asok, ahová mi is tartozunk, mintegy 3 ezerrel növelték a létszámot. Az első hullám a második világháború után Európa csordulásig telt menekülttáborából érkezett. Képesítésüktől függetlenül, 3 éves munkaszerződést kellett letölteniük munkás minőségben. Ez a csoport Ausztráliát ideiglenes lakhelynek tekintette, ahol csak addig terveztek maradni, amíg otthon megváltozik a rendszer és hazamehetnek. 1956-ban már ők fogadták a következő hullám menekültjeit. Ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy nincs visszaút. Egy idegen nyelvet beszélő, másként gondolkodó világban közösséggé szerveződve, a kulturális vákuumot magyar tartalommal kellett megtölteniük. Ez a két csoport, mintegy 30 000 magyar, az a nemzedék, amelyet „nemzeti emigrációként” emlegetnek, s amely a magyar intézményrendszer létrehozta. Ez az intézményrendszer – magyar iskolák, cserkészlet, sajtótermékek, klubok, egyesületek – a mai napig fennáll, létezik, működik. Ezeknek köszönhető, hogy a már itt született, harmadik, negyedik nemzedéknek, a mostani gyerekeknek is van hol megtanulniuk, gyakorolniuk a nyelvet, bekapcsolódniuk a közösségi életbe.

A nyíltan kommunistaellenes „nemzeti emigráció” négy évtizeden át harcolt az óhaza felszabadításáért, nem utazott haza, elutasította a kommunista rendszer bármilyen közeledési kísérletét, beleértve a diplomáciai testületet is. Szellemi vezetője, ideológusa Csapó Endre, a *Magyar Élet* főszerkesztője volt, aki fél évszázadon át, 97 éves koráig hetente megírt vezércikkeiben elemezte a világpolitikát. Csapó Endre, az „Egy a nemzet” mozgalom kezdeményezője 70 évet töltött Ausztráliában, de egy percig sem élt itt, lélekben mindvégig Magyarországon maradt. A lap megszűnése után pár hónappal, 2019-ben ő is elment...

Vezércikkeinek gyűjteménye 10 kötetben jelent meg Magyarországon, a Panoráma Kiadó gondozásában.

Jelenleg mintegy 20 ezer magyar él Ausztráliában. A technika jóvoltából a tájékozódás, az otthoniakkal való kapcsolattartás könnyen megoldható.

- *Mi történt 2018 után, amikor megszűnt a Magyar Élet? Hogyan tovább?*

- A *Magyar Élet* az 1957-ben indult első magyar újság jogutódja volt, 1978-tól kezdve országos hetilapként – negyven éven keresztül – független, önfenntartó lapként működött. Fénykorában 60 ezres olvasótábora volt, amely azonban rohamosan csökkenni kezdett, ahogy a '47-es és '56-os nemzedék kiiregedett és kihalt. Elérkezett egy pillanat, amikor csak veszteséggel tudtunk egy-egy lapszámot kinyomtatni. Ez már az a korszak volt, amikor szinte minden kinti és otthoni kiadvány valamilyen magyarországi alapítványi támogatással tartotta fenn magát. Sajnos, a *Magyar Élet* épp függetlensége miatt nem tudta teljesíteni az Ausztráliából elérhető pályázatoknak azt a kizárólagos feltételét, hogy valamilyen egyesület égisze alatt működjön. Az utolsó nyomtatott lapszám 2018 karácsonyán jelent meg, a lap azonban nem szűnt meg létezni, mert az ausztráliai magyar szervezeti életet tovább szolgálja a Magyar Élet online portálon keresztül.

- *Beszélgünk az itthoni évekről is. Nagyváradon születél 1951. április 28-án. Mesélg gyermekkorodról, az iskoláról, az indulásról.*

- A Körös partján nőttem fel. Ablakom a szemközti parton levő Szent László-templomra és a Városháza épületére nézett. Az utcában két házon is állt egy-egy emléktábla, miszerint egy ideig ott lakott Ady Endre. Az iskola gyalog 10 percre volt: reggelente átsétáltam az impozáns, szecessziós épületekkel körülvett Bémer téren (amit számtalan átkeresztelés után is ezen a néven tartott észben az emlékezet), elhaladtam a színház mellett, és meg is érkeztem az egykori Orsolya zárda épületében működő iskolámba. Gyerekként nyáron a strandra vagy a Körösre jártunk fürödni, télen a korcsolyapálya volt a fő találkozóhely. Sokat kirándultunk, hegyet másztunk, sátoroztunk, moziba jártunk és házibulikát rendeztünk. Bérletünk volt minden színházi előadásra, a filharmónia hétfői hangversenyeire, irodalmi körre jártunk és megnéztük a képzőművészeti kiállításokat, melyekből

bőséges választékot nyújtott a művészekben gazdag város. Az utca nyelve a magyar volt, akkor még többségben voltunk. Aztán, ahogy a nagy, ipari fejlesztés beindult, és felépült az „alumínium kombinát” néven ismert timföldfeldolgozó-üzem, körülötte egy városnyi tömbháznegyed is megjelent. Tömegével telepítették be a regáti, moldvai munkásokat, felgyorsult Várad románosítása. Diákként bennünk az iskolánkban induló román osztályok megjelenése tudatosította, hogy mi történik körülöttünk. A város egyetlen színmagyar iskolája már nem volt többé színmagyar...

- *Hogy kerültél a zenei élet közelébe már középiskolás korban?*

- Máig sem tudom, hogy miért, de a mi iskolánkban (ma Ady Endre nevét viseli, az én időmben Moghioroşnak hívták) egyre másra alakultak a zenekarok. Köze lehetett hozzá a határ közelségének és a túloldaltól érkező új hangzásoknak, amelyek megbolondították az ifjúságot. 15 éves koromban matektanításból összespóroltam a pénzt egy gitárra, és bevettem magam a zenetanulásba. Ezt sokan nem értették, mivel jó voltam matematikából, ami valamilyen mérnöki pályára predesztinált. A zenét soha nem olyan foglalkozásnak tekintetem, amiből meg fogok élni. Az én fejemben nem volt semmiféle konfliktus. Beiratkoztam a népi művészeti iskola gitár szakára, ahol a filharmónia első hegedűse volt a tanárom. Négy évi kemény munka következett: délelőtt az iskolában, délután zeneórákon. Rendkívül magasra helyezték itt a mércét, de hamar belejöttem, s elkezdtem saját dalokat komponálni. Első fellépésemről egy újságcikk is megjelent, aminek az volt a címe: Aki nem akar utánozni...

- *Valóban nem utánoztál senkit, mert 1968-ban, mindössze 17 évesen megalakítottad az első romániai női könnyűzenekart, amire felfigyelt nemcsak a közönség, hanem a szakma is. Elkezdtétek járni az országot... Mesélj bővebben erről.*

- Hihetetlen, hogy ez több mint 50 évvel ezelőtt történt. A jubileum adott alkalmat legutóbbi fellépésekre 2018-ban a váradi színházban. A leányzenekar a Phosphor nevet kapta, színpadi viseletünket ugyanis foszforeszkáló gombok díszítették, és mikor felment a függöny, az elsötétített színpadon csak világító pontok látszottak. Saját szerzeményeimet játszottuk, tipikus beatzenekar, három gitár és egy dob

felállásban. Négy hangra vokált énekeltünk, ami szintén újdonság volt. Mondanom sem kell, hogy hihetetlenül népszerűek lettünk. Rendszeresen felléptünk Várad klubjaiban, és turnéztunk tágabb környezetünkben. Mindezt egy olyan korban, amikor az iskolásoknak este 10 után tilos volt szülői kíséret nélkül az utcán tartózkodni. Ellenőrző brigádok cirkáltak az utcákon, és mindenkit igazoltattak. Hogy elkerüljük őket, titkos útvonalakat alakítottunk ki a sötét mellékutcákon... Az együttes persze csak két évig élt, amíg le nem érettségiztünk. Szétszéledtünk, és mindenki ment a maga útján továbbtanulni.

- *Te hová mentél?*

- Bukarestbe indultam felvételizni, a műszaki egyetemre.

- *Visszatérve korábbi kérdésemhez: igaz-e, hogy Nagyvárad a hazai magyar beatnemzedék és beatzene ősi fészke?*

- Nem tudom, hogy az országban pontosan mikor alakult a többi zenekar, de az biztos, hogy valahol elől jártunk... Váradot mindenképp korábban érték el a nyugat felől jövő hatások, fogtuk a magyar tévét, ami az ország belsejébe nem jutott el. Nekünk már '67-68-ban saját beatzenekarunk (volt több is a városban!) zenélt a szombat esti dőcin. Az élvonalban nem mást, mint az 1968-ban alakult Metropol együttest mondhatja magáénak a város, mely országos szinten, valódi sztárzene-karrá nőtte ki magát.

- *Mesélj a Concorde együttes megalakulásáról, amelynek két tagja volt: te és Horváth Károly.*

- Horváth Karcsi egy más zenei világból csatlakozott hozzám. Édesanyja zongoratanárnő volt, klasszikus zenén nőtt fel, a beatzene idegen terület volt számára, bár igen vonzónak találta. Csellón játszott. Első próbálkozásaink gitár, cselló, szájharmonika kísérettel hangzottak el, aztán Karcsi megtanult nagybőgőzni. Kísérleteztünk. Ezzel a furcsa, műfajilag besorolhatatlan zenével mutatkoztunk be a Népi Művészeti Iskola évváró koncertjén volt tanáraink, legszigorúbb kritikusaink előtt. Mi ez? Sanzon? Virágének? Van benne klasszikus, modern és népi. De szabad-e a népdalt beatesen megszólaltatni? Vagy a klasszikus zenét felhígitani? Vitatkoztak. Aztán bevallották, hogy szabály ide vagy oda, végül is a közönség ész nélkül tapsolt, beleértve magukat is. Valamit

mégiscsak eltaláltunk; egy jól működő kombináció volt... A következő bemutatkozás egy házi koncerten volt a város képzőművészei és barátai előtt, Fux Pál grafikusművész műtermében. A hatás döbbenetes volt. Az újságban megjelent egy krónika az egyik résztvevő tollából, amit mai napig őrzök, és ami felfegyverzett bennünket az előttünk álló megpróbáltatásokra. Már tudtuk: jó úton haladunk... Később új tagokkal gazdagodtunk, felerősödött, szerves elemmé vált a népzene, citera, gardon, tamburica társult hegedűvel, csellóval, nagybőgővel, gitárral, furulyákkal. Saját szövegekkel vagy versekkel párosítva egyedi, bárhol felismerhető hangzást, stílust hoztunk létre.

- *Milyen emlékeid vannak az udvarhelyi Siculus fesztiválról, mely mindössze négy évadot ért meg?*

- Mikor a Siculus fesztivált meghirdették, sejteni sem lehetett, hogy hány magyar énekes, együttes létezik az országban. Ki-kí a maga városában, szűkebb környezetében volt ismert, egymásról semmit sem tudtunk. Együttesként kellett beneveznünk, ezért nevet is kellett választani, így született meg a Concorde. Kizárólag eredeti szerzeményekkel lehetett jelentkezni. Az udvarhelyi művelődési ház színpadán egymást követték a zenekarok, énekesek, szájatva hallgattuk egymást, hiszen minden új volt. Mire a hét lejárt, egy banda lettünk, és anélkül, hogy felfogtuk volna, létrehoztuk, megteremtettük a romániai magyar könnyűzenét. Nem sok példa volt a pop történelemben, hogy egy kisebbségben élő nemzetiségnek saját könnyűzenéje legyen. Karcsvai Udvarhelyt második szülővárosunknak tekintettük, hisz mindkettőnk pályafutása innen indult. A fesztivált 1970-73 között 4 éven át rendezték meg, tovább nem tűrte meg a rendszer ezt a túlságosan népszerűvé vált rendezvényt, amely többet engedett meg magának, mint amit a ifjúság kommunista szellemben való nevelésének kódexe előírt. 1971-ben a zsűri nekünk ítélte a Beat-nagydíjat, '72-ben a Legjobb Szöveg díját. Ezeknél azonban még többre értékeltük a közönség által megszavazott népszerűségi díjat. A műsor utáni bulikon, amikor beléptünk a Siculus Klubba, tapssal fogadtak, az utcán autogramkérők rohmoztak meg bennünket. A fesztiválszervezők felajánlottak egy székelyföldi turnét, amit nyomban el is fogadtunk. Nem tudom, hogy csináltuk, mert nem ez volt a főfoglalkozásunk, de a következő években, évente 2-3 turnénk, 30-40 fellépésünk volt. Tudósítások jelentek meg

rólunk a *Hétben*, a *Művelődésben*, helyi lapokban, az *Ifjúmunkás* 10 részes sorozatban hozta le *Concorde sztori* címen életutunkat. (22-23 évesek voltunk!) A kritika általában jókat írt rólunk. Jókat – mit beszélek?! Újraolvasva a megsárgult újságkivágásokat, árad belőlük a szeretet. Biztosan akkor is éreztük, most utólag azonban elemi erővel hat rám, ahogy ráébredek: milyen sokszorosan kaptuk vissza a közönségtől azt, amit nekik nyújtottunk!

– *Tudtommal, később megjelent egy könyved a Metropol együttesről...*

– A romániai magyar könnyűzene egy olyan különleges érték volt, amely megérdemelte volna helyét az összmagyar értékek sorában. Eredeti mert lenni, nem utánozta sem a nyugati, sem a magyarországi könnyűzenét, nem importált életérzéseket, hanem ott és akkor, annak a bizonyos nemzedéknek a saját érzéseit, problémáit, vágyait fogalmazta meg. Sajnos abból a térből nem sikerült kitörnie, a határ túloldalán ismeretlen maradt. A Metropol sztori megírásával ezt a hiányt szerettem volna bizonyos fokig pótolni.

– *1971–85 között a Román Televízió bukaresti magyar adásának voltál a bemondója, szerkesztő-riportere. Hogyan emlékszel azokra az évekre?*

– Abban is a Siculus fesztivál a ludas, hogy a tévéhez kerültem. Mint mondtam, mérnöki pályára készültem, a fesztivál után várt a helyem az egyetemen, az aeronautika szakon. Az udvarhelyi közvetítést Bukarestben a képernyőn nézte a főszerkesztő, Bodor Pál, s hirtelen támadt ötlettel leszólt a kollégáknak: ezt a lányt hozzátok fel bemondónőnek! A televíziós szakmát nem én választottam, a szakma választott engem. Tény, hogy amikor először kerültem szemtől szembe a kamerával, úgy éreztem, hogy hazaértem, ott van a helyem. A repülő álmodtam helyettük másakat, közelebb a földhöz. A szakmát menet közben tanultam, a nézők szeme láttára. Akkor nem volt erre a mesterségre kitalált szak az egyetemen, még az újságírói fakultás keretében sem, ahova végül is betuszkoltak diplomát szerezni. Az igazi egyetem számomra azonban a szerkesztőség volt, a riportutak, amelyek az ország minden magyarlakta szegletébe elvezettek. A bemondói szerep hetente egy napot töltött ki; szentírás volt, hogy az adásnapra bárholnan vissza kellett érnem. A terepmunka persze egészen más volt, mint manapság. Nem dobták utánunk a témát, magunknak kellett

utánajárni, felfedezni. Minden elképzelhető témakörben, műfajban megfordultam, személyes ismerősöm volt minden egyes tévénező.

- *Kik voltak még a magyar adás bemondói 1971-85 között?*

- Legtöbbször Birta József ült mellettem a stúdióban, ő volt az állandó hírbemondó. De a kollégák is szinte mind rendszeresen megjelentek, voltak időszakok, amikor a hónap 4 hetét elosztották különböző alkotócsoportok között, akik maguk vezették le a saját műsoraikat. Csáky Zoli, Csép Sanyi, Simonffy Kati, Tomcsányi Mari, Huszár Irma, Boros Zoli, Mag Péter, Labancz Frida, Máthé Éva - sorolhatnám.

- *2014-ben jelent meg Simonffy Katalinnal és Tomcsányi Máriával közös könyvetek, A mi magyar adásunk 1985-1969.*

- Ahogy a címe is jelzi, a kötet a magyar adás történetét tartalmazza, a megalakulásától a megszüntetéséig. Rádöbentem, hogy a tv-archívum nagy része áldozatul esett a '80-as évek filmégetéseinek, és a kezdeti éveket senki más nem tudja elmondani, leírni, csak mi magunk. Katival és Marival végeztük a munka oroszlánrészét, a dokumentumok feldolgozását, ugyanakkor minden kollégát, aki még élt, felkértünk: írja meg a maga fejezetét. Négy év és ugyanannyi hazautazás után összeállt az anyag, s a végén meg is lepödtünk, hogy milyen komoly, mondhatnám tudományos igényeket kielégítő kortörténeti dokumentumot adtunk az olvasóknak. A hazai médiatörténetnek ez a fejezete addig fehér folt volt.

- *2016-ban volt egy emlékkoncerted Székelyudvarhelyen. Milyen alkalomból?*

- 2016-ban, 45 évre első fellépésünk után, ugyanazon a színpadon, talán ugyanazon a pár négyzetcentiméteren álltam gitárral a kezemben... A régi dalokat énekeltem - egyedül. Karcsi helyén egy magányos nagybőgő árválkodott. Az emlékkoncert őerte volt, aki 2015 novemberében örökre letette a hangszert. Együttműködésünk ugyanennyi évig tartott. Duettből időközben négytagú zenekarrá alakultunk, voltunk Táltos RT és Táltos, az ország négy különböző sarkából is folytatni tudtuk a munkát. Folytatni tudtuk még távolabbról is, hiszen évekkal később összehoztunk egy ausztráliai turnét, és még később egy

musical-bemutatót Szatmárnémetiben. Ez az utolsó magányos visszatérés a „tett” helyszínére nem volt benne a pakliban...

- *Kérlek, sorold fel az eddig kiadott lemezeidet.*

- *Concorde* (SP Electrecord, 1972); *Kettőspont* (LP Electrecord, 1978, újrakiadás LP és CD, Moiras, Budapest, 2004); *Táltos* (LP Electrecord, 1981); *A Nagy Találkozás* - Metropol Group, Józsa Erika és Boros Zoltán (CD, Budapest, 2015).

- *Miért Nagy Találkozás?... Kik és milyen alkalomból találkoztak?*

- A Nagy Találkozás Marosvásárhelyen, 2014-ben, a magyar adás 45. évfordulója s *A mi magyar adásunk* könyv bemutatója alkalmából rendezett koncert volt, ahol a Metropol együttesel és Boros Zoltánnal léptem fel.

- *Milyen filmekhez írtál zenét?*

- Horváth Károllyal társszerzőként: *Baloane de curcubeu* (*Szivárvány buborékok*, román játékfilm, rendező Demian József, 1983); *Lovind o pasăre de pradă* (*Ragadozó madárra vadászva*, román játékfilm, rendező Demian József, 1984); *Piciu* (*Kölyök*, román játékfilm, rendező Demian József, 1984). Önálló filmzenéim az ausztráliai korszakból: *Memoria de piatră* (*Köemlékezet*, 2010) és *Rondul de noapte* (*Éjjeli őrjárat*, 2021) - szintén Demian József rendezésében.

- *Tudtommal színházi előadásokhoz is szereztél zenét.*

- Igen, egy-egy címet említenék a három színházból, ahol legtöbbet dolgoztam Horváth Karcival. Temesvár - Tömöry Péter: *Síp a tökre*; Sepsiszentgyörgy - *Csongor és Tünde*; Nagyvárad - Lázár Ervin: *A hétfejű tündér*. Ezt Demian József rendezte, és a bemutatón jelen volt az író, Lázár Ervin is. A Szatmárnémetiben 1998-ban bemutatott *Leányrablás* musical librettóját és dalszövegeit már Ausztráliából írtam meg, Karcisra maradt a zene. A szöveggönyv elnyerte az 1997. évi erdélyi drámapályázat díját.

- *Milyen köteteknek vagy a szerzője vagy társszerzője?*

- *Beyond Chernobyl - Women Respond* társszerzője („Too many sudden cancers” - Túl sok hirtelen rákos megbetegedés című fejezet

szerzője. Összeállította Corin Fairburn Bass és Janet Kenny, Envirobook, Sydney, 1993). A 2000-ben Canberrában kiadott *The Australian people: an encyclopedia of the nation, its people and their origins* társszerzője (a „Hungarians” – Magyarok című fejezet szerzője. Szerkesztő James Jupp).

A szétszórtság arénája. Négy égtáj magyar irodalmából társszerzője (Az ötödik földrészen. Magyar irodalom Ausztráliában című fejezet szerzője. Szerkesztette Dávid Gyula, Veress Zoltán, EKE, Stockholm, 2003, Határtalan hazában sorozat 1.)

Jelképes jelenléteink. Emlékhelyek – extra Hungariam társszerzője (Emlékhelyek a maorik földjén. Magyar Millennium Park Wellingtonban című fejezet szerzője. Bev. Veress Zoltán; EKE, Stockholm, 2007, Határtalan hazában sorozat).

Beat nemzedék – A Metropol sztori – Egy tegnapi rockbanda a Holnap városából (Sepsiszentgyörgy, 2003, Medium Kiadó).

A mi magyar adásunk (Társszerzők Simonffy Katalin, Tomcsányi Mária, Kolozsvár, 2014, Kriterion Kiadó).

Metropol Sztori II. Második, bővített kiadás (Sepsiszentgyörgy, 2018, Medium Kiadó).

Csáky Zoltán: *Volt egyszer egy kék Duna – Történetek, vallomások, tanulmányok a 25. évfordulón* társszerzője (Műsorok kézipoggyászbán című fejezet szerzője. Budapest, 2017, Nap Kiadó).

Gúnyhatár, Léphaft karikatúrák körülírva társszerzője (Új életet kezdeni című fejezet szerzője. Illyefalva, 2021, Székelyföldi Magyar Újságírók Egyesülete).

– *Mindazt, amit felsoroltál, hol lehet elérni, elolvasni, meghallgatni?*

– Valóban, jó ideje engem is foglalkoztatott, hogy amit a '70-'80-as években, vagy a későbbi időkben alkottunk, amiről itt beszéltünk, a mai olvasónak, hallgatónak, nézőnek elérhetetlen. Ezért létrehoztam egy weboldalt, ahol meg lehet hallgatni a bakelit lemezekről átültetett zenét, beleolvashatnak a könyvekbe, újságcikkekbe, megnézhetnek filmeket, videókat és sok egyebet, amit sikerült átmenteni a jelenbe. A cím: www.kettospont.net

– *2000-ben Sydney-ben rendezték meg az olimpiát, amelyen 199 ország vett részt. 2004-ben Az olimpia kulisszái mögött címmel nagyszerű tényfeltáró riportot készítettél. Mi volt a célod?*

- Bepillantást szerettem volna nyújtani egy ilyen hatalmas rendezvény háttérébe, működésébe. Jóskával abban a szerencsés helyzetben voltunk, hogy a hivatalos film elkészítésére kaptunk megbízatást. Már négy évvel az olimpia előtt jelen voltunk minden megnyitón, próbán, avatáson, a szemünk, a kameráink előtt épültek fel a stadionok, követtük az olimpiai láng útját egész Ausztráliában, később pedig 16 forgatócsoportunk volt jelen a különböző versenyeken. Mindennek a háttérében hatalmas gépezet állt, minden feladat megoldása valóságos akadályverseny, próbatétel, kaland volt. Ebből nyújt ízelítőt ez a dokumentumfilm.

- *Tudjuk, hogy Ausztrália a brit gyarmatosítás előtt jelentős bennszülött lakossággal rendelkezett. Hogyan élnek napjainkban, milyen a kapcsolatuk a modern társadalommal?*

- Az ausztráliai aborigének (Aboriginal) a legrégebbi őslakosok a világon, kultúrájuk, folyamatos jelenlétük az ausztrál kontinensen 60 000 évre vezethető vissza. Nincs írott nyelvük; a különböző nomád törzsek más-más nyelvet beszélnek. Kőkorszaki életformájukat gyökeresen felforgatta a fehér ember megérkezése, aki lakatlan területnek tekintette, felparcellázta és kisajátította ősi földjeiket. Az ausztrál nemzeti ünnep január 26-án van, ez az első flotta megérkezésének a dátuma, az őslakosoknak gyásznapja. Kőkorszaki életformájuk semmiképpen nem fér össze a modern, fogyasztói társadalommal. A városi aborigének szomszédaink voltak, pontosabban mi voltunk a szomszédaink, akik beköltöztünk a negyedükbe, annak ellenére, hogy mindenki próbált lebeszélni. Öt évig, amíg ott laktunk, semmi gondunk nem volt velük, de alkalmunk volt belátni az életükbe. Nem lelik helyüket a falak között... A nekik kiutalt házakat úgy kezelik, mint a vándorutak táborhelyeit; az utcán élnek és az állami juttatásból korai sirba sörözik magukat. Mai napig nem találtak megoldást arra, hogy egy ősi népet hogyan lehet egyenlő félként beleépíteni egy több ezer évvel előrehaladottabb társadalomba. Megoldhatatlan a feladat már azért is, mert ami az értékrendet illeti, az övék a magasabb rendű... Ők nem vesznek el többet a természetből, mint amennyire szükségük van, és valamilyen módon azt is bepótolják. Nem hagynak nyomot maguk után.

Az olimpiai láng útját követve, alkalmunk volt megismerkedni a sivatagi őslakosokkal is. Őket úgy próbálják védeni, hogy területükre

csak külön engedéllyel léphet be idegen. Nos, Ulurunál, a nagy vörös kőnél, amit az őslakosok szent helynek, a modern világ pedig turisztikai célpontnak tekint, a kontinens közepén találkoztunk az Anangu törzssel. Amint megszólaltak, döbbenetesen észleltük: mintha magyarul beszélnének. Eddig nem hallottam semmilyen idegen nyelvben a gy és ty hangot. Nos, az anangu nyelvben csak úgy röpködtek: például Gyukurba, ami hagyományt jelent, de a fonetikus leírása Tsukurba, mert az angolban nincs gy. Mi a magyar gy és ty hangokkal mondtuk vissza a szavakat, és rögtön megkérdezték: hol tanultuk meg ilyen jól a nyelvüket? Lehet, hogy egyszer még kiderül, valamikor hatvanezer évvel ezelőtt, Gondwanán, amikor a kontinensek még egyek voltak, rokonok lehettünk...

- *Ausztrálián kívül, 2006-ban több dél-amerikai városban forgattatok. Néhány filmcím: A kék madár nyomában Rio faveláiban, Jázmin illatú karácsony, Kossuth-unokák Uruguayban. Mi volt a visszhangja, hogyan fogadta a közönség az ott készült dokumentumanyagot?*

- Visszajelzést (többnyire jót!) csak az ausztráliai nézőktől kaptunk. Az otthoni nézőkkel való találkozásra évekkkel később, 2016-ban a Kolozsvári Magyar Napok adtak lehetőséget, amikor filmjeinkből egy válogatást vetítettünk le egymást követő napokon. A *Magyarok a Maorik földjén* című filmhez az Ausztrál Nemzeti Archívumban felkutatott könyv, *Az aranyásó kézikönyve* szolgáltatta a kiindulópontot, melyet az egyik első ausztráliai magyar, Kossuth volt szárnysegédje, Vékey Zsigmond írt. Az ausztrál aranymezőkön tapasztalatot szerzett Vékey, az 1860-as években áthajózott Új-Zélandra, ahol még csak akkor indult az aranyláz. Könyve lépésről lépésre pontosan leírja a szükséges felszerelést, útvonalakat, mindent, amit egy aranyásónak az otagói aranymezőkről tudnia kell.

A sydney-i erdőlakó egy Erdélyből, Komandóráról származó hajdani tengerész története, aki egész életében egy erdőben, a szabad ég alatt lakott.

Brazíliaba *A kék madár nyomában* jutottunk el, és olyan helyekre nyertünk beocsátást, ahová addig soha nem engedtek be kamerát. Két napot töltöttünk az egyik nyomornegyed, favela lakóival, és sikerült emberközelből bemutatnunk az „Isten városát”, Rio de Janeirót.

Montevideóban a Kossuth család vendégei voltunk, akik elmesélték, hogyan kerültek Kossuth Lajos leszármazottai Uruguayba.

Paulay Tamás professzor, akiről Új-Zélandon készítettünk portréfilmet, nem más, mint aki kidolgozta a földrengésbiztos építkezés szabványát.

Bemutattuk az ausztráliai magyarok történetírójának, Kunz Egonnak a portréját is; rendkívül fontos demográfiai kutatómunkája, tudományos igényességgel megírt könyvei kapcsán örökítettük meg az utókor-nak. Ez egyike azoknak a filmeknek, melyeket jóval az első televíziós megbízatás előtt „előre” lefilmeztünk. Jó 10 évvel a halála után, könyvének magyar kiadása kapcsán nagy volt a sóhajtozás a tévénél: milyen kár, hogy már nem él, de jó lett volna vele egy interjú!... Megvan! – mondtuk.

Kolozsváron, a teremben éreztük a filmek hatását, rendkívüli élmény volt számunkra. A közönség a vetítések után nem akart hazamenni, végül mindenki kért (és később kapott is) egy-egy másolatot a filmekből.

– *1994-ben alapító tagja, szerkesztője és műsorvezetője voltál a Sydney-i Magyar Televíziónak. Meddig szolgálta a helyi magyarság identitás-megőrzését?*

– A Sydney-i Magyar Televíziót 1994-ben indítottuk el egy multikulturális tévécsatornán. Tehetséges, lelkes csapat állt össze, színvonalas műsorokat készítettünk, melyek valóban a magyar identitás megőrzését szolgálták. Sajnos nem volt hosszú életű. A sugárzás nem fedte az egész várost, a magyarok által legsűrűbben lakott negyedekben nem tudták fogni az adást, ezért nagy szívfájdalommal két év után nem újítottuk meg a szerződést.

– *2010-ben másfél órás filmet forgattál férjeddal Verespatakon.*

– A *Memoria de piatră* című filmben én igazán csak zeneszerzőként szerepelek, egy román producerrel készült. A film visszatérés a *Nunta de piatră (Kőországi lakodalom)*, a hetvenes évek legendás filmjének helyszínére, Verespatakra, amely akkor még őrizte a Monarchia korabeli kinézetét. Negyven évvel később az operatőr visszatér és lefilmezi, amit a kamera pontosan abból a pozícióból lát, mint annak idején. Az aranybánya-vállalat által feltúrt és lerombolt település egyik, még megmaradt falára, a maradék lakosságnak levetítik az egykori

filmet. Hogy mi volt a cél? Azt hiszem, nem kell részleteznem, Verespatak lerombolása már szinte teljes...

- *Férjed neves filmrendező, aki már itthon befutott a filmes szakmában. Kérlek, foglald össze az ő szakmai pályafutását.*

- Férjemet a román filmtörténet az 1970-es új hullám egyik vezéralakjaként jegyzi. Operatőrként olyan filmek fűződnek a nevéhez, mint a már említett *Nunta de piatră* (1971), *Zidul (A fal)*, (1973), *Duhul aurului (Az arany szelleme)*, (1974), és más népszerű játékfilmek. Rendezőként 1977-ben az *Urgia (Végveszély)* című filmmel mutatkozott be, Orosz Lujzával a női főszerepben. Legsikeresebb játékfilmjei az 1980-ban készült *O lacrimă de fată (Egy lány könnye)*, amely bejutott az 1982-es cannes-i filmfesztivál hivatalos szelekciójába, és a *Baloane de curcubeu (Szivárvány buborékok)*, (1982). Ez utóbbit annak idején letiltották, majd egy 2010 táján előkerült kópia szamizdatként terjedt a fiatalok körében, és valóságos kultuszfilm lett belőle. Felfigyelt rá a szebeni Astra filmfesztivál, és 2017-ben - röpké 35 év késéssel - megrendezte a hivatalos bemutatót.

- *Említetted, hogy az egyetemen is tanított...*

- Versenyvizsgával nyerte el a sydney-i filmgyetemen (AFTRS) az operatőri tanszékvezető tanári állását. (Ez volt az, amit az újságot megfordítva, az első oldalon hirdetett állások között találtunk.) Utólag tudta meg, hogy 104 jelentkező volt. Rendkívül magas szinten folyt az oktatás. Olyan diákok kerültek ki a keze alól, mint Dion Beebe (2006-ban Oscar-díjat kapott a *Memoirs of a Geisha* filmért), vagy Warwick Thornton, akinek *Samson & Delilah* című filmje elnyerte 2009-ben Cannes-ban a Caméra d'Or-t. Forgatott egy játékfilmet is operatőrként (*City Loop*, 2000), de végül a dokumentumfilmeknél horgonyozott le, amelyek sokkal több alkotói szabadsággal jártak, lévén hogy túlnyomórészt saját produkcióban készültek.

- *Romániában semmi megbízatást nem kapott?*

- Néhány évvel ezelőtt egy bukaresti producer felajánlotta, hogy készítsen újra Romániában egy játékfilmet. Belement a játékba, és végül román-magyar koprodukcióban elkészült a *Rondul de noapte (Éjjeli őrjárat)* című 2 órás játékfilm, amelynek egyben ő volt a

forgatókönyvírója, rendezője és operatőre is. Az én hozzájárulásom a film zenéje. 2020-ban lett volna bemutatva, ha nem szakít félbe a koronavírus. Éppen most kaptuk az értesítést, hogy a 2021. július 22. – augusztus 1. között megrendezett TIFF filmfesztiválon, Kolozsváron lesz a világpremier!

– *Milyen díjat és elismerést kaptál eddig?*

– Nem sok helyet foglalnak el a vitrinben. Munkáim el se jutottak olyan fórumokra, ahol felvállalták volna valamilyen szakmai díjra való benevezésüket. A Siculus fesztivál szeretettel őrzött, faragott székely kapus trófeáinak szomszédságában egy meglepő és megtisztelő elismerés, a Magyar Érdemrend lovagkeresztje kitüntetés áll, melyet 2016-ban újságíró, zeneszerző, előadóművész, a *Magyar Élet* hetilap szerkesztője minőségben, „rendkívül színvonalas irodalmi, művészeti és lelkiismeretes közösségmegtartó” munkám elismeréseként kaptam.

– *Miben állt, áll ez a közösségmegtartó munka?*

– Ennek rengeteg oldala van. Van, aki magyar tánccsoportot szervez, van, aki irodalmi kört. Számtalan jótékonyági egyesület létezik különböző célkitűzésekkel. Én ahhoz csatlakoztam, amely legközelebb állt a számomra fontos ügyekhez. 25 éve vagyok titkára az Ausztráliai Magyar Kisebbségi Alapnak, mely az elszakított területek magyarságát támogatja identitása megőrzésében. Hogy csak egy példát említsek: a '90-es évektől a 2000-es évek közepéig több száz magyar diáknak folyósítottunk ösztöndíjat, középiskolától az egyetemi tanulmányaik befejezéséig. Ez most „békeidőnek” számít, ám akkor, amikor mi megérkeztünk, a rendszerváltás előtti legsötétebb korszak, az erőteljes megmozdulások ideje volt Ausztráliában.

1988-ban, nem sokkal Sydney-be érkezésünk után elvittek egy gyűlésre, melyet a Kézfogás Erdélyért akciósorozatért hívtak össze. Egyik ámulatból a másikba estem. Soha nem gondoltam volna, hogy a földgömb túlsó oldalán ekkora megmozdulás történik értünk.

1988 augusztusában Sydney központjában kíváncsi tömeg figyelte érdeklődéssel a népviseletbe öltözött, buldózert ábrázoló plakátokkal felszerelt fiatalokat. Népi táncosok mutatták be a pusztulásra ítélt erdélyi falvak táncait. Melbourne-ben kisebb pánik keletkezett, amikor a városközpontban hangszórók buldózerek dübörgését kezdték hatal-

mas hangerővel sugározni. A tüntetés végén 7 ezer fekete léggömb emelkedett a magasba, SAVE TRANSYLVANIA felirattal.

Szeptemberben Canberrában, az ausztrál parlament előtt 6500 aláírást tartalmazó petíciót adtak át a külügyminiszternek a gyalogfutárok, akik stafétában tették meg Melbourne-ből a 600, Sydney-ből a 300 kilométeres utat.

1989 februárjában, a Magyarországra menekült erdélyiek támogatásáért rendezett jótékonyági koncert az én feladatomból volt. Dukász Anna Melbourne-ből jött át, de csatlakozott hozzánk a Kanadából éppen ott tartózkodó korondi énekes, Farkas András. Dukász Anna azzal lépett be a színpadra, hogy ennek a híre biztosan eljut Erdélybe... Nem vagyok biztos benne, hogy eljutott. Pedig fontos lenne tudni, hogy amikor azt hittük, hogy magunkra maradtunk, hátat fordított nekünk a nagyvilág, azokban a sötét, reménytelen órákban nem voltunk egyedül! A számtalan tüntetés egyike a sydney-i városháza előtt volt '89 decemberében, egyidőben azzal, amikor a földgolyó túloldalán Ceaușescu helikoptere a levegőbe emelkedett. Azért sokért nem adtam volna, hogy azt a hírt én mondjam be a magyar adásban...

- Két fiad van, akik közül az egyik „itt”, a másik pedig „ott” született... Meséld családodról, szeretteidről.

- István a marketing szakmában dolgozik, de igazi szenvedélye a fesztiválszervezés. Az interneten is megtalálható az általa rendezett Psyfari fesztivál. Magyarul idegen akcentus nélkül beszél, amiben része van a Balassi Intézetben töltött tanulmányi éveknek is. Sydney-ben született Marci fiunk, aki a filmszakmában hangmérnökként dolgozik, munkája igen változatos: a dokumentumfilmtől a játékfilmig szinte minden megtalálható a palettán. Akit azonban mindnyájan hiányolunk: az „Mamika”. Édesanyámat 1993-ban sikerült kihozni, és 14 évet élt velünk, ahogy ő nevezte: a „szanatóriumban”.

- Gyakran szoktatok hazajárni? Kivel ápoltok jó, baráti kapcsolatot Erdélyben vagy Magyarországon?

- Néhány volt tévés kollégával, zenésztársakkal, barátokkal folyamatosan tartottuk a kapcsolatot. Gyakran látogattunk haza, és akkor mindenkit felkerestünk. Az utóbbi években többen viszonzták a látogatást, ilyenkor nagy kalandokra indultunk együtt, bejártuk Auszt-

raliát és Új-Zélandot. Egykor otthon, a bezártság éveit alatt barátainkkal megfogadtuk, ha egyszer szabadok leszünk, elmegyünk a Húsvét-szigetre. Igaz, hogy 40 évbe telt, de végül nemrég megvalósítottuk a megálmodott közös utazást. A család otthoni része lassan kihalt, egyetlen nagynéném maradt, aki most 95 éves.

- *Ha előről kezdhetnéd életed, mit tennél másként?*

- Semmit. Azt hiszem ez így van jól, ahogy van. Ha mérleget készítek, nyilvánvaló, hogy a kritikus években kívülről lényegesen többet tudtam tenni az otthoniakért, mint ha otthon maradtam volna. Az itteniek pedig több hasznot látták, mint amit máshol tudtam volna nyújtani. Jól beilleszkedtem, megtaláltam helyem az itteni magyar társadalomban. De az ausztrálban is – főként munkámon keresztül. Nem beszélünk eddig ausztrál identitásomról, arról a szakmai területről, amely minden egyébbe párhuzamosan húsz éven át főállást biztosított a Sydney-i Egyetemen. Ezzel kapcsolatban van mégis valami, amit másként tennék: hamarabb iratkoznék be újra az egyetemre. Kutatókkal dolgoztam, a számítógép nyelvén kommunikáltunk, folyamatosan tanulni kellett, lépést tartani egy villámgyorsan fejlődő technikával. 57 éves voltam, mire elvégeztem az University of South Australia Information Science szakát. Megkönnyítette volna a szakmai előrelépésem, ha hamarabb szerzem meg a diplomát.

- *Mit üzensz a mai magyar fiataloknak?*

- Nem hiszem, hogy tudnék újat mondani nekik. A mai, tegnapi, mindenkori fiatalok mindig okosabbak, mint az idősek. Én pedig, ha jól meggondolom, itt állok 70 éves fejjel, és még mindig nem tudom: mi leszek, ha nagy leszek...

Székely András Bertalan

SZENVEDÉSTÖRTÉNET

- Az erdélyi magyarságtudomány megalapítója, Venczel József
meghurcolásáról és viszontagságos életéről¹ -

Közel negyven éve kezdtem el Venczel József (1913–1972) munkásságával foglalkozni, amikor még a legkeményebb pártállami diktatúra tombolt Romániában. E nem veszélytelen kutatómunka részeként a jeles társadalomtudós kéziratban fennmaradt hagyatékát átmentettük az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába. A családtagokkal és még élő kortársakkal interjúkat készítettem Erdélyben és Magyarországon, majd könyvtári és a hagyatékban való búvárkodás után, három kötetben kiadtam az életmű legfontosabb tanulmányait, cikkeit.² A kötetekhez írott, majd másutt megjelent további tanulmányaim³ részletesen összefoglalták Venczel életművének a transzilván magyarságtudomány megteremtésében, a falukuta-

- 1 Az ELTE BTK Néprajzi Intézet *Családok a kényszerű lakóhelyelhagyások és kitelepítések idején a II. világháború utáni Kelet-Közép-Európában* című 2021. június 10–11-ére tervezett konferenciájára készített előadás.
- 2 Venczel József: *Erdélyi föld – erdélyi társadalom*. Budapest, 1988, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 272.; Venczel József: *Misztérium-játék*. Heves, 1993, Heves Város Önkormányzata, 124. és Venczel József: *A falumunka útján*. Székelyudvarhely-Budapest, 1993, Orbán Balázs Közművelődési Egyesület – Magyar Művelődési Intézet – Magyar Népfőiskolai Társaság, 285. Bővített, második kiadás: Székelyudvarhely, 2008, Orbán Balázs Közművelődési Egyesület, 293.
- 3 Pl. Venczel József és a magyar–román társadalomtudományi kapcsolatok. In Juhász Gyula (főszerk.): *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve*. Budapest, 1988, 323–329. és *Művelődés* (Kolozsvár), XLVI., no. 2. (1994. február), 9–11., valamint In Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc, 1996, Herman Ottó Múzeum, 101–105.; Venczel József és az erdélyi magyar gazdaságtudomány. In Somai József (felelős szerk.): *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából (XIX–XX. század)*. Kolozsvár, 2001, Romániai Magyar Közgazdász Társaság, 245–255. és Ando György – Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András (szerk.): *A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (esélyek, lehetőségek, kihívások)*. A VII. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai, Békéscsaba, 2001. október 2–3–4. Békéscsaba-Budapest, 2001, Magyar Néprajzi Társaság, 354–361., továbbá In Gazdag Ferenc (szerk.): *Ki őrzi az őrzőket? Joó Rudolf emlékére. Joó Rudolf emlékkönyv 2002*. Budapest, 2002, [Külügyminisztérium], 193–203. és Elmélet és gyakorlat összhangja Venczel József életművében. In Telegdy Balázs (szerk.): *Száz éve született Venczel József*. Sepsiszentgyörgy–Kolozsvár, 2018, T3 Kiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület, 9–16.

tásban, a felsőoktatásban betöltött szerepét csakúgy, mint a társadalom- és gazdaságtudomány, a társadalompolitika és az etikai alapú népszolgálat szintézisét az életművében. A két *Hitel* című nemzetpolitikai folyóirat létrejötte és szerkesztése (1935–1944), az abból kisarjadt magyar önismereti mozgalom, a második világháború előtti román földbirtokreform vizsgálata és a magyar–román társadalomtudományi kapcsolatok elmélyítése mind-mind olyan területek, amelyekben Venczel meghatározó szerepet játszott, következésképpen indokoltá vált addig méltatlanul feledésre ítélt munkásságának beemelése a hazai és erdélyi köztudatba, amelyen néhányan itthon s otthon azóta is folyamatosan dolgozunk.

Születése 80., 90. és 100. évfordulóján konferenciákat rendeztünk Csíkszeredában, Budapesten és Heves városában, szerepet vállaltam a Magyar Örökség díjjal való posztumusz elismerésében is.⁴ Hasonlóképp

Venczel József 1942-ben

előadással és különdíjjal járulok hozzá a csíki megyeszékhelyen évente megrendezésre kerülő, középiskolás Venczel József társadalomkutatói vetélkedőhöz. A fővárosi Reménység Szigetén a Venczel József emlékére avatott emlékoszlop állításakor 2019-ben az Erdélyi Gyülekezet előadás tartására kért fel. Az utóbbi alkalmak szintén elősegítették a – legalább szellemi – rehabilitálását.

A publikációkban és korábbi tanácskozásokon csak megemlítésre került a Márton Áron, Erdély római katolikus püspöke elleni koncepció per kapcsán történt meghurcolása, annak előzményei és következményei.

4 Venczel József erdélyi társadalomkutató munkássága. In Poprády Géza (szerk.): *Magyar örökség. Laudációk könyve IV. 2011–2015.* Budapest, 2016, Magyar Örökség és Európa Egyesület, 171–172.

A mostani konferencia alkalmat ad arra, hogy előadásomban megvizsgáljam részletesebben Venczel József életének e vonatkozásait.

A korábban feldolgozott, ám kevésbé felhasznált dokumentumok ilyen szempontú újra tanulmányozása mellett, e célból felelevenítettem a kapcsolatot Venczel József három élő családtagjával – legkisebb lányával (a moldvai Foksányban élő Krisztával, Cristina Benguşsal) legidősebb vejével (Fikker Leventével Kolozsvárt) és egyik unokájával, Soós Csabával Pest megyében – kérve, foglalják össze a személyes emlékeiket, illetve a családban hallottakat e tanácskozás témájához illeszthetően. Itt fejezem ki köszönetemet a készséges válaszárukért. Mondandómat a jelzett források alapján építhettem fel.

ELŐZMÉNYEK

Venczel József a második világháború alatt és után a Teleki Pál Tudományos Intézet professzoraként, majd tagintézete, az Erdélyi Tudományos Intézet ügyvezető igazgatójaként dolgozott. Oroszlánrészt vállalt a Bolyai Tudományegyetem megszervezésében is, ahol a későbbiekben a Jogi és Közgazdasági Karon, ezen belül pedig a Statisztika és Szociológia Tanszéken tanított is. Mivel Észak-Erdélyt a második bécsi döntés értelmében visszacsatolták Magyarországhoz, azokban az években még nyitott volt az országrész jövőbeni státusa. A szovjet megszállás alatt álló Románia politikusai mindent megtettek, hogy visszaállítsák a trianoni békediktátummal kialakult határokat, az erdélyi magyarság legjobbjai viszont legalább a bécsi döntéshez közelítő megoldást szerettek volna kieszközölni. E kibékíthetetlen érdekellentét áldozatává lett többek között Venczel József is.

Dr. Petru Groza román miniszterelnök és politikustársai olyan helyzetet kívántak teremteni, amelyben különböző pozíciók ígéreteivel megnyert magyar politikusok „önként és dalolva” maguk nyilatkoznak úgy, mintha a kialakult status quo megfelelné az erdélyi magyarság érdekeinek. A baloldali Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSZ) 1944-ben felvette a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) nevet, és egyre jobban a Román Kommunista Párt befolyása alá került. A Kurkó Gyárfás elnök és Bányai László főtitkár vezette szervezet 1945 novemberében Marosvásárhelyt ülést tartott. A „százak gyűlése” néven elhíresült eseményen, Bányai – Groza ösztönzésére, aki személyesen is jelen volt – olyan határozati javaslattal élt, miszerint az erdélyi magyarság

nevében jelentsék ki: Romániához akarnak tartozni, mert a román kormány úgymond a legnagyobb megértéssel viseltetik a magyar közösséggel szemben. Óriási felháborodás fogadta az indítványt. Még a hithű kommunista Kurkó is úgy vélte, ezt így nem lehet megszavazni, mert a székelyek agyonvernék őket.

Ennek ellenére az ügynek megnyert ügyvédek – Demeter János, Csákány Béla és Takács László – olyan szöveget szerkesztettek, amellyel a miniszterelnök is elégedett volt, és amelyet a Végrehajtó Bizottság többsége is megszavazott: „Tudatában vagyunk annak, hogy az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldása nem határkérdés, hanem a demokrácia megerősödésének, a nemzeti jogegyenlőség megvalósításának, a határok feloldásának a kérdése. Nem helyeselhető semmiféle ’áttelepítés’, amely anyaföldünkötől szakítana el. Nem helyeselhető semmiféle olyan törekvés, akár magyar, akár román részről, amely a bécsi döntéshez hasonló módszerrel, a nemzetközi reakció szolgálatában Erdélyből újra háborús tűzfészket teremtené.”⁵

A vélelmezett felháborodás elkerülése érdekében a hatalom ügyelt arra, hogy az állásfoglalás ne kerüljön nyilvánosságra, mindamelllett a szavazásban résztvevők sokaknak elmondták. Közülük többen azonnal felkeresték Márton Áron gyulafehérvári püspököt, akiben nem csak a katolikusok tisztelték Erdély szellemi vezetőjét. A hír hallatán a főpap bizalmi embereivel, Szász Pál ügyvéddel, az Erdélyi Magyar Gazdaság Egyesület elnökével és Venczel Józseffel sürgősen megbeszélte a teendőket, nevezetesen egy memorandum összeállítását, amely a következő négy pilléren nyugodjék:

„1. Az MNSZ a Román Kommunista Párt magyar nyelvű fiókszervezete. Minthogy Erdély népének még 5%-a sem kommunista, az MNSZ-nek nincs joga a magyarság nevében nyilatkozni. Az MNSZ vezetői, akik az RKP tagjai, pártfegyelem alatt állnak és csak olyan határozatokat hozhatnak, amelyek a jelenlegi kormánynak megfelelnek, függetlenül attól, hogy előnyös-e ez a magyarságnak vagy sem.

2. A két világháború között sokan meggyőződhetek arról, hogy Trianont a vesztes országokkal szembeni elfogultság diktálta, és ezért a döntések nem egy esetben téves megoldásokat eredményeztek. Most

5 Ld. Bányai László: *Harminc év. Jegyzetek a romániai magyarság útjáról*. Bukarest, 1949, Allami Könyvkiadó, 97.

alkalom kínálkozik arra, hogy a magyarság rovására elkövetett túlzásokat egy új békeszerződés szövege jóvátegye. Romániában közel kétmillió magyar él. Ezeknek a sorsát nem lehet frázisokkal és ígéretekkel elintézni. Úgy kell meghúzni a határokat, hogy a magyarok közül legalább 1.200.000 kerüljön vissza saját nemzetéhez. A Dél-Erdélyben maradt magyarok és az Észak-Erdélyben maradt románok kölcsönös kártérítéssel, önként hazát cserélhetnek, és örökre megoldódik a két nemzet közötti nemzeti vita. Nem akarunk igazságtalanságot. Nem akarunk olyan földet, ahol román testvéreink élnek többségben. Tartozzanak ők is a saját nemzetükhöz.

3. Az erdélyi magyarságot olyan személy képviselje a béketárgyalásokon, aki független és az erdélyi magyarság szempontjából teljesen megbízható. A legalkalmasabb lenne dr. Teleki Géza egyetemi tanár, aki ismeri Erdélyt és Erdély történetét, nemzeti összetételét.

4. A memorandumot azoknak az erdélyi intézményeknek vezetői írják alá, akiket tagjai szabadon választhattak vagy a törvény és a tradíciók értelmében állásuknál fogva a magyarság elismert vezetői Erdélyben.”⁶

Az elhatározást tettek követték. Venczelék kolozsvári lakásán decemberben értekezletet tartottak, amelyen még Korparich Ede, a Romániai Magyar Fogyasztási Szövetkezetek (Hangya) elnöke, Lakatos István, aki a Romániai Magyar Hitel- és Gazdasági Szövetkezetek élén állt, Búza László, a nemzetközi jog egyetemi tanára, Juhász István, a kolozsvári református teológia rektora és Nagy Géza, az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkára is jelen voltak. Döntésük értelmében Búza professzor megszerkesztette a memorandumot, amelyet két hét múlva véglegesítettek. Venczel az emlékirat mellékletként – a lehetséges határok bejelölésével – megrajzolta Erdély néprajzi térképét az 1910. évi népszámlálás alapján. A Juhász által elkészített fordításokat és Teleki Géza megbízólevelét Márton Áron, Vásárhelyi János – az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke –, Szász Pál, Korparich Ede és Lakatos István, mint a magyar közösség szabadon választott vallási és gazdasági vezetői írták alá. Márton hívására Kolozsvárra érkezett dr. Nékám Sándor, Magyarország bukaresti nagykövete, aki vállalta a

6 Domokos Pál Péter: *Rendületlenül...* Budapest, 1989, Eötvös Kiadó – Szent Gellért Egyházi Kiadó, 171–172.

dokumentumok négy példányának eljuttatását a magyar kormányhoz és a szövetséges hatalmakhoz.

Az áprilisi, következő találkozásukkor Nékám elmondta a püspök atyának, hogy Rákosi – Sztálin negatív hozzáállásának ismeretében – nem vállalta a nyílt konfrontációt. Teleki delegálása helyett Gyöngyösi János külügyminisztert nevezte ki a párizsi béketárgyalásra utazó magyar küldöttség vezetőjéül. Mint várható volt, a román diplomácia irányítója, Gheorghe Tătărescu a Magyar Népi Szövetség határozatával érvelt a még csekély, 4000 km² mértékű, határ menti magyar igények ellen is. Az 1947 februárjában aláírt békeszerződés értelmében Erdély és más elszakított területek magyar népének a sorsát ismét hosszú időre mások határozták meg, az érintettek vagy hiteles képviselőik hozzájárulása nélkül. Az új hatalom – immár birtokon belülré kerülve – kíméletlenül kezdetett hozzá a magyar gazdasági, vallási és oktatási, művelődési intézmények, a civil szféra szétzúzásához, vezető személyiségeinek a meghurcolásához.

LESZÁMOLÁS

Hasonlóan a térség többi országához, Romániában is a kommunisták jutottak teljhatalomhoz. A nemzetbiztonsági kockázat és az osztályharc köntösébe bújtatva kezdtek hozzá a leszámoláshoz mindazokkal, akik – a korábbi tevékenységük vagy a képességeik alapján – potenciális veszélyt jelenthettek. Az önkényuralom azokat sem kímélte, akik afféle „mórként” már megtették a kötelességüket, így már nem volt szükség rájuk. Júdáspénzként a Magyar Népi Szövetség kapott 29 parlamenti mandátumot, ám az EMGE-t, a Hangyát megszüntették vagy beolvasztották, ahogy az önálló magyar egyetemet is egyesítették a románnal.

Márton püspök – az esetleges vérontás elkerülése végett – az 1946. évi csiksomlyói pünkösdi búcsún végül is nem olvasta fel a memorandumot, ám leszögezte, hogy „a Hargita fölött fekete fellegek gyülekeznek és megdördült fejünk felett az ég. Ugyanígy Erdély ege fölött is sötét felhők vannak, mert még nem dőlt el a mi hovátartozásunk!” A titkosrendőrség e mondatokat is felhasználta az ellene később indult eljárásokban. 1947-ben – bár a hatóságok megtiltották – diadalkapukkal fogadja misekörútján az egyházmegye népe. 1948-ban minden templomban felolvassák a körlevelét, amelyben tiltakozik az egyházi iskolák államosítása ellen. Az összes római és görög katolikus püspök-

kel egyeztetve az egyházzal összhangban lévő manifesztumot is készített tiltakozásul, amelyet 1948 októberében eljuttatnak a kultuszminisztériumhoz. A kormány még aznap elrendelte az összes görögkatolikus püspök letartóztatását.

Venczel Józsefet 1947-ben két hónapra internálták Pitești-re. 1948-ban a román pártokat is feloszlatták, vezetőiket bebörtönözték, a nem kommunista sajtót betiltották, még abban az évben Mihály királyt is lemondatták.

Márton Áront az általa fogalmazott tanügyi kiáltvány miatt a központi sajtóban a Vatikán kémjének titulálták. A kultuszminiszter ezek után megpróbálta rávenni a pápa főségére vonatkozó pontok visszavonására és egyben kijelentette, hogy görögkatolikusok nem léteznek. Ez utóbbi indítéka az volt, hogy román nemzeti katolikus egyházat hozhassanak létre. A püspök semmiféle változtatáshoz nem járult hozzá. Az 1949. évi tavaszi bérmakörútján a székely legények többkörös gyűrével vették körül, mert híre szaladt, hogy az állam parancsot adott ki az elfogására. A júniusi úrnapi búcsúról, Székelyudvarhelyről mezei utakon kellett Gyulafehérvárra menekülnie. Négy nappal később azután megjelent egy ismeretlen gépkocsi a püspöki hivatal előtt, és miniszterelnöki megbeszélés ürügyén látszólag Bukarestbe indult a püspökkel és titkárával. Útközben közölte az első ülésen ülő szebeni közbiztonsági főnök, hogy letartóztatták őket. A következő időszakot a püspök Románia különböző börtöneiben töltötte. Novemberben dr. Szászt, Korparichot és Kurkót, 1950 februárjában pedig Lakatost, Venczelt, gr. Teleki Ádámot, Bodor Bertalan bankigazgatót és dr. Pásztai Géza szociáldemokrata ügyvédet is letartóztatták.⁷

Az 1951 júliusára előkészített koncepció per tárgyalását titkokban folytatták le a bukaresti hadbírószágon. A említett kilenc vádlott együttesen nem több mint fél órát kapott, hogy az összesen egy példányban rendelkezésükre bocsátott vádiratot elolvassák. A fő vád ellenük az volt, hogy Rajk László magyar belügyminiszter, Tito jugoszláv elnök és az amerikai imperialisták segítségével összeesküvést szöttek Románia ellen: meg akarták buktatni a kormányt, vissza

7 Domokos Pál Péter: A Márton Áron, Venczel József és társaik ellen indított koncepció per előzménye, lefolytatása és ítélete. In *Venczel József: A falumunka útján...* 263-266.

kívánták állítani a kapitalista rendszert és meg akarták akadályozni a második bécsi döntés hatálytalanítását.⁸

A már a vizsgálati fogság idején testileg-lelkileg meggyötört foglyok a vádpontok közül csak a békeszerződés előtt készített memorandum és térkép készítését ismerték el. Mivel akkor még magyar állampolgárként a határok még el nem dőlt kérdésében, igazságos megoldás érdekében cselekedtek, tagadták a román állam elleni hazaárulás vádját.

Az utolsó szó jogán Venczel – Domokos Pál Péter rekonstrukciója szerint – a következőkről szólhatott: „A kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen voltam a Statisztikai Tanszék professzora és néprajzkutató. Ismerem Észak-Erdély minden megyéjét, a románokat, a magyarokat és a szászokat. Ismerem viseletüket, szokásaikat és számarányukat, és ezért szívesen vállaltam egy olyan térkép megrajzolását, amely pontosan kimutatja a románok, magyarok és más nemzetiségűek számarányát, és ezt feltünteteti különböző színekben, hogy az emberek az első látásra is könnyen megérthessék az arányokat. Tudtam, hogy ez a térkép a békeszerződést tárgyaló nagyhatalmak elé kerül, és éppen ezért nagyon becsületes és pontos akartam lenni, hogy senki ne legyen képes az ellenkezőjét bizonyítani. A bécsi döntés által megállapított határokat több helyen meg kellett volna változtatni, mert szerintünk nem a vasútvonalak, az országutak, a pillanatnyi gazdasági érdekek a döntők a határok megállapításánál, hanem a lakosság nemzetiségi összetétele. Vasutat, országutat, gyárakat a mai fejlett technikai eszközökkel gyorsan lehet építeni ott, ahol az új határok miatt szükséges, és megengedhetetlen, hogy ezek miatt az emberek százezrei idegen állam területén éljenek az idők végezetéig. Lehetetlen helyzet az, hogy a gyarmatok felszabadítása után minden száz- és százötvenezres gyarmati népnek joga van országot alapítani, de a kétmilliónyi romániai magyar ne is nyikkanjon, mert szerencsétlenségére Európában született, itt meg béketárgyalások idején sem lehet, nem szabad a sorsukról beszélni. (...)

Mi meghalhatunk a börtönben, de ettől az erdélyi magyarság problémája nem lesz megoldva. Van kétmillió magyar, bárhogy is korrigálják a statisztikákat és a népszámlálásokat, és ezt a ténytet nem lehet börtönrel megoldani, csak a tárgyalóasztalnál és kölcsönös

8 Domokos: i. m. 1989, 183–187.

áldozatokkal. Előbb vagy utóbb becsületesen osztozkodni kell az arányszámok alapján, hogy végre nyugvópontra jusson ez a sokat vitatott kérdés a két szomszéd nép megbékélése érdekében (...), itt nem jogról, nem ítélekezésről van szó, hanem megfélemlítésről. De mi vállaljuk a memorandumért a felelősséget, akármi történjék velünk. A kormánybuktató összeesküvésről nem érdemes beszélni, ez annyira naiv gyermekmese, hogy kár vele foglalkozni.”⁹

A kiratatper előre megírt forgatókönyv szerinti kimenetelét a négy hivatalból kirendelt, szintén megfélemlített ügyvéd, érdemben nem tudta befolyásolni. Másfél hónapnyi procedúra után 1951. augusztus 7-én, a zsilávi börtön egyik szobájában a katonai ügyész és a jegyzőkönyvvezető olvasta fel az ítéletet. Végül Márton Áron katolikus püspökre és hét társára különböző fokú, súlyos büntetéseket szabtak ki. Közülük dr. Venczel Józsefre összeesküvésben való részvétel miatt 5 évi nehéz börtönt és 3 évi jogvesztést, hazaárulásért 12 évi kényszermunkát, valamint további 12 évi kényszermunkát és 3 évi jogvesztést szintén hazaárulásért róttak ki, azon túl vagyonekobzásra és 3000 lej perköltség megfizetésére kötelezték. Az elítéltek közül Szász éhen halt a börtönben, Kurkó megtévelyodott, Lakatos, Korparich és Bodor letöltve büntetését, Márton és Teleki rövidítés után távozott. Venczel 11 év után, súlyos betegen szabadult.¹⁰

Vajmi keveset tudunk Venczel József börtönéveiről, amelyeket Zsiláván, Vácărești-en, Nagyenyeden, Szamosújváron és még talán másutt is töltött. Ennek oka egyrészt az a kötelezvény, amelyet a szabadulásakor aláírtak minden elítélttel, hogy soha senkinek nem beszél semmiről, amit látott, hallott s vele történt a börtönévei alatt. Amin keresztülmehetett, csak sejteni tudjuk. Egy ny. plébános például így emlékezett: „Többször megfordultam nála. Börtönéveiről nem panaszkodott. Arról más forrásból értesültünk. Egyszer említette, hogy 72 órán keresztül tartott az egyik kihallgatása, váltott kihallgató személyzettel. A vallatás, bántalmazás nélkül is pokoli volt.”¹¹ Katona Ádám székelyudvarhelyi irodalom- és művelődéstörténésznek és közírónak sem említett részleteket a börtönviszonyokról, ahogyan más

9 Domokos: i. m. 1989, 193.

10 Domokos: i. m. 1989, 187–198.

11 Jakab László: 80 éve született Venczel József. *Hargita Népe*, V. no. 217. (994.), 1993. november 4., 3.

sorstársai sem. Két keserű megjegyzését azonban évtizedek múltán sem feledte. „Az első: bizony a bebörtönzöttek közül nem mindenki vállalta a mártírsorsot. Rengeteg a kollaboráns, sokukat sikerült a hatalomnak megtörnie, besúgóvá aljasítania már a tárgyalás előtti kínzások során vagy pedig a börtönben, s talán még többüket a kiszabadulásukat követően, amikor rendszeresen citálták őket a Szekuritátéra (...), Venczel József azonban csak az igazat vallotta, s még a kommunista rabtársain is segített, amiben s ahogyan lehetett.”¹²

Nagy Benedek, a bukaresti parlament rendszerváltozás utáni képviselője 1957-ben a börtöntársa volt Szamosújvárt. Emlékezete szerint Venczel egyetemi szintű előadásokat tartott fogvatartása alatt többek között a falukutatásról, az egyháztörténetről és a székelyek eredetéről. A diktatúra még hosszan tartó uralmát s a már csak részben magyar kolozsvári egyetem teljes megszüntetését valószínűsítette, ugyanakkor szorgalmazta a párbeszédet román értelmiségiekkel.¹³

HOGYAN ÉLTE MEG A CSALÁD A BÖRTÖNÉVEKET S AZ AZOKAT KÖVETŐ IDŐSZAKOT?

Dr. Venczel József és felesége, dr. Boga Éva Mária közös életének az első időszakát így idézi fel legkisebb leányuk, Kriszta: „Visszaemlékezni nehéz, főleg akkor, amikor soha senki semmiről sem beszélt, és megtanultunk hallgatni. Ha átgondolom a szüleim életét: 1939-ben házasodtak össze, egy 10 évnél továbbra nyúló gyönyörű barátság és nagy szerelem után, amikor már mindketten fel voltak készülve az igazi intellektuál életre, a közösségnek elkötelezve. Vagyis a komoly általános műveltség elsajátítása után, irodalmi felkészültség, zenei kultúra, nyelvek stb. birtokában, a jogi egyetemet elvégezve, mindketten doktorátussal a tarsolyukban. Közös, szigorú, katolikus etika volt a házasságuk támasza, az igazi nagy szerelem mellett. Apám 17 éves korától tevékenyen részt vett mindenütt, ahol a közösséget szolgálhatta. Anyám barátságuk és házasságuk alatt – ami meg volt csorbulva a közel 12 éves raboskodás és apám korai (59 évesen) elhalálozása által – szívvel-lélekkel mellette állt.

12 Katona Ádám: Tiszteletgés egy torzóban maradt életmű előtt. In *Venczel József: A falumunka útján...* 9–10. és 11.

13 Elhangzott a tudós 80. születésnapjára rendezett tudományos emlékülésen, Csíkszeredában, 1993. november 6-án, a helyszíni személyes feljegyzésem alapján.

Az első 10 év aktív, szép, fellelé ívelő, fiatal évek 26 éves koruktól 36 éves korukig, illetve 1939-től. Apám egyetemi tanár lesz, részt vesz mindenben, ahol szükség van a tudására, tisztánlátására, demokratikus, nagyon szigorú etikai véleményére. Anyám mindenben támogatja, felnéz rá és elvállalja apám buzdítására, hogy hat év alatt négy gyermeket szüljön.”¹⁴

Az 1940-ben született Éva (Fikker Leventéné Venczel Éva Mária) volt az első a gyermekek sorában, őt követte 1942-ben Hajna (Soós Lászlóné Venczel Hajna Mária), majd az 1945-ös születésű József (Joseph Venczel), végül pedig az imént idézett Kriszta (Benguş Florentinné Venczel Krisztina Mária) 1946-ban. Mind a négyen élnek, valamennyiükkel volt szerencsém találkozni az elmúlt évtizedekben: Éva és Hajna Kolozsváron lakik, József Németországban, Kriszta pedig Foksányban.

Kriszta még nem élt, de hallotta, hogy az első években a Petőfi utcai – a Házsongárdi temető utcája –, most is nagyon szép, modern épület egy emeletét lakták, összkomfortban édesanyja szüleivel, akik a segítségére voltak a kisgyerekek gondozásában. A családnak a háború alatt egy ideig a Kolozsvártól 25 km-re lévő Mákófalvára kellett költöznie. Hajna fia, Csaba leírásában ott szerény körülmények között éltek, viszont mindenképp figyeltek a gyerekek megfelelő kezelésére, édesanyja szerint, amikor a konyhában játszottak, az akkor kincznek számító igazi tojással tudták úgymond leutánozni, amit a nagyok csináltak.¹⁵

*Venczel József és Boga Éva esküvői képe
Székelyudvarhelyen, 1939-ben*

14 Cristina Benguş elektronikus levele a szerzőnek 2021. 03. 30-án.

15 Soós Csaba levele a szerzőnek 2021. 04. 2-án.

A család, József fiuk születése után

Venczel első internálása és a koncepciók per közötti időszakban el kellett hogy hagyják a Petőfi utcai lakást, ahová 1949-ben, amikor kilakoltatták őket, helyettük „beköltözött a többséggel együtt, egy másképp nagyon jóra való elvtárs. A Jóisten azt adta, hogy az ismert szemorvosnő, Fugulyán Katus néninek legyen a Dónát úton egy víz és gáz nélküli, nyári üdülőháza a Kolozsvár szélén levő gyönyörű negyedben. Ez a városrész 'A Dónát úton nyílnak már az orgonák' dalnak az inspirálója, a Hója nevű hegy és a Szamos között, a doktornő nekünk felajánlotta havi potom bérért. Igazi mennyország volt a nagy udvar, sok gyümölcsfa,

jó levegő nekünk, a gyerekeknek. Én még emlékszem Apára ebben a lakásban, kedvesnek és szigorúnak.” – emlékezett vissza Kriszta lányuk.

Hihetetlen nehézségek és generációkon átívelő diszkrimináció sújtották a Venczel családot ezután. 1950 februárjában tartóztatták le a professzort, aki akkor már másfél éve az Erdélyi Múzeum-Egyesület főlevéltárosa és tudományos kutatója volt a Farkas utcai Nemes-házban, Jakó Zsigmond mellett. „A feleségét is többször elhurcolták gyermekei mellől a pribékek, többnyire éjjel. 1950-ben egy teljes hónapig fogva tartották; az év tavaszán, a per előtt néhány hónappal szembesítették is – kommunista módra –, hogy még pillantást se válthassanak, fekete szemüveget kényszerítettek Éva asszonyra, úgy vezetve a vallatott férje elé. Akitől másokat terhelő vallomást akartak kicsikarni.”¹⁶ Erős lélek lévén mindkettő, nem sikerült megtörni őket.

16 Katona Ádám: i. m. 11.

Az unoka börtönéveket összegző leveléből idézve, „a család alapvetően külső segítségre volt hagyatva – szomszédok és jó barátok úgymond kölcsön könyveket és dolgokat hoztak vissza, amikben pénz vagy étel volt. A ház előtt álló fekete autót próbálták így megtéveszteni. Legfőképp abban az időben, amikor mind nagyatám, mind nagymamám be volt zárva, és ugye a négy gyerek a rokkant dédmamámra voltak hagyatva, illetve a szomszédok és jó barátok (orvosok, gyógyszerészek, apácák...) segítségére.” Az apácák közül különösen a „szürke nővérek” (a Szociális Testvérek Társaságának tagjai) segítettek, akikkel a házaspárnak korábban is voltak egyházi kapcsolatai a püspök úr környezetében. És szabadulása után a maga módján Márton Áron is igyekezett támogatni a még börtönben lévő közeli munkatársa családját. A katolikus egyház mellett nagyon sok régi református barát sem hagyta cserben őket: dr. Tonk Emil gyermekgyógyász főorvos, presbiter, dr. Juhász István, a teológia rektora, Nagy Géza teológiai tanár, aki a gyermekeket felkészítette az iskolai felvételire. Mindenki ismerte a helyzetüket, szerették és tisztelték a feleségét, a nagymamát, akik az apa távollétében nevelték a gyermekeket.

A jogi végzettségű, törekeny, kistermetű Venczel Józsefné – bár a négy gyermeke bőségesen adott neki tennivalót – nem tétlenkedett, tette mindazt, amit ilyen embert próbáló helyzetben tennie kellett. Ismét a legkisebb lányát idézem: „egyik éjjel elvitték Apát. Anyám nem esett kétségbe. Nem emlékszem sírásra, csak az állandó gondra, hogy legyen mit enni adni ennyi embernek. Egy ideig nagyanyám nyugdíjából éltünk, amíg anyám – a szép, mindig nagyon jó ízlésű, szépen öltözködő anyám – bakancsot vett a lábára és keresett valami megfelelő munkát. Testvérenek, aki első csellista volt a Magyar Operában, sikerült hoznia kottáznivalót – mivel anyámnak nagyon jó kézügyessége és zenei tudása is volt – és végül egy harisnyagyárban munkát. A gépből kivett cérnaharisnyákat a végén be kellett szemeznie kézzel. Később hazahozta a munkát és otthon mindenki szemezett: a kolozsvári nanó, anyám, Éva és Hajna, s mikor már nagyobbacska lettem, én is.

A nagylányok már elemi iskolások, persze a központi, rangos Mariánum után a közelünkben levő helyi iskolában. Otthon az élet nagyon szigorú volt: iskola, tanulás, mindenkinek megvolt a fiókja, szekrénye, alvóhelye, megvolt a szennyes ruha helye. Tudtuk, hogy

nem mehetünk iskolába mosdás nélkül, a cipőnk mindig tiszta kell legyen, ha valami elszakadt, rögtön mentünk nanóhoz, hogy varrja meg, mert nem szégyen a foltozott ruha, csak a mocsok és a lyuk. Nálunk mindig rend volt, anélkül, hogy ezért baj lett volna. A hangulatban volt egy általános nagy baj, amit anélkül, hogy mondták volna, éreztünk és mindent megtettünk, hogy anyámnak örömet szerezzünk.”

A pitești-i internálótáborba még tudtak néha csomagot küldeni, ám a hosszan tartó börtönévek alatt mindössze kétszer sikerült nyílt képeslapot váltaniuk egymással. A család alapvetően a börtönökből kikerülő embereken keresztül, illetve egy jogász barát rendszeres látogatásai révén tudott információkhoz jutni. Szívszorító az az unoka által rendelkezésemre bocsátott, börtönből kijuttatott levél, amiben valamelyik karácsonykor próbált Venczel József a gyerekeknek üzeni, kedves, irányító és nevelő szavakkal, mintha múltó távollétről lenne csupán szó. (Lásd következő oldalpár.)

Nemcsak a feleség, hanem minden gyermek életére, sorsára rányomta bélyegét a családfő politikai elítélt volta. Kriszta emlékezését folytatom: „Nagyon jól tanultam, mert ez volt a feladatom, ez által én is már elsős koromtól segítettem egy szomszéd kislánynak tanulni (butácska volt), s ők, a szülők (jómódú, nagyon jó érzésű emberek) segítettek nekünk. A fő gondom kiskorom óta az volt, hol segíthetek: szívesen mentem kölcsönkérni, vásárolni stb. A nagylányok, Éva és Hajna segítettek a házimunkában. Éva volt a mama jobb keze, nagyon-nagyon jó tanuló, sok tanítvánnal, Hajna művészlélek, ő a takarítás nagymestere volt. Jóska fiú, igazi fiúcska volt, bár egy évvel nagyobb nálam, de én mint kicsi öreg állandóan vigyáztam rá, az egész negyed gyerekeit ismertem és mindig a sarkában voltam, nagyon szerettem. És ment az élet előre, előttünk mama, nagyanyám, soha semmiről nem beszélt, este imádkoztunk apáért, és tudtuk, hogy létezik (...)

A nehéz periódus akkor kezdődött, amikor az '50-es évek vége felé Éva, a legokosabb, legtehetségesebb közülünk, tiszta 10-es, egyetemi professzorokkal letett érettségi után nem jelentkezhett sehova egyetemre. Mikor mama elment a párthoz, azt mondták, az országnak van szüksége jó varrónókra is. Rögtön elment dolgozni, minden tanfolyamot, amire felvették, elsőnek elvégzett, és a végén mint könyvelő

†
 DES GYERMEKEIM, - NEM TUDTAM SZEMÉLYESEN
 JÖNNI, DE MAJD JÖVŐRE ÚJBÓL ELJÖVÖK. HOGY ADDIG
 SE FELEJTSETEK EL, - LÁJTÁTK: MEGEMLEKEZEM
 RÓLÁTK S MINDEGYIKETEKNEK ÜZENEK IS VALAMIT.

 ÖRÖMMEL LÁTOM CSEPERKE MILYEN SZOR-
 GALMASAN TANUL, DE ÖRÜLNÉK, HA NEM LENNE
 OLYAN TÜRELMETLEN A TESTVÉRKÉVEL ÉS
 SZÍVESEN SEGITENE ÉDESANYJÁNAK IS, HISZEN MÁR
 NAGY LEÁNYKA ==

 HAJNIKÁM, NYAFOGÁSODAT
 ÁLLANDOAN #ALLOM, FEL#ALLSZIK AZ ÉGBE. S MÉG
 MINDIG SZERETED TESTVÉRKÉIDET BOSSZANTANI. ÚGY-E
 JÖVŐRE NEM LESZ RÁD TANASZOM =

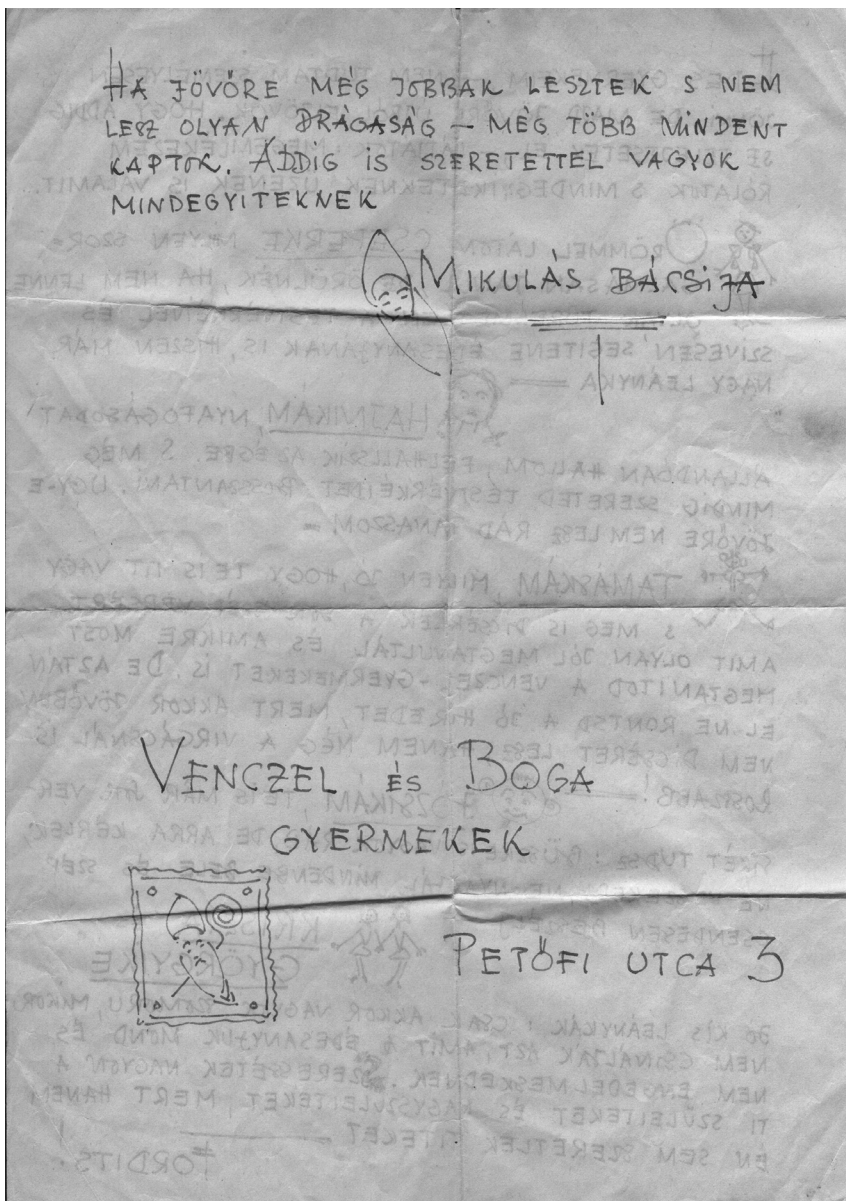
 TAMÁSKÁM, MILYEN JÓ, #OGY TE IS ITT VAGY
 S MEG IS DICSERLEK A SOK SZÉP VERSÉRT,
 AMIT OLYAN JÓL MEGTANULTÁL ÉS AMIKRE MOST
 MEGTANITOD A VENCZEL-GYERMEKEKET IS. DE AZTÁN
 EL NE RONTSD A JÓ HÍREDET, MERT AKKOR JÖVŐBEN
 NEM DICSERET LESZ, #ANEM MÉG A VIRGÁCSNÁL IS
 ROSZABB! ==

 JÓZSIKÁM, TE IS MÁR JÓ VER-
 SIKÉT TUDSZ: BÜSZKE IS VAGYOK RÁD, DE ARRA KÉRLEK,
 NE VESZÉKEDJ, NE NYALJÁL MINDENBE BELE ÉS SZÉP
 CSENDESEN BESZÉLJ ==

 KRISZTA ÉS
 GYÖRGYIKE

JÓ KIS LEÁNYKÁK: CSAK AKKOR VAGYOK SZOMORU, MIKOR
 NEM CSINÁLTÁK AZT, AMIT A #BESANYJUK MOND ÉS
 NEM ENGEDELMESKEDNEK. SZERESSÉTEK NAGYON A
 TI SZÜLEITEKET ÉS NAGYSZÜLBITEKET, MERT HANEM
 ÉN SEM SZERETLEK TITEKET =

#ORDITS!

dolgozott egész életében. Asztronómián való továbbtanulásról álmodott, nagyon jó számtanista volt. Hajna csak a képzőiskola román szakára került fel, végül a pedagógiát sikerült elvégeznie, s mint rajztanárnő tanított. Később mint tervező-rajzos folytatta, de utálta a munkáját, mindig ruhaszövet-tervezést álmodott magának. Jóska '58-ban felvételizett a gimnáziumba, fel is vették a kolozsvári, rangos, Király utcai hármas líceumba. Pár hónap múlva az igazgató felhívta mamát, hogy a pártnál feljelentették, Jóska politikai elítélt fia, ezért kitették. Ahhoz, hogy esti líceumba mehessen, dolgoznia kellett, így 15 évesen egészségügyi szerelő munkát végzett, míg apa hazajött.

Én épp ezekben az években végeztem a legjobbként az elemi iskolát, két év alatt hétszer (!) felvételiztem, csak Kolozsvár szélén levő negyedek iskoláiba, addig, amíg mama nem találkozott azzal az igazgatóval, akinél végzett Éva, és aki kényszerítve volt, hogy Jóskát kidobja. Azt mondta, hozza Krisztát is hozzám, és felvett. Székely Ferencnek hívták.”

A vő elmondásában „a kényszerű távollétét így magyarázták a gyermekeknek a családban: 'Apa majd hazajön. El kellett mennie valahová'. Több szó nem esett erről, a kicsik nem tehettek mást, mint megszokták a helyzetet. Később, amikor cseperedtek, kicsit többet mondott Mama nekik: 'Apa börtönben van, nem érdemelte meg. Ne beszéljete senkinek róla, jó ember volt.' Egyszóval azok az esztendőök tabutémának számítottak.”¹⁷

Az unokának meséltek még a bebörtönzés előtt és után tartott házkutatásokról és az utána való rendrakásokról, illetve arról, hogy Nanó (Venczel József anyósa) hogyan találta ki, hogy a vastag falu ház belső ajtófélfáiba miként lehet a ritka könyveket és az elítélt nagytata kézirateit beépíteni, hogy menthetőek legyenek. Krisztina azt is felidézte, hogy „anyámat akkor láttam sírni és az apa képét kirakni, amikor megkapta az apa jegygyűrűjét és úgy gondolhatta, hogy meghalt, aztán megtudta, hogy mégis él. Az évek teltek, szorongásban, tanulásban, vidámság nélkül, de anyám mindig vigyázott, hogy az ünnepeket érezzük. Volt angyaljárás, tojásfestés, kalácssütés, mindig kaptunk segítséget ünnepekkor is.”

17 Fikker Levente telefonon elmondott emlékezése 2021. 03. 28-án.

A szabadulás utáni hazajövetel nem kevésbé volt drámai, mint a távolléti időszak. „Édesanyám pár évvel ezelőtt mesélte, amikor nagytatám hazament a Donát úti házba, 11 év után nem ismerte meg és rázárta az ajtót, bekiabálva a házba nagymamámért, hogy egy ismeretlen ember van az ajtóban... nagytatám, kopaszra vágott, gyomorbetegségétől felpuffadt arccal állt ott és kérte szépen, hogy engedjék be, mert hazajött” – írta le nekem az unoka, Csaba a pillanatot. Kriszta így emlékezett ugyanerre az esetre: „1961. január 11-én este 7.00-kor megjött apa. Vékony, beesett arcú, de szép; rongyos ruhában, mint egy koldus. Hajna és mama volt otthon. Mikor én, 15 éves lány beléptem, elém jött és kérdezte, hogy Cseperke vagyok-e? (Éva beceneve ez volt.) Én ’61 januárjában „szabadúszó” voltam; abban a periódusban, amikor két évig otthon ültem, mert nem vettek fel a liceumba. Tanultam főzni, varrni, tanítványaim voltak, egy évet ismételtem – a hetedik osztályt – románul, hogy tanuljam a nyelvet és utána próbáljak felvételizni román iskolába, de ott sem vettek fel. Apa a kiszabadulás után nagyon le volt fogyva, a fogai tönkrementek, de lassan-lassan felépült, szellemileg teljesen normális volt. Kért, hogy ne kérdezzük. A börtönben a legfontosabb dolog az volt, hogy az otthoni dolgokról ne gondolkozzanak. Nagyon sok nagy tudású emberrel volt bezárva, mindenkitől tanult valamit, nyelveket, matematikát, filozófiát, regényeket mondtak részletekben, a papok miséztek. Nagy elismeréssel beszélt Nicolae Balota román irodalmárról, a Boila testvérekről – görögkatolikus pap és orvosnövendék –, aki a végén velem végezte el, a kiszabadulása után, az orvosi egyetemet.”

Venczel József mint egykori elítélt még nyolc évig a tudásához méltatlan, monoton kottamásolói és kerámiafestői munkavégzésre kényszerült, nagyobb részben a kolozsvári filharmóniánál, illetve a népművészeti szövetkezetnél. Ismét a legkisebb lányának adom át a szót: „Hazajövele után addig, amíg sikerült valami entellektüel munkát végeznie, minket: Jóskát, Hajnát és engem tanított és nekünk, főleg Jóskának segített a tanulásban, mintha be akarta volna pótolni mindazt, amit nem tudott megadni nekünk. Mindent megtett, hogy Jóska jól érettségizzen le, és belátta, hogy nagyon jó a kézügyessége, okos, de nem entellektüel pályára való. A Technofrig műszaki iskoláját tartotta a legmegfelelőbbnek (három év), Jóskának is bevált, nagyon

jó technikus volt, de érezte – ez az én véleményem –, hogy jobb lett volna az életében a mérnöki diploma!

Én hál’ Istennek akkor végeztem a líceumot, amikor 1965-ben a légkör megváltozott, felvételiztem az orvosira. Apa minden vizsgámon ott volt, statisztikai kimutatásokat csinált az esélyeimről, és be is jutottam. Nagyon élvezte az én orvosi tanulmányaimat, állandóan kikereste az anatómiai elnevezések etimológiáját, a görög, latin szótárt böngészte, s alig várta, hogy tanuljak a DNS-ről (dezoxiribonukleinsav), a genetika és bármi érdekelte, ami új, és amiről ő még nem hallott.”

A vő, Levente úgy emlékszik, hogy amihez Venczel József hozzáfogott, azt nagy műgonddal, igényességgel végezte. Így a börtönben kitanult asztalosmesterséget a szabadulása után is hasznosítva, számtalan bútort került ki a keze alól a család számára; ezek máig megvannak. Középső lánya családjának is pl. minőségi bútordarabokat készített, amikor Hajnát kihelyezték Radnótra tanítani. Mindig csak adni akart, sohasem kapni...

A nemzedékeken átnyúló, etnikai és osztályalapú diszkrimináció tehát egyaránt sújtotta az ártatlanul elítélt Venczel Józsefet, a feleségét, aki sohasem végezhetett a jogi doktorátusának megfelelő szakmunkát, négy gyermekét, akik közül csak Kriszta, a legkisebb érhetett el magas szintű, értelmiségi státust – igaz, ezt is csak többségi, idegen nyelvi környezetben –, József pedig emigrációra kényszerült. Elmondhatjuk, hogy a Venczel család – sok más kelet-közép-európai sorstársukhoz hasonlóan – a kommunizmus áldozata volt.

EPILÓGUS

Úgy gondolom, mindezeket elviselni csak különleges jellemszilárdsággal, értékrenddel lehet. Venczelt nagyfokú önfegyelem, átgondoltság jellemezte. Műveiben és emberi kapcsolataiban, kommunikációjában is mások megértésére, ön- és emberismeretre buzdított. Környezete szerint soha senkiről nem mondott rosszat. A család volt az élete középpontjában, amellet felhívta a figyelmüket a barátokra való odafigyelésre, a kapcsolatok ápolására. Katona Ádám utal rá, hogy beszélgetéseik során szóba került: a börtönben töltött tucatnyi esztendeje visszahozhatatlanul elveszett, annyi idő alatt rengeteget lehetett volna tenni, dolgozni. Mindezt azonban tárgyilagosan közölte, a legcse-

kélyebb indulat vagy önsajnálattal nélkül. Senki sem sejtette, hogy az elveszett idő 'pótlására' akkor már csak egy-két esztendeje maradt az életből..."¹⁸

Venczel József sohasem kérte a rehabilitálását, és családjának is meghagyta, hogy utóbb ők se kezdeményezzenek ilyet. Az indítéka az lehetett, hogy amikor kikérik a peranyagot, nehogy a dossziében esetlegesen olvasható nevek felkavarják a családtagok lelki világát. Négy gyermekének édesanyja utal a közös életük egészére érvényes, a túlélést elősegítő, mély hitükre is: „Minden napot áldott szentmisével kezdtünk, ez adta talán az erőt ahhoz, hogy tudja is teljesíteni azokat a feladatokat, amiket magára vállalt. (...) A keresztény erkölcsi alap, az abszolút lelkiismeretes munka minden anyagi érdek nélkül, ez jellemzi őt.”¹⁹ Azon újságírói kérdésre, hogy mi adott erőt átélni azokat a nehéz éveket, Éva asszony ezt válaszolta: „A feltétlen hitem. Sose tértem nyugovóra azzal a gondolattal, hogy ő nem térhet vissza. Pedig sose látogathattam meg a 11 év alatt, és amikor hírt kaptam tőle, az már olyan későn érkezett hozzám, hogy nem lehettem biztos abban, hogy a jelen pillanatban él-e. Mindig megelégedtem azzal a szerény életlehetőséggel, amit ezekben a nehéz időkben a jó Isten juttatott nekünk. Egy tányér leves, tíz deka felvágott öt személynek, amit beosztottunk, és elég volt.”²⁰

A szerény, sőt szegény életvitel példája, hogy bizony függönyből, asztalterítőtől kellett ruhát varrni némelykor a leányoknak, a naponta megélt hátrányos megkülönböztetés pedig az, amikor Hajnát, középső leányukat kiállították az iskolai uzsonnasorból, mondván, hogy a lekváros kenyér neki nem jár. Legidősebb vejük, a most 85 éves Fikker Levente a telefonbeszélgetésünk során említette a család őszinte hitéletéről, hogy az eljegyzésükkor, 1962-ben is szükségesnek érezték papi személy jelenlétét. Ahogy elmondta, „a vasárnapi ebédek előtt közösen elmentünk a templomba, amikor a gyermekkori emlékeim elevenedtek meg. A misék, a prédikációk nagyon hatottak rám, én

18 Katona Ádám: i. m. 10.

19 Zsoldos Emese: Egy élet nyomában. In Lázár Irén (szerk.): *A megmaradás évkönyve*. Kolozsvár, 1992, a kolozsvári Báthori István alapította 413 éves liceum kiadványa, 76.

20 Takács Éva: Sose látogathattam meg a tizenegy év alatt. Venczel Éva vallomása. *Hargita Népe* V. no. 217. (1994.), 1993. november 13., 3.

abban a családban mélyíthettem el a hitemet. Venczel József szent ember volt, mindig másokat helyezett előtérbe, nem önmagát.

A rabságból előbb szabadult Márton Áron püspök igyekezett segíteni a családot. Egyszer hivatott a rezidenciájára, emlékszem, beszélgetés közben a szájára tette a mutatóujját – nyilván tudván, hogy lehallgatják –, szóba ne hozzuk a börtönöveket, egy bíráló szót ne mondjunk semmiről. ‘Szerencsés ember vagy, hogy ilyen apósod van’ – mondta. Amikor lekísért, tíz liter misebort küldött a sógornóm, Hajna esküvéjére, ami a közeljövőben zajlott Radnóton.

Papához a lakásukra járt gyóntatni rendszeresen egy pap.”

Bár hite és családja mellett a magyarsága volt számára a legfontosabb, emberi nagyságát jól példázza, hogy amikor a leánya megmondta neki, egy román kollégájához szeretne férjhez menni, azt válaszolta: ha tudja benne tisztelni, hogy román, s ő tudja tisztelni Krisztában, hogy magyar, nagyon sikerült gyermekeik lesznek...

Élete utolsó három évében megadatott neki, hogy végre szakmába vágó munkát végezhesen. 1969-ben Ion Aluș professzor visszahívta a Babeș-Bolyai Tudományegyetem Filozófia és Szociológia Karára, hogy a magyar és román lakta Kolozs megyei község, Csákgorbó falukutatói anyagát rendszerezze és szervezze meg a további terepmunkát. 1971 őszén gyomorrákkal kellett megműteni, ezért februárban nyugállományba helyezték. Halála előtti utolsó nagyszabású munkájaként kidolgozta a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szerkesztési módszerét, és összeállította a repertóriumot: az abba bekerülő címszavak jegyzékét. Mondhatni élete utolsó napjáig, teljes szellemi frissességben dolgozott. 1972. március 16-án szólította magához a Teremtő Kolozsvárt.

A korábban jelzett szoros kapcsolat után talán nem meglepő, hogy két nap múlva nem kisebb egyházi főméltóság, mint Márton Áron püspök vezette a gyászszertartást a Házsongárdi temetőben. Búcsúbeszédének mondatai mintegy összegzik azt a szenvedéstörténetet, amit e tanulmányban igyekeztem megvilágítani: „Köszönjük munkádat és életed példáját. Nem hagysz magad után egetverő alkotásokat, de életed példája olyan eget-bíró tett, mely előtt tisztelettel kell megállni és meghajolni.

Venczel József 1969-ben az egyetemi íróasztalánál²¹

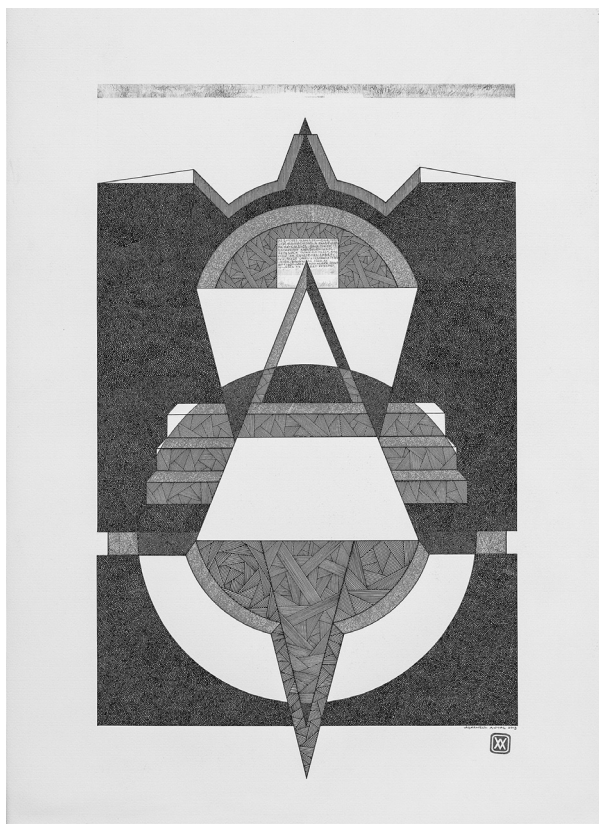
21

Hiábavaló igyekezet lenne megkísérelni, hogy szavakkal kifejezzük a szenvedést, mely neked osztályrészüln jutott. Utolsó találkozásaink óta gyakran gondoltam utolsó, legnagyobb megpróbáltatásodra. Tudtad, mi vár Reád. A minden áron segíteni akaró orvosi beavatkozás, Édesanyád és hűséges élettársad szerető gondozása, gyermekeid imája, a jóbarátok bátorító látogatása ellenére tudtad, hogy feltartóztatlanul közeledsz a végzetes tárna felé, aminek halál a neve (...).

Az emberi lét legkihívóbb botrányköve és legáthatolhatatlanabb titka: a szenvedés. S a te hited ezen az irgalmatlan sziklán sem tört meg. Még szorosabban karoltad át a keresztet, az Istent, aki keresztre feszítette magát, hogy a hit erejével segítsen elviselni az elviselhetlent. Hitted, hogy Ő az élet, s hogy a kihunyó életek az Ő öléből új, el nem múló életre kelnek...

21 A családi fotókat Fikker Levente ajándékozta szkennelésre a Sapientia Erdélyi Tudományegyetem Csíkszeredai Kara Szociológia Tanszékének. Köszönet érte Leventének és dr. Telegdy Balázs kancellár úrnak.

Hisszük, hogy ez az Isten Magához vont Téged, s arra kérünk, imádkozzál azokért, akiket itthagytál: Szerettedért, hogy az árvaság elviseléséhez erőt nyerjenek; és érettünk, akik ugyanazon sír felé botorkálunk, hogy megkapjuk a mindvégig való kitartás kegyelmét, a Te győzedelmes hitedet.”²²

*Csíkszeredai anizs, 2019
(70 x 50 cm, tus, ceruza, papír)*

²² Márton Áron: A Venczel József temetésén mondott beszéd. In *Venczel József: A falumunka útján...* 285.

Nagy-Major Gábor

ÍGY GYÓGYÍTOTTUNK MI

Dr. Nagy-Major Gábor 1944. július 10-én született Kolozsvárott, akkor még Magyarországon. Az orvosi egyetemet szintén itt, szülővárosában végezte el. Orvosi pályafutása 1968-ban vette kezdetét, és 1982-ig – egy rövid bukaresti kitérőt leszámítva – a következő erdélyi településeken dolgozott: Szentkatolna (Kovácsna megye); Aranyos-egerbegy (Kolozs megye); Bukarest, Plasztikai, Égés- és Kézsebészeti Klinika (1976–79); Nagyvárad Megyei Kórház, sebészeti osztály (itt az égésrészelget vezette). 1982-ben Magyarországra költözött. Itteni munkahelyei: Hajmáskér (Veszprém megye); Pápa, sebészeti osztály (1993-ig); Nyírbátor, Fehérgyarmat: sebészet (2017-ig – nyugdíjazása után is itt maradt egy ideig). 2006-tól nyugdíjas, de háziorvosi ügyeletekben továbbra is dolgozik. Jelenleg Pápán él feleségével, aki korábban maga is szemészeti asszisztensnőként dolgozott.

*

Valamikor azt reméltem (hittem is talán), hogy egyszer, ha majd nyugdíjas leszek, egy szép, havas téli napon leülünk a nagyszobában az unokákkal és dédunokákkal a kandalló mellé, és elkezdek mesélni nekik az életemről, erdélyi és magyarországi emlékeimről, pontosabban arról, hogy orvosokként hogyan is gyógyítottunk mi, illetve hogyan gyógyítottam én életem folyamán. Nem így sikerült: az unokák, gyermekek és más kedvesek mind messze vannak, és egyiket sem érdekli már, hogy mit is mesélne a nagypapa. Édesemmel és Csenge kutyámmal magunkra maradtunk egy számomra idegen városban – igaz, hogy egy igen szép házban, amit két kezünkkel építettünk át –, és most egyedül kell megküzdennem az emlékekkel. Álomvonatok után futottam egész életemben, és igen sokszor lemaradtam róluk. Mert kinek nem voltak álmai és vágyai tizen- vagy huszonéves korában, esetleg még harmincon túl is? Hiszem, hogy mindazok, akiket erősebb tettvággyal áldott meg az élet, megtapasztalták ezt az érzést – különösen ha hozzám hasonlóan maguk is kisebbségi létbe születtek bele.

Az orvostudomány gyakorlati részével még elsőéves egyetemista koromban, 1962-ben kerültem először kapcsolatba a kolozsvári I. Sebészeti Klinika sürgősségi részlegén. Mielőtt erre bővebben kitérnék, előljáróban el kell mondanom, hogy az akkori betegségskála minden orvos szempontjából teljesen másképpen nézett ki, mint manapság. A képalkotó diagnosztikai eszközök szegényessége (csak a röntgenfelvételek, átvilágítások és a sorozatfelvételek léteztek), az endoszkópia¹ teljes hiánya, az egyszer használatos eszközök hiánya, a gyógyszereket illetően pedig a protonpumpagátlók², illetve a széles spektrumú antibiotikumok³ hiánya, és még sok egyéb, mind hozzájárult ahhoz, hogy a maiaktól lényegesen különböző kihívásokkal kellett megküzdenünk. Akkor még igen gyakoriak voltak a tbc-nek a legkülönbözőbb szervekben megjelenő formái (és ezek sebészi feltárása, illetve kezelése) – pl. a nyaki scrofulózis, ami a nyaki nyirokcsomók kazeifikálódása nyomán évekig tartó sipolyokat okozott⁴ –, aztán a nagy hasüregi miliáris tbc-okozta komplikációk (pl. bélelzáródások, összenövések, stb.), a tüdősebészetben a hatalmas tüdőkavernák és mellhártyagyulladások lecsapolása, kivezetése és a rengeteg nagy tüdőlebeny-eltávolítás. Ha már valamely testüreg váladékainak a bőrfelületre való kivezetésénél tartunk, meg kell említeni az *Echinococcus* által okozott máj- és tüdőcisztákat⁵ is – ezeket sokszor ugyancsak a sebészet kezelte. Emellett ott voltak a protonpumpagátlók hiányában a nagyon széles skálájú gyomor- és nyombélfekélyek és komplikációik (előfordult, hogy emiatt a nagyváradi sebészeti osztályon évente több mint 300 gyomorzekciós műtétet⁶ végeztünk), de sok volt a nagy hashártyagyulladás

- 1 Endoszkópos eljárás: üvegszálás minimális invazív eszközökkel való behatolás a természetes kapukon át a testüregekbe (nyelőcső, gyomor, vékonybél, vastagbél, epeutak, hasnyálmirigy, vesevezetékek és vesék, húgyutak, hörgők, stb.). Az eljárás segítségével minimális műtétek is elvégezhetők.
- 2 Olyan gyógyszerek, amelyek akár száz százalékosan is meggátolhatják a gyomor savtermelő képességét.
- 3 Sokféle kórokozó ellen hatásos antibiotikumok.
- 4 A scrofulózis vagy görvélykór következtében a nyaki mirigyek néha tetemesen megduzzadnak, a nyak pedig megvastagszik. A sipoly két természetes testüregnek vagy üreges szervnek kóros összeköttetése, illetve ezeknek rendellenes kivezetése a test felszínére.
- 5 Az említett parazita által okozott betegség. Egyik változata a cisztás echinococcosis, másik az alveolaris echinococcosis. Utóbbi a májban kezdődik, de a tüdőre és az agyra is átterjedhet.
- 6 A gyomor részleges eltávolításával járó műtét. Először Theodor Billroth hajtotta végre ilyet 1881-ben.

(a gyomor- és nyombélfekélyek perforációjából származóak, amikor a gyomornedvtartalom beömlött a nagy hasüregbe; az epehólyag-köveség perforációjából származóak), a vakbél-perforáció, a tumoros vastagbélperforációk, a női nemi szervek által okozott kismedencei peritonitisek (méhperforáció, petefészek-abscessusok, méhen kívüli terhesség), és mivel nem voltak széles spektrumú antibiotikumok, ezeket a hashártyagyulladásokat mind hosszas drénezéssel⁷, esetleg marsupializációval⁸ kezeltük – ez aztán bélösszenövések, bélelzáródások formájában sok komplikációt okozott a későbbiekben.

Akkoriban még előfordult a malária, amely következtében a lép hatalmasra nőtt, amit aztán el kellett távolítani (jómagam is vettem részt kb. 2,5-3 kg-os lép eltávolításában). Mindehhez még számítsuk hozzá az egyszer használatos tűk és fecskendők hiánya miatt kialakuló nagy injekciós tályogokat, amelyeket már egyetemista korunkban gyakran sebészileg kellett feltárnunk és kiürítenünk. Az epeutak sebészetében sokszor a Kehr-csőves drénezést⁹ kellett használnunk, amely akár hetekig-hónapokig is bent maradt, és kivétele után esetleg késői hegeseést okozott a choledocusban¹⁰ és/vagy az Oddi-sphincterben¹¹. Sűrűn előfordult a hasnyálmirigy-gyulladás és a tályog is, amit szintén marsupializálni kellett, és bizony néha hetekig átmosásokkal kínlódtunk, mert a dréncsövek eldugultak. Az egyszer használatos eszközök hiánya nagy nehézségeket okozott az anaesthesiában¹² és intenzív terápiában¹³ is. Az intubáció¹⁴ – a sterilizálás miatt – fémeszközökkel történt, amelyek természetesen merevek voltak.

7 Másként drénezés. Jelentése: valamely testüreg vagy műtéti terület folyadékgyülemének kivezetése a bőrfelületre egy gumi- vagy műanyag cső segítségével.

8 Valamely testüreg váladékainak a bőrfelületre való kivezetése.

9 A beavatkozás során egy T alakú csövet, ún. Kehr-csövet helyeznek a fő epevezetékbe, és ezzel oldják meg az epe ürülését.

10 Fő epevezeték.

11 Oddi-féle záróizomgyűrű. A májban termelt epe az epevezetéken át jut a vékonybélbe, és a hasnyálmirigy váladéka ugyancsak ide ürül, a két szerv elvezetőcsöve pedig közösen torkollik a vékonybélbe. Az említett záróizom ezt az ürülést szabályozza.

12 Anaesthesia: érzéstelenítés. (Bővebben: érzéstelenítéssel, érzéstelenítő szerekkel foglalkozó orvosi szakterület. Célja a műtét alatti altatás, a műtét alatti és a műtét utáni fájdalommentesség biztosítása.)

13 A kritikus állapotú betegek ellátását foglalja magában.

14 Az altatásnál használt egyszer használatos kanül bevezetése a légcsőbe. Szűkebb értelemben a légcső (trachea) biztosítását jelenti.

A hosszabban tartó infúziós kezeléseknél – szintén a fémből készült tűk miatt – gyakoriak voltak a gyulladáshoz vezető komplikációk. Az egyetlen „endoszkópos eszköz”¹⁵ a merev fém rektoszkóp¹⁶ miatt relatíve sok volt a rectumperforáció¹⁷, ami az egyik legnagyobb feladatot jelentette a sebészetben az anaerob fertőzés¹⁸ és a széles spektrumú antibiotikumok hiánya miatt. A kismedencei nőgyógyászati fertőzések is a nőgyógyászat legnehezebb feladatai közé tartoztak.

Volt tehát mit operálni, és mivel akkoriban az „Ibi pus, ubi evacuó” latin mondás (ahol genny van, azt ki kell üríteni) nagy népszerűségnek örvendett, a sebésznek gyakran kellett közbelépnie minden területen. Már elsőéves egyetemista koromban sokszor előfordult, hogy esténként boldogan loholtam a kolozsvári I. Sebészeti Klinika sürgősségi részlegére (ez volt a híres-hírhedt Aurel Nana professzor klinikája), ahol már azon a nyáron megszagolhattam a műtők szagát, sőt egy idő után már be is mosakodhattam műtétekhez, és egy-egy vakbél- vagy sürgős sérvműtétben asszisztálhattam az ügyeletes sebésznek (az ilyen kisműtéteket ott is fiatal sebészek végezték; az öregek csak a nagy műtétekhez mosakodtak be). Harmadéves korunkban, amikor már kissebészet-tantárgyunk is volt, nyáron Szászsebesen töltöttük a kötelező gyakorlatot – három hetet. Ott már naponta többszáz intramuscularis injekciót adtam be, azaz megkértem a nővérkéket, hogy amikor mennek injekciózni a különböző osztályokra, kísérhessem el őket, és én adjam be azt a rengeteg penicillin-streptomycint, amit akkor még négyóránként szűrtak a betegeknek. Ezenkívül a szászsebesi gyakorlaton tanulgattam már a gipszelést is az ottani sebészeti osztályon; ehhez úgysem volt kedve a velem együtt gyakorlaton levő kollégáknak (összesen húszan voltunk ott). Sajnos már nem emlékszem egyetlen ottani sebész nevére sem. Annál jobban emlékszem viszont a negyedik egyetemi

-
- 15 Az endoszkópia az üreges belső szervek, testüregek kis behatolásán vagy testnyíláson át, optikai eszköz – endoszkóp – segítségével történő vizsgálata vagy műtéti kezelése.
 - 16 A rektoszkóp egy merev fémcső, fényforrással, mely a végbél és a vastagbél utolsó 25 cm-nek vizsgálatára szolgál; szükség esetén kisebb műtétek is elvégezhetőek vele, illetve kiegészítőivel.
 - 17 A rectumperforáció a vastagbél utolsó szakaszának a kilyukadása, ami általában rosszindulatú daganatos betegekben fordul elő. Ilyenkor a rectum igen fertőző bélsáros tartalma a nagy hasüregbe, ill. a rectum körüli zsírszövetekbe ömlik, ami igen súlyos fertőzést okoz.
 - 18 Olyan kórokozók által okozott fertőzés, amelyek csakis oxigénmentes környezetben élnek meg.

éveimtől a kolozsvári III. Sebészeti Klinika sebészeire, ahol nagyon sokat tanultam például a proftól, dr. Cornel Toadertől, aztán dr. Ghibu Mirceától és dr. Vass Gyurkától, de másoktól is, akik szívesen foglalkoztak velem, mert látták rajtam a nagy akarást és tanulni vágyást, illetve a sebészethez való hozzáállásomat. Ezen a klinikán (ez volt az egykori kolozsvári Zsidó Kórház), a III. Belgyógyászati Klinikán, a patológián és a laborokban is voltak barátaim, azaz mindenki ismert, és én is mindenkit ismertem, kezdve az egyetem rektorától és a belgyógyászat professzorától, dr. Iuliu Fodortól a nagyszerű patológus dr. Bán Andrásig vagy éppen a labororvosokig (akiknek a neve sajnos már kiment a fejemből). Ekkor kezdődött el az a hároméves álom, amelynek köszönhetően elhittem, hogy végül gyakornokként ott tartanak majd a sebészeti klinikán, minden simán megy tovább, és megmaradok a sebészi pályán. Természetesen nem így történt, de azért elmondhatom, hogy negyed- és ötödéves koromban már sok olyan apróbb-nagyobb műtétet végeztem, amit még a friss szakorvosok sem – persze a prof külön engedélyével (neki egyébként éjjeli óráimban ugyancsak én gyártottam azokat a statisztikákat, amelyeket tudományos dolgozataiban kívánt felhasználni). Félig-meddig bentlakó voltam a klinikán: sokszor a prof szobájában töltöttem az egész éjszakát, reggel holtfáradtan keltem, és gyakran este kilenc-tíz óráig folytattam hatalmas lelkesedéssel a munkát. Ilyenkor kedvenc adjunktusom és mestere, Dr. Ghibu elvitt magával egy közeli étterembe ebédelni. Abban az időben a sebészeti klinikákon sem nagyon voltak intenzív osztályok, az aneszteziológia elég gyermekcipőben járt még, így azon a klinikán is csak egyetlen orvos volt ilyen képesítéssel (aki különben később egyetemi professzora lett az aneszteziológiának), rajta kívül pedig jó pár magasan képzett asszisztensnő, akikkel sokszor csak együtt gondoltuk az intenzív terápiára szoruló betegeket. Az aneszteziológus a műtőkben is sokszor csak a kezdésnél jelent meg, és a munka oroslánrészét a nővérek – aneszteziológus szaknővérek – végezték, bár akkoriban még a sebészek nagy része is tudott intubálni, altatni, stb. Rengeteg műtétet végeztünk helyi érzéstelenítésben – pl. sérvet, vakbelet – és igen sokat gerincérzéstelenítésben. Az egyetem elvégzéséig én is több száz lumbálpunkciót¹⁹ és gerincérzéstelenítést végez-

19 Olyan eljárás, amely során egy speciális tüvel a gerinccsatornából gerincvelői

tem. Hozzátartozott még mindehhez, hogy egy évet leszámítva minden egyetemi évem (hat év) nyarat végigdolgoztam a sebészetben – sokszor a szülési szabadságon levő nővérek státuszában, hogy valami pénzt is kapjak. Azt az egyetlen nyarat, amikor nem a sebészetben voltam, a nőgyógyászatban töltöttem. Ez igencsak hasznomra vált később, mert három és fél évig olyan falusi körzetben voltam orvos, ahol szülőotthonom is volt, és rengeteg szülést kellett levezetnem (a terhesség gondozást is a körzeti orvosok végezték, a nőgyógyászok csak a komplikált esetekkel, a veszélyeztetett terhességekkel foglalkoztak, ilyen meg kevés volt). Akkoriban még csak hallottunk vagy olvastunk az ultrahangos vizsgálatról, és a terhesség megállapítása is csak a harmadik hónapban volt biztos, mert akkor már némi gyakorlattal ki lehetett tapintani a terhes méhet. A további hónapokban a magzati szívhangokat a Laennec-sztetoszkóppal hallgattuk (ez egy igen rövid, tölcészerű, fából készült szerszám volt, mivel a fa állítólag természetesebben adta vissza a hangot). Az ikerterhességet is azzal próbáltuk kiszűrni; pl. a legjobb barátom feleségénél is így jöttem rá – a kettős magzati szívhangról –, hogy ikerterhessége van. Gyermekeivel a mai napig jóban vagyunk.

Olyan bátran vezettem le vagy asszisztáltam a születeket egy falusi szülőotthonban – néha még placenta praeviás szülést²⁰ meg farfekvéses születeket is –, mintha minden modern eszköz a rendelkezésemre állt volna, pedig szinte semmim nem volt egy nőgyógyászati vizsgálóasztalon, pár valván meg egy kis állólámpán kívül. Ráadásul helyettesítéskor egy másik falusi szülőotthonban is dolgoztam, sőt, néha még az aranyosgyéresi kórház szülészeti osztályán is, ahol ugyancsak helyettesítettem. Ha bajba került volna egy szülő nő, volt ugyan egy-két palack Ringer-oldatom meg sok ampulla 20%-os glükózzal, de kb. ez volt minden, amire hagyatkozhattam. Előfordult, hogy 15-20 ampulla glükózt injekciós tűvel és 20 ml-es fecskendővel adtam be szülő nőnek, vénába. Istennek hála, nem volt egyetlen halálesetem sem, sőt minden szülést be tudtam fejezni. Igaz, néha el kellett küldenem utánkezelésre

folyadékot nyerne, vagy érzéstelenítés céljából érzéstelenítő folyadékot juttatnak be a gerincscsatornába.

20 A placenta praevia előlfekvő lepenyt jelent. Terhesség során előfordul, hogy a méhlepény nem megfelelő helyen kezd kialakulni. A rendellenesség legnagyobb veszélye a szülés során kialakuló vérzés.

szülés után egy-két nőt a kórházi szülészeti osztályra, oda azonban nem szívesen mentek, mert mindig különböző staphylococcus okozta fertőzésekkel²¹ hozták haza onnan a csecsemőket (a pyoderma²² megszkott volt az újszülöttsztyályokon).

Ezek az esetek kapcsán – elég sok volt belőlük különben – nyilván nem a saját hősiességemet akarom kiemelni, hanem sokkal inkább azt szeretném bemutatni, milyen eszközökkel, illetve milyen eszközök nélkül kellett akkoriban gyógyítaniuk mindazoknak, akik éppen falusi körzetekben dolgoztunk – és hozzátenném, sokszor még a klinikákon is ez volt a helyzet! Ehhez képest az eredmények nem voltak sokkal rosszabbak, mint a mai korban, ehhez azonban az kellett, hogy minden orvos már az egyetemen sokkal jobban felkészüljön gyakorlatilag és elméletileg is, mint ahogy azt mostanság elvárják. Természetes volt például, hogy egyetemi éveimben szerzett sebészeti gyakorlatomnak köszönhetően életem első munkahelyén, a háromszéki Szentkatolna körzeti rendelőjében néhány kézi műszerrel és helyi érzéstelenítésben igen sok kisműtétet végeztem el (akár olyanokat is, amiket a kézdivásárhelyi szakrendelőben a fiatal sebészek nem mertek ambuláns módon elvégezni, csakis osztályos beutalással és a nagyműtőben). Ott pár évig még fogakat is húztam, de mivel nagyon gyatra volt a fogászati felszereltség, azt hamar abbahagytam.

Érdemes talán megemlíteni, hogy milyen leltári tárgyakkal is rendelkeztem a háromszéki körzetemben: többek között volt egy nagy, magas, tizenéves Nóniusz-kancám – Csillag volt a neve, és az egyik hátsó lába pókos volt – a szükséges nyári és téli patkószegekkel (amikért néha közelharcot kellett vívnom a kórházi főkönyvelővel). Volt Laennec-sztetoszkópom meg egy saját tulajdonú phonendoscópom²³ (ez utóbbi egy tehetséges műszerész saját tákolmánya volt, még egyetemi éveim alatt vettem), és rendelkeztem orrspekulummal és fülspékulummal²⁴ meg kb. tizenkét ún. szívópohárral is (ez utóbbiak üvegből készített, kisméretű pohárra emlékeztető szerkentyűk voltak,

21 A fertőzést a gram-pozitív baktériumok egyik gyakori fajtája, a staphylococcusok elszaporodása okozza. Ezek a felnőttek egyharmadának orrában és bőrén honosak, többnyire ártalmatlanok. Ha a bőrön vagy másutt sérülés keletkezik, ez lehetővé teszi a baktériumok számára, hogy fertőzést okozzanak.

22 Gennyes bőrgyulladás.

23 Fülhallgatóval felszerelt orvosi műszer, a szív és a tüdő hangját hallgatják vele.

24 Két különböző eszköz; egyiket a fül, másikat az orr vizsgálatához használják.

amelyeket gyertyalánggal felmelegítve kellett ráhelyezni a beteg hátára, hogy megszívják a hátbőrét és csökkentsék a mellkasi izzadmányt, de mi általában csak pálinkaivásra használtuk őket). Volt aztán egy kétkerekű homokfutóm és elméletben egy szekere is, aminek csak pár kerekét és két oldallétráját találtam meg egy fészerben (már az elődöm idején sem volt működőképes állapotban). A leltárhoz tartozott még pár kéziműszer: szülészeti fogó (amit csak a tamponoknak a sterilizált Schimmelbuschokból²⁵ való kivételére használtunk), Koche-
rek és Peánok²⁶, egy gégetükör és sok üvegből készült fecskendő, amelyek foglalata fém volt, és sterilizálásuk kifőzéssel történt. A hozzájuk való, fémből készült tüket szintén kifőzéssel sterilizáltuk (akkor még csak nem is álmodtunk az egyszer használatos eszközökről).

Háromszékről egy sikertelen bukaresti sebészeti versenyvizsga után a Kolozs megyei Aranyosegerbegyre vitt a sorsom (nem végeztem elég előkelő helyen a versenyvizsgán ahhoz, hogy Erdélyben kaphassak sebészi állást). Egy kis atyai protekció még így is kellett, mert akkor az orvosokat a különféle rendelkezések földhöz kötötték.²⁷ Itt újabb négy évet töltöttem el, de ezúttal már szülőotthonom is volt, sőt rendszeresen kellett ellenőriznem a falusi vízvezetékrendszert és az óvodai, illetve iskolai konyhákat közegészségügyi szempontból (többek között napi vízpróbák és ételpróbák vételével). Emellett volt egy vándorcigány-táborom is a GOSTAT-nál – ez egy állami gazdaság volt, nagy marhateleppel –, ahol kb. 1500 vándorcigány élt kóberes szekerekben, akik tavasztól őszig az országban vándoroltak. Külön történet (ami tán filmet érdemelt volna), amikor egy hastífusz-eset miatt az egész cigánytábort be kellett oltani – természetesen helyi körzeti orvosként ez is az én feladatomból volt. Ezt az oltási kampányt olyan módszerrel szerveztem meg, ami ma már idejétmúltnak tűnhet, és talán nem is minősülne elfogadhatónak, akkoriban azonban természete-

25 Sterilizáló doboz.

26 A Kocherek és Peánok híres sebészekről elnevezett kézi műszerek, pontosabban ollós jellegű, fogas és a fog nélküli érfogók.

27 A Ceaușescu-rendszerben a frissen végzett orvosokat kihelyezték falusi körzetekbe, és onnan nagyon nehéz volt bárhova máshova kerülni. Egy ilyen helyzetben levő orvos legfeljebb a 3 kötelező év letöltése után versenyvizsgázhatott Bukarestben valamely szakorvosi területre. Sikeres vizsga esetén 3-4 év szakosodás után (amit csakis klinikán lehetett letölteni) mehetett a végleges állomáshelyére, ahol már szakorvosként alkalmazták.

tesnek számított: kértem az aranyosgyéresi rendőrfőnöktől tíz rendőrt és pár rendőrkutyát, majd egy napon hajnali három órakor körülvettük a még alvó cigánytábort, és hat vagy hét beosztottammal nekiláttunk a szekerekben lakó cigány családok beoltásának. Az akció sikeres volt, nem volt verekedés vagy sérülés, és a beoltandók közül sem szökött meg senki.

A Mezőségen a négy év egerbegyi munkám alatt volt még pár igen érdekes esetem: részt vettem (parancsra persze) egy skarlát elleni nagy szűrésen, ahol két falut kellett leszűrünk; aztán két hónapig helyettesítettem egy Mezőcsány nevű nagy faluban, ahol volt szülőotthon is, és amihez egy igen eldugott tanya is tartozott. Itt, Mezőcsányban történt meg, hogy a falu postájának főnökasszonya, akit terhessége alatt senki nem ellenőrzött, nem akart bemenni szülni a gyéresi kórházba, és ezért elkezdtük a szülés levezetését otthon, a falusi szülőotthonban. Sajnos csak későn derült ki, hogy a hölgynek részleges placenta praeviája²⁸ van. Mivel éppen akkor fél napig az egész Mezőségen javították a telefonhálózatot, nem tudtunk telefonálni a mentőknek, és a kórháznak sem. A szülést le kellett vezetni, a kérdést meg kellett oldani. Másfél órát kinlódtam jódtinktúrával leöntött kézzel – mert steril kesztyű sem volt –, hogy leválasszam a placentát a méh kilyukasztása nélkül. Ezalatt a szülő nő erősen vérzett, mert a méh csak az én csuklómra tudott összehúzódni. Más lehetőség nem volt, fecskendőkkel nyomtam a glükózt intravénásan a betegbe, hogy a keringése össze ne omoljon. Szerencsésen végződött ez a szülés is, a beteg nagyon hamar helyrejött, és tudott szoptatni is.

Egy másik igen érdekes és az akkori viszonyokra jellemző történet ahhoz kapcsolódik, hogy egész Romániában a tárgyalt időszakban kellett meghatározni az állampolgárok AB- vércsoportját és Rh-csoportját is. Ezt rövid, háromnapos betanítás után – fejvesztés terhe alatt – a körzeti orvosok kellett hogy elvégezzék. Az eredményeket be kellett vezetni mindenkinek a személyi igazolványába, és azt saját orvosi pecséttel is ellátni. Tévedni nem lehetett, azért börtön járt volna. Minderre kb. egy hónapot kaptunk, holott csak az én egerbegyi körzetemben – a hozzá tartozó Örkével együtt – 8500 emberem volt. Elvégeztük.

28 A placenta praevia avagy előlfekvő méhlepény olyan állapot, amikor a méhlepény részben vagy teljesen fedi a méhszájat, tehát a hüvely bejáratát. Ilyen esetben a hüvelyi szülés akár súlyos kockázattal is járhat.

Ugyan az interneten olvasható információk szerint a nőgyógyászati ultrahangvizsgálatokat (meg általában az orvosi ultrahangvizsgálókat) Magyarországon és Romániában is az 1970-es években vezették be, de én inkább úgy emlékszem, hogy a hetvenes évek vége és a nyolcvanas évek eleje előtt nem nagyon voltak használatban sehol, legfeljebb egy-egy klinikán. Addig bizony minden terhesgondozást és szülést anélkül oldottunk meg. Sokkal nagyobb odafigyelés és gyakorlati tudás kellett hozzá, mint manapság. Ennek ellenére a népességszaporulat mégis ezután ért a mélypontra, pontosabban egész Európában ezután gyorsult fel a népességvesztés. Az okokról sok mindent írnak és mondanak. Azt persze nem állítom, hogy az ultrahang általános elterjedése ebben szerepet játszott volna; úgy vélem, talán inkább az életszínvonal növekedése és az elkényelmesedés volt az, ami a jelenséget előidézte.

Mint korábban írtam, gyakran futottam álmovonatok után, aztán többnyire lemaradtam róluk, de a futás többnyire így is, úgy is hasznos volt. Álmaim vittek Bukarestbe is, a Plasztikai, Égéssebészeti és Kézsebészeti Klinikára, ahol három évet húztam le. Itt éltem át életem egyik legnagyobb negatív élményét, az 1970-es évekbeli földrengést, amely a Richter-skála szerint legalább 6.4 fokos volt²⁹ (vagyis tulajdonképpen ez volt a XX. század legnagyobb európai földrengése), és ugyancsak itt szembesültem Agrippa Ionescu professzor magyargyűlöletével is (róla '89 után klinikát neveztek el). Emellett sok más megpróbáltatást is kiálltam, de mindeközben sokat is tanultam – a mesterséget és az érdekes regáti szokásokat illetően egyaránt. Mindenestre nekünk, szakorvosjelölteknek annyit kellett ott dolgoznunk – hála az Istennek –, hogy akarva-akaratlan megtanultuk az égéssebészetet, a kézsebészetet és a bőrátültetések művészetét, ráadásul – amint az később bebizonyosodott – mindezt sikerült igen alaposan elsajátítanunk.

Utóbbi kijelentésemet arra alapozom, hogy az említett időszakot követő három évemben, amit a Nagyvárad Megyei Kórház sebészeti osztályán töltöttem, igen sok nagy égési sérültet kezeltem, és sok

29 A szerző valószínűleg az 1977-es romániai földrengésre gondol, amely a Richter-skála szerint 7,2 erősségű volt.

bőráttűtetést végeztem el igen szép sikerrel, nem is beszélve egy egész sereg helyreállító kézműtétről. Fontos kiemelnem, hogy ez utóbbi osztályon, amely ágyszámban a legnagyobb sebészeti osztály volt az egész országban, az osztályvezető főorvos, dr. Krisár Zoltán partner volt mindenben, segített nekem minden téren, és engedte, hogy önállóan dolgozzam. (Dr. Krisár egyébként világhírű sebész, aki nagyon sok új módszert vezetett be, és az elsők között volt Romániában, aki az osztályán megszervezett egy nagyon jól működő intenzív osztályrészt is). Igaz, én is megtettem mindent, ami tőlem tellett.

Nagyváradon működött akkor a vegyészeti kombinát, Kelet-Európa egyik legnagyobb vegyi üzeme, ahonnan rengeteg égési sérültet szállítottak a kórházunkba. Azzal kezdtem, hogy az itt dolgozó ismerős szakikkal csináltattam egy kb. 50-60 literes dézsát rozsdamentes acéllemezből (közismertebb nevén inoxból), amiben az égési sérültek és a más betegségekben szenvedők alsó végtagjait fürdettem. Rendeltem még ágyra állítható, nagyon vékony alumíniumlemezből készült sátrakat is, amelyek alatt az égett betegek steril körülmények között fekhettek, kötések nélkül, és ezzel nemcsak a mindennapos kötéscserék rettenetes traumáját kerültük el, hanem a *Pyocyaneus*-fertőzéseket is.

A kórház patikájának főgyógyszerészevel, Oláh Pistivel közösen, illetve Macalik³⁰ barátom sugalmazására és aktív közreműködésével – ő biztosította ugyanis az alapanyagot: a gyógynövényt – a *Symphitum officinalé*ből előállítottunk egy olyan átlátszó, sterilizálható növényi gélt, amivel a bőradó területeket még a műtőben fedni tudtam. Körülbelül hét-tíz nap múlva, amikor az adóterület már behámosodott, a beteg egyszerű zuhanyozással lemoshatta ezt a védőgél, így az adóterületek se fertőződtek be soha. Sok más apró eszközre egy műszerész segítségével tettem szert: én megterveztem a számomra szükséges kis kézi szerszámot, ő meg előállította. Sajnos minden csak egyetlen példányban készült el, és soha nem szabadalmaztattunk semmit. Emellett volt egy sebész kolléga, aki igen jó műszaki felkészültséggel is rendelkezett; ő tartotta karban az elektromos dermatomokat,

30 Macalik Ernő (Kolozsvár, 1944. július 7.) romániai magyar biológus, természettudományi író, a gyógynövények, fűszernövények nagy ismerője. Jelenleg Csíkszékfalván él.

amikkel akár csecsemőkről is könnyen tudtam bőrt rekoltálni, ha szükségük volt átültetésre.³¹

Három és fél eredményes és szép évet töltöttem itt. Ezt követően kivándoroltunk Magyarországra, ahol engem is utolért a migránsok sorsa: sokat kellett egyik munkahelyről a másikra vándorolnom, amíg végre megtaláltam a számomra elfogadhatót (bár a vándorláshoz részben Zsolt fiam zenei tanulmányainak is volt köze). Pár hónapos ide-oda hányódás után megtapasztalhattam, hogy mindenki messziről jött embernek tekint, és szakmailag is alig engednek egyedül működni. Tény az is, hogy ebben főként a szocialista rendszer volt a hibás, amely se rendesen élni, se meghalni nem engedett senkit, a magyar orvosi kart pedig arra kényszerítette, hogy életszínvonalát a hálapénz elfogadása által tartsa fenn. Bárhova mentem, mindenütt konkurenciaként néztek rám, és a fenének se kellettem. Ez különösen azokra a helyekre volt igaz, ahol a szakmai munka is igen gyenge lábakon állt.

Így kerültem végül Hajmáskérre, ahol körzeti orvosként újra belecsöppentem ugyanabba az eszköztelenségbe, mint amit a háromszéki kezdetekkor megtapasztaltam, ezúttal azonban a háromszéki emberek jóindulata nélkül. Szerencsére jó kommunikációs készséggel vagyok megáldva; ez hamar hozzásegített pár igazán jó baráthoz, és attól kezdve könnyebbé vált az életem. Hihetetlen, de 1982–85 között egy nyugat-magyarországi körzeti rendelő még annyira kezdetlegesen volt ellátva orvosi eszközökkel, hogy bizony visszasírtam az egykori háromszéki állapotokat. Végül persze csak sikerült kissé jobban felszerelnem a rendelőmet, ezt követően pedig – a mindennapi teendők mellett – kezdtem kissebészeti műtéteket is végezni (nagy szerencsémre a körzeti ápolónóm hosszú évekig a veszprémi traumatológián volt nővér). Szigorú laboros ellenőrzés mellett gyógynövényes kezeléseket is folytattam – ehhez a már említett Macalik úr által személyesen szállított elsőosztályú gyógyteák szolgáltatták az alapanyagot. Minden így kezelt betegemről pontos feljegyzéseket vezettem, és néha ezeket közöltem is a *Gyógyszerészet* című folyóiratban, illetve egy-egy orvosi gyógynövény-konferencián is tartottam előadást a témáról.

31 Vékony bőrrétegek eltávolítására használt műtéti eszköz. Az eltávolított bőrt átültetéshez használják.

Ebben a körzetben voltak olyan betegek is, akik előrehaladott májcirrózisban szenvedtek, és azoktól havonta egyszer-kétszer, háznál csapoltam le a hasüregből 6-12 liter folyadékot. Ezt ugyan minden belgyógyászati előírás és protokoll tiltja (max. 3-4 liter eltávolítását javasolják egyszeri alkalomra), de én nem féltém, mert mindig felkészültem egy esetleges sokk elhárítására. Erre jó volt az előképzelem, amit még akkor szereztem, amikor az intenzív osztályokon is mi dolgoztunk. Egy igen érdekes esetet hadd idézzek fel az itteni működésemből: egy középkorú betegemnek, akinek súlyos, elhanyagolt visszerei voltak, egyik nagy visszere egyszer csak spontánul elpattant. Az illető elég sok vért veszített. A vérzést pár catgut-öltéssel megállítottam, és amikor a beteg már szállítható állapotban volt, hívtam a mentőt, hogy bevigyék a veszprémi sebészeti osztályra. Onnan pár nap múlva hazaengedték, és így az utókezelést is én végeztem. Mivel Veszprémben a sebészeti osztályon tudták, hogy nekem is van sebészeti és traumatológiai szakvizsgám, végül ez a gyakorlat kezdett általánossá válni, sőt néha még a gipszlevételt is rám bízták.

Egyéni sorsom aztán innen is továbbkergetett: jómagam elváltam, Zsolt fiam pedig Budapestre került, a Liszt Ferenc Zeneakadémiára. Mintegy négy hónapnyi kiskunhalasi kitérőt követően így jutottam el a pápai kórházba, a sebészeti osztályra. Itt már nagyon behatárolt volt a működésem. Többen is folyamatosan azon ügyködtek, hogy minél kevesebb önállósággal rendelkezem, így egy csomó műtétet nem volt szabad elvégeznem, főleg ami az égetteket, a kézsebészeti eseteket és a rehabilitációs műtéteket illeti. Hihetetlennek tűnhet, de igaz: itteni főnököm egyik leggyakoribb mondása minden olyan újdonságra, amit egy-egy továbbképzésen megtanultam, körülbelül ennyi volt: „ezt mi így szoktuk”, és ezzel be is volt fejezve a beszélgetés. Hiába kértem azt is, hogy engedjék, hogy levizsgáljak endoszkópiából³², vagy legalább proktológiából³³, amit még az ösöreg, orosz gyártmányú, merev rektoszkóppal³⁴ is nagy kedvvel csináltam, nekem nem lehetett. Igaz, ebben szerepe volt MSZMP-s képviselő kórházigazgatónak is, aki nagyon nem szívelte sem engem, sem sváb főnökömet, aki minden szakmai maradisága ellenére is igen gerinces ember volt.

32 A tápcsatorna szerkezetének vizsgálatára alkalmas eljárás.

33 A végbél betegségeinek vizsgálata, diagnosztizálása és kezelése.

34 Végbéltükrözés elvégzéséhez szükséges eszköz.

Mivel határozott idejű szerződéselem a pápai kórházzal lejárt, viszonylag új házasként (1992-ben összeházasodtunk mai életem párjával, Erikámmal) a nyírbátori szakrendelőben kaptam állást, és így Kelet-Magyarország ezen – számomra eldugottnak tekinthető – városkájába kerültem. Akkor még azt hittem, csak egy-két évre, de végül 27 év lett belőle. Viszont nagyon nem bántunk meg, sőt! Működéselem nagy reményekkel indult. Mivel jövedelem előtt a településen körülbelül húsz évig nem volt sebészeti szakrendelés, természetesen nekem kellett felszerelnem a szakrendelő két helyiségét, amiből rögtön hármat csináltattam, hogy legyen egy külön gipszelőm is. A fél országot végigjártam műszerek és egyebek után, emellett pedig az egyik udvari szakival a helyi műhelyben mi is gyártottunk jó pár bútort a berendezéshez. Ötletekből és lelkesedésből részemről nem volt hiány, az intézet azonban nem igazán dúskált a pénzben, így aztán abból kellett főznünk, amink volt. Úgy két hónap alatt elég rendesen fel is szereltük a rendelőt, és kaptam magam mellé egy 18 éves, frissen végzett asszisztensnőt, meg egy valamikori mezőgépész beteghordó és gipszelőfiút – utóbbi családós ember volt, és azelőtt, hogy hozzám került volna, pár évig falusi kocsmárosként is működött. Mindkettőnek meg kellett tanítanom a sebészet és traumatológia alapjait, és csakis azért sikerült ezt rekordidő alatt megtenni, mert igazi elhivatottsággal és szeretettel közelítettek a munkájukhoz. Igaz, én is próbáltam felvidítani a kedélyeket; volt úgy, hogy a rendelés kezdete előtt nagy magyar költők verseit olvastam fel nekik. Mindenesetre pár hónap alatt olyan csapattá kovácsolódtunk össze, hogy annak párja nem volt a szakrendelőben. Rengeteg betegünk lett, akiket mind el is láttunk legjobb tudásunk szerint, és egyre többen akadtak olyanok is, akik kisműtétjeiket velünk, ott helyben végeztették el. Műtöttünk kezet (akut balesettest is), bőrtumorokat (a legnagyobb egy kb. 3 kg-os, a lapocka mögött elhelyezkedő zsírdaganat volt) – természetesen minden esetben szövettani vizsgálattal, amit a nyíregyházi kórházban végeztek el –, aztán rengeteg rektoszkópiát csináltunk, és sok aranyérműtétet – úgy általában minden olyan műtétet, amit helyi érzéstelenítésben el lehetett végezni. Csináltunk csuklóreponálásokat felfüggesztéssel, gipszeléseket gipszpólyával és műanyag gipsszel is, kisebb-nagyobb égéseket kezeltünk otthoni fektetéssel, és szedtünk ki vasszilánkokat kezekből képernyő nélkül, csak a röntgenfelvételek segítségével. Ha kellett, fület

mostunk nagy fecskendővel, és sok száz vizeletkatétért cseréltünk. Mindezt hárman, minden külső segítség nélkül, a legegyszerűbb kézi műszerekkel, sokszor több órát is túlórázva, ha a helyzet úgy kívánta. Sok kisgyermeket is elláttunk, baleseteket – volt gipszelés, sebvarratok, stb. –, és mivel munkatársaim tudták, hogy nem szeretem kínozni a gyermekeket, mert az nekem is nagy szenvedés, olyan gyorsan dolgoztunk, ami ma már elképzelhetetlen: csak a szememmel kellett intenem, és ők már tudták is, mit kérek éppen. A gyermekek általában nem is ijedtek meg komolyabban (idejük sem lett volna rá), és a kötözésekre már mosolyogva jöttek vissza hozzánk. Ha a sors úgy hozta, eljártszottunk velük vagy megajándékoztuk őket üres fecskendővel, karikákkal, stb.

Bármennyire paradicsomi állapotnak tűnt is számomra ez a helyzet, egy idő után itt is beütött a krach. Először a gipszelőfiú hagyott ott, mert talált munkát otthon, a falujában, és terhes volt számára a mindennapi ingázás. Aztán elment mellőlem az asszisztensnőm is, jobban fizető álláshoz jutott egy helyi gyárban. A két új munkatárs, aki helyettük jött, eleinte lelkes volt, de korántsem bizonyult olyan gyorsnak és ügyesnek, mint ők, ráadásul a gipszelőfiú elődjéhez képest sokkal kevésbé volt elhivatott. Ez még mindig nem lett volna baj, ha közben a világ is ne változott volna meg körülöttünk: a szakrendelő előbb kft.-vé alakult, és egyre nehezebben termelte ki a kiadásokat (a bérek egyáltalán nem növekedtek, pedig kemény infláció volt az egész országban), az ügy vége pedig az lett, hogy a fehérgyarmati kórház egyszerűen lenyelt minket – azaz egyesültünk velük. Az intézmény akkori igazgatónöje nemcsak nagy MSZP-s volt, hanem parlamenti képviselő is, és ráadásul minden jobboldalit utált. Engem is elhelyezett a szakrendelőből. Először csak heti két-három napot kellett bemennem dolgozni a fehérgyarmati kórház sebészetére (ez 45 km-s utat jelentett, és főleg a szakrendeléseken engedtek dolgozni), majd azután, mivel nyugdíjas lettem, teljesen kiszorított a nyírbátori szakrendelőből, és mindennap vagy Fehérgyarmatra, vagy Vásárosnaményba kellett ingáznom a saját autómmal (még benzinpénzt sem utalt ki számomra, pedig azt törvény írta elő). Mindezekkel a húzásokkal aztán pár év alatt rákényszerítettek, hogy teljesen vonuljak vissza a szakmától, aminek az lett a vége, hogy már csak a nyírbátori általános orvosi ügyeleteken kerestem némi pénzt nyugdíjam kiegészítésére (a nyugdíj akkor

170 000 forint körül mozgott). Bátorban néha még ezen az ügyeleten is megkerestek régi betegeim, akiknek sutyiban azért el-elvégeztem egy-egy kisműtétet. Úgy éreztem, tartozom ennyivel nekik, különösen hogy az előjegyzési rendszer bevezetését követően a kórházi és szakrendelői ellátás mind hosszabb és rosszabb lett.

Most, amikor ezeket a sorokat írom, Pápán lakom, és még mindig ügyelgetek az általános orvosi ügyeletben (a Pápa környéki kistérségi – azaz a vidéki – ügyeletről van szó), de itt már eszembe sem juthat, hogy bármilyen sebészi-kissebészeti feladatot megoldjak. A modern egészségügyet szemlélve néha úgy tűnik, hogy ebben a rendszerben a betegellátás végleg a kispadra szorult. Az orvos (mint gyógyító) és a beteg közötti bizalom csak akkor állhat újra helyre, ha a betegeket és az orvosokat is úgy fogják felnevelni, hogy a gyógyítás egy különlegesen nehéz és sok áldozattal járó feladat, amit egyrészt az orvosok fel kell hogy vállaljanak, másrészt ezért cserébe a társadalom is meg kell hogy adja a gyógyítással foglalkozó embereknek a kellő tiszteletet és szeretetet. És ebbe nemcsak az anyagi, hanem az erkölcsi elismerés is beletartozik.

Jómagam 52 éven át voltam ilyen gyógyító ember, és átéltem már az orvoslásban sok hullámot. Lehet, ha egy-egy új kolléga elolvassa tapasztalataimnak e rövid összefoglalását, talán sokkal jobban megbecsüli és megszereti a mai terápiás és gyógyítási lehetőségeket, amelyek valóban sokkal jobbak, mint a mi időnkben voltak. És persze azt is remélem, hogy lesznek még sokan olyan lelkes ifjú orvosok, akik éppen úgy hisznek majd a „*primum nil nocere, deinde salutare*”³⁵ mondás érvényességében, mint mi hittünk, és ugyanúgy fognak szeretni minden beteget, mint mi annak idején.

Pályám e rövid összefoglalása nem lehetne teljes, ha nem beszélnék arról, hogyan éltük meg mi, öreg orvosok azokat a tragédiákat, amiket az általunk kezelt betegek esetleges szűkre szabott élete vagy éppen halála okozott. A nagy égések kezelése közben sajnos igen sokszor volt részem hónapokig kezelt betegek elvesztésében, és általános sebészként sok olyan tumoros betegem is volt, akik már túl későn kerültek az orvosok látóterébe (nem egyszer azért, mert az akkori képalkotó

35 Minden orvos jelmondata kellene hogy legyen. Jelentése: „Először is: ne árts, és csak azután gyógyíts!”

diagnosztikai eszközök nagyon kezdetlegesek voltak a maiakhoz képest). Már fiatal sebész koromban egyik legnehezebb feladatnak tartottam (máig annak tartom), hogy az orvosi etikának megfelelően tájékoztatnom kellett a betegeimet arról, ha a prognózisuk nagyon rossz volt, azaz nagyon kevés esélyük volt arra, hogy akár orvosi segítséggel is túléljék a betegségüket. Soha nem felejthető lelki traumát okozott számomra egy-egy elveszített nagyégéses beteg (akiknek a prognózisa eleve nulla esélyű volt), különösen hogy még a családjukat is én kellett hogy tudósítsam ezekről az esetekről. Vannak máig takargatott, fájó emlékeim olyan betegekről, akikért mindent megtettem, nem sajnálva időt és energiát, és mégis vesztesen kellett elhagynom a küzdőteret, ahol nekünk, orvosoknak a betegség és halál ellen kell harcba szállnunk. Ezúttal sem az az érdekes, hogy én magam hogyan tudtam (vagy nem tudtam soha) feldolgozni ezeket az igazi nagy gyógyítói traumákat, hanem az, hogy ezeket mi, orvosok mindig egyedül oldottuk meg, és más segítséget nem vettünk igénybe (de talán nem is igazán lett volna erre lehetőségünk). Ha valakinek, akkor nekünk igazán meg kellett jegyeznünk a mondást: segíts magadon, és az Isten is megsegít! Hát ezért kellett a gyógyítás közkatonáiként mindig, minden körülmények között keményebben helytállnunk, mint az orvosi elitnek.

Pápa, 2021. április 1–19.

*Román kori architektúra, 2008
(70 x 100 cm, tus, ceruza, papír)*

Buchwald Péter

„ADALÉKOK A RÁKOSI-KORSZAK
ÉS A KÁDÁR-RENDSZER TÖRTÉNETÉHEZ
A FUTBALL TÜKRÉBEN”

A foci minden csínját-bínját ismerő történészprofesszor, Borsi-Kálmán Béla könyvét olvasva óhatatlanul arra gondolok, hogy most már nem lehet minden rosszat, minden ballépésünket a majdnem fél évszázados, ránk kényszerített idegen rendszerre fogni. *Az aranycsapat – és ami utána következik* című könyv¹ tulajdonképpen *Az aranycsapat és kapitánya* című kötet (2008) javított és hat új fejezettel kiegészített újrakiadása. Az első könyvről is elmondhatjuk, hogy nem sporttörténeti kiadvány, jobban mondva, nem csupán az, erre pedig hatványozottan érvényes a megállapítás. Nem véletlen az alcím sem: *Adalékok a Rákosi-korszak és a Kádár-rendszer történetéhez a futball tükrében*, de a *Titkosszolgák és célszemélyek futballmezben – és anélkül*, vagy az *Ügynökök célkeresztjében a tehetségek*, és az ehhez hasonló címet viselő fejezetek már kifejezetten a titkosítás alól feloldott levéltári adatokat feldolgozó Borsi-Kálmán Béla történészprofesszor munkái.

Az 1948-ban született szerző a Nagybánya környéki Szinérváralján nevelkedett. Minekutána 14 éves korában családjával Magyarországra költözik, sárospataki és budai középiskolás tanulmányai befejezése után az ELTE történelem-román szakán diplomát és doktorátust szerez, a mindenkori magyar-román és francia viszonyok tanulmányozása mellett a sport is legfontosabb kutatási területéhez tartozik. A magyar labdarúgásról szóló írásai viszont nem csupán a nosztalgiának köszönhetőek. Bevallom, én ezeket szeretem jobban. A történész munkáit inkább csak csodálom.

Mindkét országban hamar kiderül, hogy tehetséges futballista, ezért tanulmányai mellett elsőosztályú egyesületek ifi- és utánpótlás-csapatokban játszik, és profi labdarúgó álmokat dédelget. Amint egy korábbi

1 Borsi-Kálmán Béla: *Az aranycsapat – és ami utána következik. Adalékok a Rákosi-korszak és a Kádár-rendszer történetéhez a futball tükrében*. Budapest, 2019, Kortárs Kiadó.

írásomban² részletesen tárgyalom, egyetemista korában egy Albert Flóriánnal folytatott, nem éppen barátságos beszélgetés után erről lemond, a történelmi hivatására koncentrálni, a focit már csak amatőr szinten űzi (*Szoc Real, Újságíró válogatott, Fradi Old Boys*, stb.). Nagy valószínűséggel ennek (is) tulajdonítható az, hogy a magyar labdarúgás talán legsikeresebb éveitől, mondhatni egészen a mai napig, történelmi alaposággal keresi az okát annak, miért és hogyan történhetett meg az, hogy egy világbajnokságra is esélyes csapat, amelyik kétszer is történelmi jelentőségű vereséget mér a futball őshazájának tartott Angliára, 2017-ig odáig sülyed, hogy olyan csapatokat sem képes legyőzni, mint Andorra, Luxemburg, vagy Kazahsztán. Írásában a sport és a társadalmi fejlődés kölcsönhatását, a kisebbségi lét és identitás kérdéseit, vagy a szurkolói magatartást vizsgálja. A labdarúgó-történezt az 1954-es világbajnoki döntő kudarcának ürügyén sorra veszi a Rákosi-rendszer olyan abszurditásait, mint a szocialista lágér magasabbrendűségét bizonyítani akaró sportpolitika álságos amatőrsége, a külföldre menő válogatott játékosok nejlonharisnya és karóra csempészésének elnézése, a lefasisztázott Fradi és szurkolótábora ellensúlyozására a katonaságot és a belügyeseket reprezentáló három csapat (Honvéd, Dózsa és – átmenetileg – Bástya) létrehozása, vagy a sportvezetés hozzá nem értése, a kontraszelekció. Egy irracionális, nemzetidegen diktatúra részletes jellemzését kaphatjuk meg a sport-irányítás tükrében.

A könyv kétségtelenül legolvasmányosabb első részének központjában a magyar sport aranykora, a helsinki olimpiától a svájci világbajnokságig, az eufóriától az agóniáig tartó évek, és ezen belül Puskás karrierje áll. A háromnyelvű Máramarosban született szerző rendkívüli empatikus képességére vall, hogy ezt az általa át nem élt, csak könyvekből megismert periódust milyen szuggesztíven tudja közvetíteni az olvasónak. Teljesen hiányzik belőle a nemzeti elfogultság és előítélet, hiszen már az aranycsapat tizenhárom főszereplője közül is csupán egyetlenegynek – Kocsisnak – van kétségtelenül magyar neve. A többinek vagy idegen eredetű, vagy magyarosított. Ráérez arra, hogy a „lényegében francia mintájú nemzetépítés sikertelensége, a nemesi típusú polgárosodás befejezetlensége, Trianon és két vesztes háború

2 Az aranycsapat és ami utána következik. In *Korunk*, 2020/11.

után a foci vígasszá, pótlékká, afrodisziákummá s így politikummá vált, ami nagyon alkalmas egy diktatúrában az elnyomott hazafias érzések megélésére és viszonylag akadálytalan kinyilvánítására” – idézem a szerzőt, és hogy mindez hatványozottan érvényes a kisebbségben maradt határon túli magyarságra, azt már én teszem hozzá. Ezek után talán érthetőbb az elvesztett döntő utáni lincshangulat, ami a válogatott hazai fogadtatását jellemezte. A számunkra katasztrófát, számunkra csodát jelentő döntőt a németek jól megszervezték. Talán még doppingoltak is, a szerző mégsem másokban keresi a hibát, hanem keserűen kifakad: „Semmi sem volt véletlen abban, ami 1954. június 18-a és július 4-e között a svájci focivébén és főleg a berni döntőn történt. Ellenkezőleg, minden magán viselte – egy számunkra idegen rendszerben hangsúlyosabban jelentkező – nemzeti gyarlóságainkat, a tehetség elfecsérlésének módozatait, a rossz szervezést, a széthúzást, a kisebbségi érzésekből fakadó kivagyiságot, az önbizalomhiányból eredő melldőngetést, az erők hibás el- és beosztását, a kapkodást, a következetlenséget, az intrikákat és végül a pánikreakciók sorozatát. Nyugodtan számíthatjuk innen a magyar labdarúgás mélyrepülését.” Kemény szavak, de valóban az azóta eltelt jó hatvanöt esztendőben – kis kitérőktől eltekintve – nemigen volt sikerélménye az egykori válogatott teljesítményétől elkényeztetett magyar szurkolótábornak.

A könyv első részének lezáró fejezete Puskás másodvirágzását írja le. A „száguldó őrnagyot” 1956 előtt sokan azért nem szerették, mert mint kirakatember, a hatalom kedvenceként a lélekölő, nemzetellenes Rákosi-rendszert hitelesítette, legitímálta. Hiába segített mindenkit, főleg játékos társait, ez a bélyeg rajta maradt. Aztán ’56-ban legendává nemesedett, mint aki meghalt a szabadságért vívott harcban. Szerencsére ez csak álhírnek bizonyult. Majd jött az újabb fordulat: az ismert ’56 utáni „fekete túra” után ő sem jön haza, hanem elég hosszas bolyongás után hihetetlen önuralommal lefogy több mint 16 kilót és a dél-amerikai utat is megszervező Östreicher Emil segítségével – aki közben már *Don Emilió*ként ismert menedzser lett – a Real Madridhoz szerződik. Itt még további kilenc évig sikert sikerre halmozva bizonyíthatja, hogy ő a világ valaha élt egyik legnagyobb futballistája. A politikai vezetés által hazaáruló, de a nagyközönség által büszkén szívekbe zárt világsztár huszonöt évig nem jöhetett haza. 1981-ben végül a gulyás

kommunizmussá puhult Kádár-rendszer megengedi, hogy hazatérjen, és 1981. június 6-án a Népstadionban, hatvannégyezer néző előtt a Budapest–Vidék öregfiúk mérkőzésen újra magyar földön játszhat, az immáron 54 éves „nemzet bombázója”. És amint a szerző hozzáteszi: „csoda történt”. A közel százkilós emberke ormótlan potrohához képest iszonyúan fürgén mozogva, a közönség őrjöngése közepette háromszor rezgeti meg az ellenfél hálóját. A történész Kálmán Béla figyelmét viszont az sem kerüli el, hogy Puskás, a nagyérdemű üdvrivalgása közepette, Kádár dísztribünje elé járul és meghajol. Nem mélyen, nem alázatosan, de megteszi. Még aprót biccent is a fejével. A zseniális diplomáciai érzékkel rendelkező *Pancho* képes erre, mert tudja, hogy neki legalább annyira fontos a megbocsátással felérő hazahívás, mint a nemzetközi imázst javítani akaró Kádár-rendszernek, mert az úgy-mond fenntartható fejlődést csak nyugati bankkölcsönökből lehet fedezni. Egyszerűen újra megkötöti a maga paktumát. Kiegyezik a rendszerrel, mint annak idején Rákosi Mátyással és Francóval. Cserébe pedig elfogadtatja magát, megváltja szabadságát.

Az 1993-as hazatelepülése nem túl sok örömet tartogatott Öcsi bácsinak. Még itt-ott megjelent, négy dicstelen válogatott mérkőzésen szövetségi kapitányként is ülhetett a kispadon, néha-néha felkérték egy-egy kezdőrúgás elvégzésére, de lassan már mutatkozni kezdtek rajta a gyógyíthatatlan betegsége jelei. A sors kegyetlen iróniájaként a végzetes kór pont ott támadta meg a szervezetét, ahol a legkevésbé volt várható: a zseniális eszénél. 1999 januárjában még egyszer élvezheti az elképesztő népszerűséget, amikor a labdarúgás nemzetközi korifeusai megválasztják a huszadik század legjobb labdarúgóit. A voksolás végeredménye: 1. Johan Crujff (Hollandia); 2. Franz Beckenbauer (Németország); 3. Alfredo Di Stefano (Spanyolország); 4. Puskás Ferenc (Magyarország). A gálaműsoron még értelmes szép beszédet vág ki, de a vacsorára megjelenő Zicót, a fehér gyöngyszemet, a nála negyed századdal fiatalabb brazil világsztárt már nem ismeri fel. 2002-ben, 75. születésnapján aztán végleg kiderül, hogy az átkozott kór már kezd eluralkodni rajta. Egy Kispesten tartott szakmai értekezleten egyszer csak zavartan feláll és órájára pillantva elnézést kér, hogy neki most el kell mennie, mert várják Kispesten. Tehát oda, ahol éppen a megbeszélés zajlik, az ő részvételével...

Szomorú – fakad ki a szerző, – hogy pont ő, az úgymond alacsony sorból kikerült mesebeli királyfi, aki úgy élte világát, mint egy hamisítatlan magyar úr, aki egyszerre lehetett töről metszett magyar (nemes) és (jó értelemben vett) kozmopolita (világ) polgár, két nemzet „bombázója”, ha nem is a legnagyobb, de a legismertebb magyar, aki talán a világon valaha született legtehetségesebb labdarúgó, nem tudja, nincs tisztában azzal, hogy valójában kicsoda ő maga. Azután már csak a fejedelmeknek dukáló temetés következett a Szent István-bazilika altemplomába. Ott, ahol dízsírhelyet adományoztak neki, pedig valószínű, sohasem vágyott ekkora elismerésre. „Szinte biztos vagyok benne, hogy ha tőle függ, ő a kiscesti temetőt választotta volna” – véli a könyv szerzője.

Térjünk vissza azonban egypár sor erejéig a megbocsátó gálamérkőzés két csapatának az összeállítására. *Budapest*: Grosics – Novák, Mátrai, Kárpáti – Bundzsák, Berendi – Budai II, Hidegkuti, Szusza, Puskás, dr. Fenyvesi. *Tartalékok*: Gellér, Várhidi, Albert, Mathesz, Tichy. *Vidék*: Szentmihályi – Buzánszky, Sipos, Keglovits – Szojka, Szűcs Lajos – Raduly, Puskás Lajos, Monostori II, Rákosi, Szimcsák. *Tartalék*: Menczel, Tóth Mihály, Göröcs.

Micsoda nevek!! Hiszen ők '54–56 után még aktív játékosok voltak. Akkor miért következett be a válogatott mélyrepülése?? A szerző véleménye szerint az 1954. július 4-i kudarcba majdnem minden résztvevő belerokkant. Az önbecsülés, a hit, és az ebből következő egészséges önbizalom megingott. A magyar futball szédületesen rövid idő alatti összeomlása mögött pszichológiai béklyó is rejtőzik: a kóros kishitűség nem tesz jót a focinak. Az ezzel járó görcsös győzni akarás valósággal megbéníthatja a játékosokat. Az aranycsapat utáni idő nagyban hozzájárulhatott ahhoz, hogy az összmagyar nemzetnek szinte az utolsó lelki támasza, az aranytartaléka is elveszett. Az ember óhatatlanul is az 1920-as évek traumáira gondol. Trianonra és a következményeire. Borsi-Kálmán Béla mellett más írástudó is felfigyelt erre (pl. korábban Gimes Miklós).

Habár '56 igen nagy vereszeséget jelentett a magyar futballnak, hiszen a nagyválogatott három legnagyobb ásza mellett a teljes ifiválogatott is külföldön maradt, a '60-as évekre összejött egy olyan korosztály, amelyik egyesek szerint legalább olyan tehetséges volt, mint az aranycsapat. Fazekas, Bene, Dunai II, Zábó, Sípos, Tichy, Göröcs,

Töröcsik, Nyilasi, Détári és a névsor még folytatható. A felsorolásból szándékosan kihagytam a korszak két zászlóshajóját: Albert Flóriánt és Varga Zoltánt, mert ők ketten megérdemelnek egy külön misét. Kettejük viszonyát a szerző is külön fejezetben tárgyalja.

Jómagam 1962-től majdnem minden ősszel Budapesten töltöttem a kb. egy hónapos szabadságomat, és egyetlen kettős rangadóról sem hiányoztam. Akkoriban még magyar tévét nem lehetett Kolozsváron nézni. Csak ámultam a látottakon. Olyan focit, mint egy Fradi-Újpest, vagy egy Honvéd-MTK rangadón, még nem láttam, pedig hatéves korom óta jártam első osztályú mérkőzésekre. Még az 1943-ban lejátszott KAC-NAC mérkőzést is láttam, ami nem volt akármi! A Magyar Nemzeti Bajnokságban, az úgynevezett „magyar világban” lejátszott háborús bajnokságban, a nagyváradi NAC az első, a kolozsvári KAC holtversenyben a Ferencvárossal a harmadik helyen végzett.

Nagyon élveztem a '60-70-es évek magyar fociját, pedig egyik csapatnak sem szurkoltam. Mélységesen fel voltam háborodva, amikor még a mértékadó pestiek is azt harsogták, hogy ezek a falábúak még a cipőjüket sem pucolhatnák a korábbi aranylábú gyerekeknek.

Én főleg Albertet csodáltam. A nála négy évvel fiatalabb Vargát már sokkal kevesebbet láttam. Nekem akkor is Albert volt a császár, amikor, úgymond, csipőre tett kézzel egy félórát csak „közről nézte a játékot”. Ellenben, ha egyszer elindult, akkor úgy villogott, hogy legtöbbször eldöntötte a mérkőzést. Cikázás közben, kicsit előre hajolva, úgy húzta a két lába között a labdát, hogy azt tőle csak nagyon nehezen lehetett elvenni. Műanyagból készült képmása ma is ott van a szobám falán. Élő futballistát nála jobbat vagy hozzá hasonlót csak a tévében láttam: Pele, Crujff, vagy Zinedine Zidane személyében. Tévénézőként életem talán legnagyobb élménye az 1966-os angliai vében az a bizonyos aranylabdát érő magyar-brazil mérkőzésen nyújtott alakítása volt. Borsi-Kálmán Béla szerint Varga még nála is tehetségesebb volt.

Akkor hát mégis minek tulajdonítható a magyar foci mélyrepülése? Hiszen ezeknek a játékosoknak pluszban még olyan kiváló edzőik is voltak, mint dr. Lakat Károly, Bukovi Márton, Mészáros József, Illovszky Rudolf...

Lakat dr. jegyezte meg szarkasztikusan a repülőgépen, akkor, amikor arról az ominózus marseille-i mérkőzésről (Csehszlovákia-Magyaror-

szág 4:1, 1969. december 3., a mexikói vébeselejtező rájátszása) leverten utaztak hazafelé, hogy „a magyar történelem három M betűvel kezdődő temetője: a Muhi-pusztá, Mohács és Marseille”. Tétmérkőzéseken a vezetőkben, játékosokban mindig ott bujkált a félelem: hátha megint nem sikerül, hátha megint közbejön valami. Albert 2007-ben írt vallomására hivatkozva állítja a szerző, hogy valószínű, ez is közre játszhatott az 1960-ban a római olimpián, az erősen középszerű dán válogatott elleni, 1962-ben Rancaguában a csehek, s végül az 1966-os világbajnokságon a szovjet válogatott elleni kudarokban. Ezután a válogatottnak már a selejtező csoportokból sem sikerült a továbbjutás... Amikor e sorokat írom – 2021. június elején – talán már pislákol valami fényecske az alagút végén... Lehet reménykedni, hogy kinövi magát egy-egy új tehetség a számos futballkollégiumból, az új stadionok meghozzák a maguk hasznát, és lesz újra magyar foci. A Kárpát-medence magyarságának ez sokkal többet jelentene, mint valamelyik nyugati ország lakói számára, vagy az Osztrák–Magyar Monarchia többi utódállamaiban élő többségi nemzethez tartozók számára. Magyarországon a foci az „elégtételkeresést, a történelmi-társadalomtörténeti léptékű kompenzációt” (is) jelenti, állítja a szerző, s hozzá kell tennem, hogy ez is hatványozottan érvényes a határon túli magyarságra nézve.

A háború utáni korszak három, szerinte legtehetségesebb magyar játékosát Borsi-Kálmán Béla úgy jellemzi, hogy Puskás a Rákosi-korszak labdarúgásának utolérhetetlen szimbóluma, csalhatatlan ösztönű vezérembere, s ha kellett manipulátora volt; Albert Flórián, a Kádár-korszak bálványa „csak” főnöke, hangadója; Varga Zoltán pedig ugyanennek a korszaknak, kis túlzással, végeredményben az áldozata volt. A két utóbbi között volt egy jó adag – gyakran kívülről gerjesztett – féltékenység, rivalizálás. Borsi-Kálmán Béla javára írható: annak ellenére, hogy – amint erről már szó volt – profi futballista álmait egy Alberttel lefolytatott szerencsétlen beszélgetés törte derékba, igyekszik pártatlanul kezelni kettejük viszonyát.

Varga Zoltán és Albert Flórián az a két focista, aki nagyon sok szakértő szerint befért volna az aranycsapatba. Puskás mindkét „házájában” teljes elismerést aratott, sorsát csak az idős korában rátört Alzheimer-kór átka árnyalta be. Albert, „a császár” a Kádár-rendszer kegyeltje, az egyetlen magyar aranylabdás. Pályafutását aránylag

fiatalon, egy végzetes dániai sérülés miatt kellett befejeznie. Vargának, aki Puskás után talán a legtehetségesebb magyar labdarúgó volt, jóformán semmi sem sikerült.

„Két torzó – idézem a szerzőt –: 1961 és 1968 között egy felébe-harmadába maradt magyar korszak, majd két éves eltiltás után 1970 és 1980 között egy nyugati vesszőfutás: bundabotrányok, tehetségéhez képest méltatlan szerződések, izzadságszagú félsikerek és mindehhez betetőzőképpen egy rossz, balul végződő házasság. Mintha átok ült volna rajta.” Mindenki, játéktársai és szakértők szerint is sokkal többet érdemelt volna. Nagy valószínűséggel rossz természetének, gyanakvó, lázadó karakterének is nagy szerepe volt mindebben. Állítólagos rendszerellenes kijelentései miatt hamar rákattant az elhárítás, amiről neki is tudomása volt. Érzékeny természetének ez sem tehetette a legjobbakat.

Egy labdarúgó karrierjének alakulásában személyisége, egyénisége, karaktere legalább annyira fontos, mint játéktudása. Varga Zoltánnak inkább csak ez utóbbi volt az erőssége. Nem igaz, hogy csak az Albert miatti mellőzése volt külföldre távozásának az oka. Ez is közrejátszott, de saját bevallása szerint is ő inkább a rendszertől akart megszabadulni. Nagy kár. Sikertelen karrierje csak tovább gyorsította a magyar labdarúgás mélyrepülését.

Nem véletlen, hogy egy magyar történész labdarúgásunk aranykorát az 1938-as véré ezüstje és a mexikói olimpia aranyérme közti harminc évre teszi, vagyis akaratlanul a Varga Zoltán szökésével zárja.

Borsi-Kálmán Béla vaskos, albumszerű könyvének eddig tárgyalt fejezeteiről messzemenően érződik, hogy a labdarúgó-történész az *aranycsapat utáni korszak* kudarcaira keresi a választ. Írása igen érdekes és tanulságos olvasmány. Meggyőződésem, hogy nem csupán az olyan, a korszakot átélő öreg szurkolók számára, mint jómagam. Az, hogy egy hullámhosszon vagyunk, már akkor kiderült, amikor a kilencvenes évek elején, mondhatni heti-kétheti rendszerességgel együtt fociztunk Bukarestben. Ő mint a Magyar Nagykövetség kultúrattaséja, én mint a Román Parlament szenátora, a Nagykövetség-RMDSZ-frakció nem vére, hanem sörre menő kispályás csapatának stabil tagjaiként. Őrá inkább mondhatnám, hogy oszlopos tagja,

mert messze kimagaslott a mezőnyből. Csapatukban rajta kívül mások is „be voltak oltva” futballal: maga a nagykövet, a később sikeres bukaresti üzletemberré avanzsált Rudas Ernő is jól bánt a labdával, akárcsak Bagócsy Gyula, a követség számadója, vagy a román fővárosban külgazdasági attaséként dolgozó Bogár Ferenc. Csak mint további érdekességet említem: a mi csapatunkból Frunda György, Borbély László és a kézilabda-kapusi múlttal rendelkező Antal István, valamint az elnöki hivatalban akkor, fiatal politikus-jelöltként dolgozó Ráduly Róbert és Niculescu Toni határozottan focista erényeket „csillogtattak”.

A könyv utolsó fejezete, mint említettem, Borsi-Kálmán Béla történelmi kutatásait összegezi. A titkosszolgálatok megnyitott dokumentációinak tanulmányozásából megismerhetjük a kommunista rendszerek egyik legsötétebb arcát. A besúgók zsarolással történő beépítése, az állandó megfigyelések erkölcsi mélypontra süllyesztették azt a sportot is, amit normális körülmények között eredetileg a felnőttek legkedveltebb játékanak szántak. Bevallom, keserű szájjal olvastam ezeket a sorokat. Sok mindent sejtettünk, de azt, hogy egy elvesztett háború borzalmaival átélő és megszenvedő, hamis ideológiával megtévesztett emberek képesek ilyesmire, nem gondoltam volna. Sajnos, vagy szerencsénkre, azt a kíváncsiságunkat, hogy az ismert és szeretett személyek közül kik voltak a beszervezettek, nem sok új névvel tudja kielégíteni a szerző. A letakart, vagy ahogyan az anyaországiak használják, kitakart nevek miatt nem tudunk meg sok újat az aktákból. Legtöbbször csupán a tartótisztek igazi és a beszervezettek fedőnévét ismerhetjük meg. Hogy ki rejtőzik a fedőnév mögött, csak ritkán tudja feltárni a szerző. A „Nemere” fedőnév tulajdonosa, a Ferencváros kiváló háttvédje, Novák Dezső – üdítő kivételként, jegyzi meg a szerző – megrázó gyónás formájában 2004 októberében rántja le a leplet saját titkosszolgálati múltjáról. Halála után felesége szomorúan állítja, hogy férjét feltehetően az állandó lelkiismeret-furdalás is hozzásegíthette a halálához. Egyedül csak ő fedte fel magát, pedig legalább még hatan voltak az FTC-ben, akik jelentettek, állítja az özvegy. Megtudhatjuk viszont azt, hogy a *Fradi B közép*, a „kemény mag” szurkolótáborára ráállított Bauer Miklós belüleges tiszt törzsszurkolónak álcázva, Bakos fedőnéven az egyik legaktívabb jelentő volt. Sokan állították, hogy az aranycsapatnak azért nem kellett besúgó, mert Sebes Gusztávnak, a szövetségi kapitánynak hivatalból mindíg jelentenie kellett. Pedig volt

rajta kívül még más is. A „Sztójánovics Péter” fedőnév mögött Czibor Zoltán rejtőzik. Annak ellenére, hogy ez a játéukon sohasem látszott, a „rongylábúnak” vagy „bolondnak” becézett Czibor nagyon gyűlölte Bozsikot is, de főleg Puskást. A Bécsben élő Paul Lendvai újságíró állítása szerint, az aranycsapat „tizenkettedik játékosa”, Szepesi György „Galambos” fedőnéven szinte egész idő alatt írt jelentéseket a „szerveknek”. Kivételes intelligenciájára jellemzően ő ezt életében nem erősítette meg, de nem is cáfolta, hanem bejelentette, hogy egy kéziratot, ami a tevékenységéről szól (egy lezárt borítékú levelet), letétbe helyezte a fiánál, amit halála után fel lehet bontani. E levél sorsáról nincs tudomásunk.

Immáron több mint harminc éve, az úgynevezett szocialista láger minden országa önmaga intézheti saját sorsán belül a sportéletet is. Hiszem, hogy ennek meg is lesz az eredménye, lesz újra magyar foci. Szeretném ezt megérni én is. Optimista vagyok?

*Kocka, 2011
(70 x 50 cm, tus, ceruza, papír)*

Borsodi L. László

A MOZDULATLAN IDŐ REPEDÉSEI

Azt hihetnénk, hogy háttal a napnak az ember megvilágosodik, mert a számvetés szándékával visszatekintve, a háta mögül felderengő/felragyogó fény láthatóvá teszi számára a lét összefüggéseit, megérti az élet eszkatológiai célját, és visszamenőleg értelmet kap az is, amire útközben nem volt válasz. Terék Anna könyvét¹ olvasva azonban nem így állnak a dolgok, ugyanis – paradoxonszerűen – a sötétség válik láthatóvá, a sötétségnek vannak kontúrjai és van kiterjedése, aminek a neve félelem, kezelhetetlen idő (főként az elfelejthetetlen, levakarhatatlan múlt), fonnyadó ég, részeges, majd halott apa, s mindez egy olyan ének a perspektívájából, aki didereg, a földbe „térdig belefagyva. / És kúszik bennem egyre feljebb ez a hideg.” (*Háttal a napnak*) Minden reped, szakad, szúr („Szúr ez a júniusi eső, / ahogy a bőrömrre tapad. / Tükkel szurkál mindenütt” – *Mielőtt a dolgok zuhanni kezdenének*), a fájdalom pedig az én osztályrésze, sőt a fájdalom adja emberi mivoltát, emberségének mértékét: „Az ember pont attól / nyeri el az igazi súlyát, / hogy hurcolni való fájdalma van.” (*Út Magadanba*) Hát igen, de ez már a kötet végén egy nagybeteghez hasonlítható én következtetéseként fogalmazódik meg, aki belefáradva a kínba, inkább választaná, sürgetné a halál bekövetkeztét, minthogy tovább szenvedjen. A lírai én márpedig szenved, amit a külvilág történéseinek a beszélőre tett hatásai, a múltban őt meghatározó és a jelenben is befolyásoló személyek okoznak. A lét történéseire reflektáló, tapasztalatait számba vevő érzékeny beszélőben egyszerre rezonál külső és belső, jelen és múlt, minden fájva válik jelentéssé, elviselhetetlenné, amitől minduntalan szabadulni kíván, de nem tud („Egyre csak / gyűröm a zsebembe / apámat, fekete sebeit” – *Kitömött zsebek*), a természet erejénél is maradandóbb („Így áztattam én is / a tengerben apámat, / de hiába lógtam a vízbe, / nem lett kisebb, / nem fakult az árnyéka.” – *A sónak egyszerű*).

1 Terék Anna: *Háttal a napnak*. Budapest, 2020, Forum Könyvkiadó Intézet, Újvidék – Kalligram Könyvkiadó. (Antal László illusztrációival)

A huszonöt verset tartalmazó kötet központi motívuma az apa. A beszélő háttal a napnak való létezése, számvetése, (halál)félelme, életének a repedései, hiányérzete és teljesség iránti vágya, az emlékektől való szabadulás és az azokhoz való ragaszkodás ambivalenciája, az időhöz, önmagához és a férfihoz (Szabolcshoz) való viszonyulása mind az apához köthetők. A tőle való szabadulni nem tudás (ld. a fenti idézeteket) elválaszthatatlan az ő állandó keresésétől: „A városok szélét bámulom / folyton, uram, hátha előtűnik / majd ott valahol apám, / és majd nevet, én integetek” (*Nehéz hajnalok*). A lírai én egyedül van, az apa az emlékképekben időtlenné vált múltbeli magatartásával, majd halottságával és ebből eredő hiányával, illetve hiánya általi állandó jelenlétével hagyta magára: „Forgok éjszaka és nem tudom, / apám hol lehet, / meghalt, eltemettük, de nem / tudom, hogy mégis / hova tették őt el, / hogy nem hallja, / amit mondok neki.” (*Mielőtt a dolgok zuhanni kezdenének*) Az apa viszonyítási pont az én számára élet és halál viszonyának megérteni akarásában is, létének súlypontja anélkül, hogy a lét alapvető kérdéseinek tisztázásában megnyugtató válaszokat kapna: „Kifújom majd magamból / én is magát, az összes embert, / minden várakozást. / Ahogy apám fújta ki / lyukas torkán át / az egész életet.” (*Ólom*) És ahogy a földi terrénumon nincsenek válaszai, úgy – hiába keresi – transzcendens vigasz sincs számára.

Az apától való elválasztottságával és mégis-jelenlétével függ össze az Isten létének ambivalenciája is. Az Isten definíció mintha nem hitbéli meggyőződésből, hanem a magára maradt ember önvigasztalásából születő általánosítás lenne: „Isten az pont annyi, / hogy mikor szörnyű, / elviselhetetlen az élet, / ha feszítik szét / az ember száját, lábát / vagy épp a szívét, / akkor is ott van velünk.” (*Üres tenyerek*) Olyan Terék Anna versvilágának Istene, mint aki látható az ember számára, mert ott van, de mintha az itt és az ott között lenne egy elszakíthatatlan vékony hártya, amelyen keresztül az ember csak nézheti, de nem jut át soha hozzá, hiszen nem is nagyon törődik vele, magával van elfoglalva, a halandó pedig a földi, majd egy más, de abban is tőle távoli világban árvaságra van ítélve: „Vékony az ég, uram, / átlátszik rajta a Jóisten. / Nem nevet, nem lát engem, / de egyre csak magára mutat.” (*Ólom*) Jól érzékelteti ezt az a gondolati perspektívát megrajzoló versrészlet is, ahonnan Isten halványnak, távolinak láthatja az embert, aki ennek ellenére (majdhogynem paradox módon) jónak

nevezi, és tudomásul veszi, hogy nem nagyon szereti őt: „Esténként kilapítja a várost / a Jóisten, aztán mindent apróra szaggat. / Nem nagyon szeret bennünket látni, / azért vagyunk mind ennyire halványak.” (*Gyárkémény*)

Nem csoda hát, hogy a sötétség, a feketeség a könyv szövegeinek visszatérő motívuma, az a kép, ami az én létbe zártságát a legadekvátabban kifejezi, és ami egyben az én fölötti uralmat, az ürességet is jelenti: „Tudja, ahogy nőttem, / úgy nőtt velem az a feketeség.”; „És csillogott, mintha / ebben a feketeségben is / ott lenne az úr.”; „közben tátong bennünk / az a betölthetetlen úr.” (*Üres tenyerek*) Az úr-úr szójáték az egzisztencialistákkal rokon létszemléletet sejtet, akárcsak az ember létbe dobottságát, magára maradottságát és emiatti rettegését kozmikus távlatokba helyező, a makro- és mikrokozmoszt összekapcsoló kép *A szív mögött* című versben („ez a sötét ég / belóg a szobába, / a lábam szárára tekeredik, / a mellemig elér az ujsa, / rám tenyerel”) vagy a *Napalmban*, amelyben a feketeség énen kívülisége és belülisége érzékelteti abszolút uralmát: „Az ég már csupa korom. / [...] / De a falakra nem tud rátapadni az este. / Fekete a torkom belülről, uram.” A fekete vertikális és horizontális megjelenítése ugyanígy felfedezhető a *Mitrovicában*, amelyben maga a háború, a *Fekete hóban* pedig az apa katonaélete.

Ez a feketeség, sötétség pedig úgy állandósul az időben, hogy az ént mozdulatlanra merevíti, aki – nem azért, mert nem akar, hanem azért, mert nem tud – képtelen változtatni múltjától, jelenétől, Istentől és önmagától elidegenedett, mégis sajátjának érzett sorsán: „belefagyott ebbe a földbe a lábam, / és azóta sem tudok mozdulni.” (*Állat*) Akárcsak Pilinszky János korai költészetében, bűnhődése nem büntetés, illetve bánata nem hoz feloldozást: „Az ember agya rosszabb, / mint a szivacs. / Felveszi a bánat formáját, / és úgy marad. // [...] // Nézem az ég szélét, / és nyoma sincs a megkönnyebbülésnek.” (*Repedések*) Ennek ellenére a lírai én nem háborodik fel, nem lázad, nem is panaszkodik, sokkal inkább a szabad vers szintaxisában elbeszél, leír, megállapít, olykor kérdez, de ezek a kérdések eleve feltételezik, hogy nincsen rájuk válasz („Messze van még a lakása, uram?” – *A sónak egyszerű*; „Látja ezt a földet, uram?” – *Háttal a napnak*). Sokszor ez a nyugalmat árasztó lírai magatartás éri szív tájékon az olvasót, a distancia, ahogyan tárgyához, a léthez, az apához, önmagához közelít a beszélő.

Talán ebben a távolításban rejlik Terék Anna verseinek egyedi hangja. A létezésből, az apa emlékéből és hiányából fakadó fájdalma úgy válik önkítáruklózássá, hogy az egyes szám első és főként az apáról, valamint általában az emberre vonatkozó általánosító harmadik személyű közlés ellenére el is takar valamit. Mintha egy védőburkot vagy -hártyát húzna a lírai én beszélő önmaga és saját traumatikus létdilemmája közé, önmaga és az olvasó közé azáltal, hogy beszéde valakihez intézett beszéd: a teljes kötetben a verseknek megnevezett aposztrofikus megszólítottja van – „uram”. Néha úgy tűnik, az én személyes beszélgetőpartnere, aki meghallgatja a beszélőt, sőt olyan valaki, akivel az intim szféráját is megosztja, megosztaná, mintha vigasztaló szerepe lenne, biztos pont az életében: „Üljön közelebb! / Csak bátran, uram, / húzza ki nyugodtan / a szememből / egyenként a könnyeket.” (*Gombostűk*) Személy mivoltát a testre, a gesztusokra utaló jegyek is megerősítik, például a *Mielőtt a dolgok zuhanni kezdenének* című versben: „Tegye csak ide a kezét! / Most mondja meg, / nem pattog furcsán / valami itt / a medence tájékán?” A beszélő és a megszólított közötti viszony egyszerre bensőséges és távolságtartó, nő és férfi viszonyaként definiálható. Előbbi mindent feltár magából, de nem engedi közel magához: „Egy szakállas férfira várok, / pont mint maga, uram.” (*Kitömött zsebek*) A leírás alapján mintha az ideális férfira vagy a megváltóra várna, aki olyan, mint a megszólított, de nem azonos vele. Van ebben az „uram”-ozásban valami udvarias, sármos, ugyanakkor ironikus vagy lekezelő. Úgy tűnik, a lírai én fölötte áll a megszólítottnak, mindent neki mond el, s ezért annak *jelenléte* szükségszerű, a beteljesülést pedig vagy kimondatlanul tőle vagy épp ellenkezőleg, valaki mástól várja: „Ölelésekre várok, uram, / s arra, hogy békén hagyjanak.” (*Üres tenyerek*) A hozzá való ambivalens viszonyulásban lehetetlen fel nem ismerni a beszélő vívódását, az apjával és emlékével, a férfiakkal és Istennel való kapcsolatának ellentmondásokkal, belső feszültségekkel teli voltát, a vonz(ód)ást és a taszítást. Ezt az ambivalenciát támasztja alá az is, ahogyan a *Gyárkérményben* szól hozzá, amelyben – a korábbi példákkal ellentétben – a megszólított idegen, akinek jelenléte mégis fontos, előzékeny vele, a lírai én a beavató: „Maga szálljon le előbb, uram”, „Közben mutatom a várost”. Távoli ismerős vagy rokon? Képzletében feltámasztott apja hasonmása, akinek mindent el lehet mondani, szemben egykori iszákos apjával?

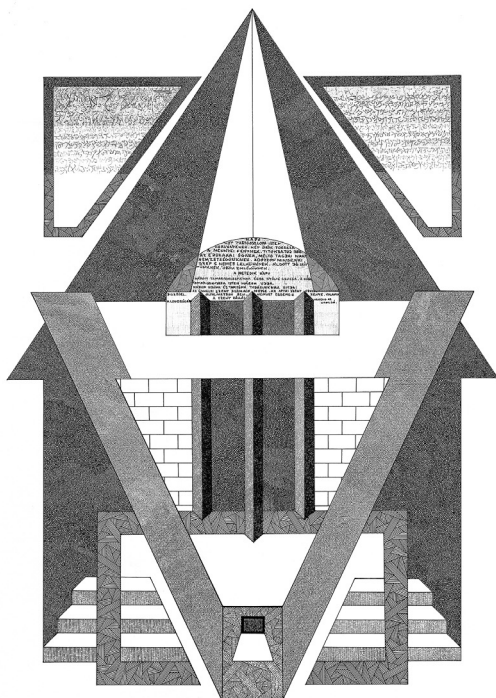
Korosabb, a fiatal női beszélőnél tapasztaltabb férfi, a nő bizalmasa? Netán a beszélő saját hasonmását teremti meg benne? Olyan kitalált figura, aki arra ad lehetőséget, hogy a lírai én beszélhessen? Mindenképpen jó okunk van arra, hogy az utóbbi felvetés irányába keressünk, vagyis a versnyelv által teremtett alakzatként azonosítsuk, ahogyan évszázadokkal korábban Mikes Kelemen is megteremtette „Édes néném”-et, hogy legyen kivel csevegnie. Kedélyeskedő rokokó mintájához képest Terék Anna verseinek megszólítottja nyomasztóan hallgat, nem tudni, hogy mindaz, amire kéri a beszélő, hogy megtegye, megteszi-e, amit mutat neki, látja-e, amit elbeszél neki, amit megállapít, érti-e. Jószerével a feltett kérdéseire maga adja meg a választ, nem is hagyja szóhoz jutni partnerét, folytatja a beszédét, hiszen a kérdések eleve olyan jellegűek, hogy a rájuk adandó választ vagy a kérdés kontextusát is azonnal előhívják a kérdezőből: „Vajon mekkora távolság van / két ember vágyai között, / nem érdekli, uram? / Csak nevet, mit tudja maga, / Magadan milyen messze van.” (*Út Magadanba*) A lényeg, lehet, nem is ebben van, hanem abban, hogy nyelvileg *jelen legyen*, hogy a lírai én eltávolítva, mégis a személyesség látszatát megteremtve kimondhassa, tapinthatóvá tegye nyelv által azokat a repedéseket, réseket, amelyek kívülről és belülről bántják, hogy láthatóvá tegye a feketeséget, hogy elhitesse, legalább a beszédben nincs egyedül, hogy *valakinek* mondhatja. Ezért állíthatjuk azt, hogy a megszólított a versbeszéd létrejöttének, a költő versvilága, az én nyelv-világ-léte teremtődésének az ürügye: „Nos, látja mögöttem a körutat? / Fut bennem a város. / Nézze, ha ideállok, / a szívem helyén dökög az 56-os villamos, / vagy emelkedik a Naphegy utca, / ha amarra fordulok, / ez a tátongó lyuk / az Alagút bejárata lesz, / és ha magasabban állnék, / itt a szívem helyén lenne / az egész Márványmenyasszony”. S ha egy pillanatra úgy tünne, hogy a megszólított révén az énbe integrált világ valamiféle teljességről ad hírt, rögtön eloszlanak az illúzióink, mert kiderült, az „uram” cinikusan röhögni is tud. Cinizmusa valójában az én illúziótlan szembenézése azzal, hogy csak a(z) (ön)keresés értelmetlensége, a cél és irány hiánya állandó: „Keresek valamit, / elszántan keresek valamit, / kifakul a fejemben / minden cél, irány.” (*Féltetört benzodiazepinek*) Erről, a létvereség tudatában is elszántan végzett keresésről beszélnek Terék Anna versei, ebből a hiányérzetből, apa-, férfi-, Isten- és léttraumából, az „elpattant az idő” léttapasztala-

tából teremt esztétikai értéket, versvilágot. A vers lehet az, ami elfogadtathatja, hogy a fájdalom az ember lelkében lelhet otthonra, nála van örök lakása, és ez ellen nem tehet semmit: „És legyen bennem egy pont, / egy egészen apró kiinduló- / és fekete pont, / amiben otthon lehet / minden fájdalomunk nyoma.” (*Hajtűkanyar*) Hogy végül eljusson a lélekben rezonáló apa fájdalmas emlékét és hiányát, a beszélő önmagára és férfire találásának meghiúsulását teremtő versnyelv önmaga felszámolódásáig: „végül mégiscsak / elfogy minden szó” (*A sár fölött*). Mert hiába cserélődik ez utóbbi versben az „uram” Szabolcsra és a versbeszéd egyes szám harmadikról második személyűre, az én vesztesége és veresége végérvényes, sem az emlékképnek, benne az apának, sem az emlékező énnak és beszédének nincs állandósága, csak a történelem és az egyes ember fölött álló időtlenségnek. Így jut a lírai én határhelyzetbe, lét és nemlét határán jár, így jut végpontra a vers, nyugvópontra Terék Anna *Háttal a napnak* című kötete: „Felhorzolt bőrrel állok, / arccal a napnak, / és búcsúztatom az időt / meg az ég alá csúszott apámat.”; „az idő mozdulatlan, / ott áll velünk a parton”. A vers pedig így lesz híradás a számadásról, a bejárt út kínjairól és nemlétbe mutató irányáról, arról, hogy miként ellenpontozhatja, örökítheti időtlenné az esztétikum azt, aminek a neve fájdalom, traumatikus gyerek-, hiányérzetekkel átszótt felnőttkor, létbe dobottság, mulandó földi élet.

Mindez egy olyan versnyelven szólal meg, amely elválaszthatatlan a szabadvers műfajától. Az aposztrofikus jelleg nem teszi élőbeszédszerűvé a verseket, sokkal inkább a párbeszédet imitáló/kezdeményező monológokról van szó, amelyeknek középpontjában a beszélő emlékképei és azok reflexiói állnak. A nehezen azonosítható, talányos másik felé való nyitottság önreflexív, filozofikus versbeszédet eredményez, ami kopár, eszköztelen, már-már a lírai kódot csupán emlékként, töredékesen működtető és inkább a prózanyelv felé mutató szikár, többszörösen összetett, de szintaktikailag átlátható versmondatokban és egyenetlen hosszúságú verssorokban, -szakokban jut kifejezésre. És a megrázó, egyáltalán nem könnyű olvasmányszámba menő könyvnek talán ez a vonatkozása ad a legtöbb kételyre okot. Feltevődik ugyanis a kérdés: hol a határ a lírai és a nem lírai megszólalásmód között? Meddig mehet el a prózaiságot imitáló versnyelv az eszköztelenítésben, a depoetizálás eljárásában? Nyilván addig, ameddig az alkotó úgy

gondolja (ennek mértéke mesterségbeli tudás, tájékozottság és tehetség kérdése), s ameddig az olvasó még versnek tudja olvasni azt, ami versként van meghatározva. Úgy gondolom, hogy az aránytévesztés vagy közhelyeket enged be a versnyelvbe, vagy túlbeszéltté teszi azt, ami fölösleges, didaktikus következtetéseknek is helyet ad. Mindez pedig lazítja a drámai feszültséget, csökkenti annak a rezignált, önreflexív szólamnak a koncentráltságát, ami egyébként az alaphangja kíván lenni a versvilágnak. Sajnos így van ez Terék Anna kötetének is néhány pontján, amit a figyelmesebb szerkesztés talán kiiktathatott volna. A kötetnyitó *Gombostűk*ben a direkt példázatoság okoz feszültségesést: „egy percig sem gondoltam, / hogy az a feketeség / [...] / felém indul, / az én boldog napjaim szélét / kezdi elszegni”. A *Nehéz hajnalok* végén a filozófiai summázat sikerült szájbarágósra: „A legszörnyűbb, uram, / talán az, hogy az idő / maga sem tudja, / mikor ér majd véget.” A *Gyárkéményből* is elmaradhatott volna a bagatellizálás: „Most mondja meg nekem, / nem lett volna könnyebb / rögtön jónak lenni?” A *A szív mögött* című vers sem szabadul meg egy ponton a közhelyes megfogalmazástól (amire más szövegekben is találunk példát), sem a túlbeszéléstől: „Annak idején apám ivása / és a sok veszekedés / kiszorított belőlem mindent, / nem adtak helyet másnak.” Többet bízhatna a befogadóra a *Fekete hó* befejezése is, ha nem húzna nyilvánvaló párhuzamot a lírai én és az apa sorsa között: „Hiába álltam egy helyben, / beleakadt apámba az élet, / dőlt és csúszott / körülöttem is minden.” A figyelmes olvasónak pedig egyenesen fáj az ilyen típusú megfogalmazás, mint amilyen a *Félbetört benzodiazepinek* egy pontján előfordul: „Felgyújtódik az a villany, / és pörögni kezdenek a gondolatok.” A példák csak azt hivatottak jelezni, hogy háttal állva a napnak, nemcsak a lét sötétsége válik láthatóvá, hanem az azt létrehozó versnyelv sötét foltjai is kirajzolódnak. Ezek azonban elhalványulnak abból a perspektívából, ahonnan és ahogyan az ember tragikus sorsát megmutatja ez a kendőzetlenül őszinte könyv, amely beszélőjét olyan arccal, hanggal ruházza fel, hogy aki egyszer meglátta, meghallotta, nem tud szabadulni tőle, s Terék Anna újabb megszólalására várva magában mondogathatja, ízlelgetheti az ilyen meghökkentő, katartikus szókapcsolatokat, sorokat: „Mintha apám csukott szájjal / fújta volna ki-be / a torkán a halált.” (*Kitömött zsebek*); „Itt ül a tüdőmben apám” (*A szív mögött*); „mert az ember, ha nagyon fél, / néha össze akarja

törni / az összes csontját annak, / aki az égben maradt.” (*Visszahulló vasak*); „Mert tele vagyunk résekkel, uram.” (*Állat*); „Mert egy halott már egészen a miénk. / Szépítjük, enyhítjük benne / minden bánatunkat.” (*Repedések*) Ezekért a meghökkentő képekkel, kihagyással, sejtetéssel, nem didaktikus jellegű sommás megállapításokkal teremtett résekért, repedésekért, szíven ütő sorokért érdemes olvasni Terék Anna könyvét, hogy általa hátha sikerül megérteni valamit a világból, magunkból, életünkől és halálunkból, ahogyan a *Reggelben* olvassuk: „jó lenne kihatítani valamit / ebből a világból.”

*A harmónia kövei II., 2020
(50 x 70 cm, tus, ceruza, papír)*

Payer Imre

CSELEKEDJÉK NYELV ÉS KÉP BENNÜNK ÉS ÁLTALUNK!

Eddig rendszerint a képzőművészeti alkotásokat galériában, a költeményeket verseskötetben, a műfordításokat is könyvben fogadhattuk be. Most viszont egyszerre van együtt egy kiadványban mindez.¹ A kiadvány szóban szerepel az adás szó is, ez nagyon jól rávilágíthat erre az eseményre – az eseményértékre. Az akciójelleg a tipográfia, a nyomtatási színek felhívó jellege is erősíti. Ám mégsem az ultraradikálisan transzgresszív performansz az, ami itt megnyilvánul, hanem annak mintegy emlékezete – művészetbe rögzítése, hagyományba illesztése. Azonban az eredeti elevenesség mégis megőrződik. A képek – Szegedi-Varga Zsuzsanna alkotásai – is ezt az értelmezést hívják elő. Ezzel a szemlélettel összefüggően Áfra János a korábbi köteteiből ismert poétikákat fejlesztí tovább. A rituális beszédet és az ekphraszisz, a képleírás nyelvi alakzatának alkalmazását. A szabadversformációk mellett a rímesekek is ezt a szinte ősi varázsige-formulát érvényesítik, nem a *Nyugat*-hagyományához vagy a népdalkincshez köthetők. „Neked loptam ezt a nevet, / de nem hiányozhat másnak, / szétteritem köréd, / és száraz betűi eláznak.”

Ez a kiadvány olyan kötet, amelynek az emberi egészre ható, cselekvésre buzdító értéke van, egyfajta elemi tapasztalatokról szóló rituálé. Születés, szerelem, család, halál, ember és természet egymást feltételező kapcsolata. Mintha törzsi szertartáson vennénk részt, de a XXI. század klíma- és létveszélyeztetettségének idején. A szándékolt torzóság, mind a textusban, mind képekben ezt szuggerálja, erre enged asszociálni. „Kifakadnak a hitetlen táj sebei, / e mindent látó gépek. / The wounds of the unbeliveng landscape / burst, these seeing machines.”

A könyvet nem lehet nyugodt kézben tartással olvasni, nézni benne a képeket. A szövegek nyomdatechnikai eljárásai – hol lineárisan, hol

1 Áfra János – Szegedi-Varga Zsuzsanna: *Termékeny félreértés* / Productive Mis-readings. Debrecen, 2020, Alföld Alapítvány.

ferdén, hol képet formálva – arra készítetnek, hogy forgassuk erre-arra a kötetet. A szövegekből kiolvasható tárgyiasságok szertartásos cselekvéseként értelmezhetők. Kép és szó nem az ábrázolásért van, nem valamilyen valóság leképezéséért. Magának a közlésnek a tematizálása a tét. A vizualitás és nyelv(ek) egyensúlyában levő vibrálásában jön létre a lehetséges jelentés. Ezért nemcsak az ábrázolás, a mimészis alakzata, hanem mindezzel összefüggően a műfaji hierarchia is megkérdőjeleződik. Ebben az interpretációs közegben jöhet létre értelemadás, egymást feltételezeten a különféle médiumok termékeny egyensúlyában.

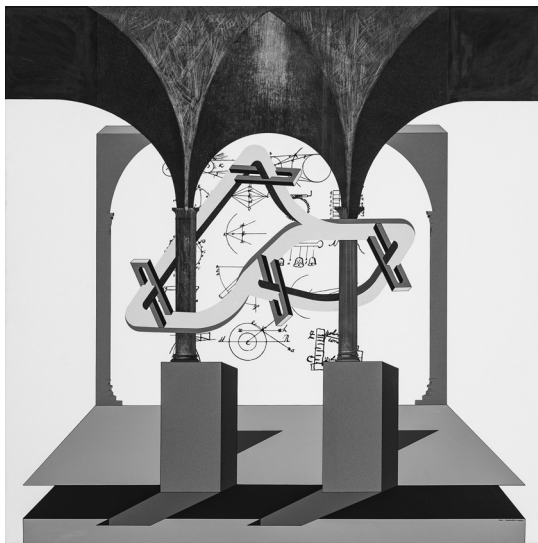
A mű leginkább az avantgárd esztétikai univerzumában – illetve ennek emlékezetében – helyezhető el. A szerző korábban maga számolt be arról, hogy pályakezdekéskor hatást tett rá Papp Tibor, a *Magyar Műhely* legendás avantgárd alkotójának előadása a művészet mibenlétéről, a művészetfogalom állandó átalakításáról, az erre való állandó készenlétéről. Ismeretes, hogy az avantgárd alkotók a szövegrögzítés hagyományos meghatározottságából kilépve a művészet befogadásának a figyelmét a műalkotásnak, mint olyannak, az ontológiai státuszára irányították. A klasszikus modern, a magyar irodalomban leginkább a *Nyugat* folyóirat hagyományához köthető tradíciót alkalmatlannak vélték a személyiség egységét és a nyelv uralhatóságát megkérdőjelező korszaktapasztalat kifejezésére. Poétikai alapja mindennek az a konkrét költészet, amely elveti a jelölő és jelölt kettőségét. Eltüntetve a metaforálás eredeti feltételeit, a szövegeköziségnek nemcsak az inter-, hanem az extratextuális dimenzióit is megnyitotta. Vizuális és fonikus költemények jelentek meg.

Más avantgárd alkotásokkal szemben erre, a mostani műre nem a többféle hangnem és nézőpont montázszerű összeillesztése mutatja az avantgárd hatást. A beszédmód rituális prófécia, szinte igehirdető jellegű. A mű: a kezdet és vég ugyanaz. Egység, ami feloldódik a végtelenben. Ami lezárultan ismétlődés – „ahol elkezded, ott ér véget, de nem zárul le seholy”, „Where you start, it ends, but nowhere closes.” A megvilágosodás, végtelen tükröződések sorozata. Tehát nem juthatunk el az Abszolút Igazsághoz, noha folyamatosan, ismételten erre törekszünk. „Hát igaz, hogy a megvilágosodás / csak a tükröződések keltette félreértés, hogy minden arc tüntetés a végtelenért.”

Maga a kiadvány címe irodalomelméleti műszó, én eredetileg Hans Robert Jauss és Kulcsár Szabó Ernő elméleti munkáinak olvasása

során találkoztam vele elsőként. De ugyanígy felmerült Nietzsche és Foucault fejtegetése Isten és Ember haláláról – nyilván itt az alapvető ismeretelméleti kód és episztémé tekintetében. Az alkotókat tehát teoretikus problémák izgatják leginkább, a lét azon végső témái, amelyek az önmegértésünk és világmegértésünk megrendült evidenciáival állnak kapcsolatban. Az angol nyelvű fordítás szintén Szegedi-Varga Zsuzsanna munkája. Alapvetően a forrásnyelvhez ragaszkodó változatokról van szó, a sortördelés, a tipografikus elrendezés, a szórend helyenkénti változtatása hozza létre a „termékeny félreértést”. Érdekes összehasonlítani a magyar és az angol nyelvű címet. Az egyik – *Termékeny félreértés* – passzivitást, inkább természeti és belső történést sugall, a másik – *Productive Misreadings* – aktívabb konnotációjú, „mesterséges” építkezésre, aktív műveletre utal.

Értekes és nagyon mai Áfra János és Szegedi-Varga Zsuzsanna közös munkája. A nyelviség és képiség közegén keresztül foglalja össze a digitális univerzum kortapasztatát. Termékenyen tükröztetve mindannyiunkban a korok aktuális emlékezetét.

Gondolataim Bolygairól, 2020
(100 x 100 cm, akril, tus, vászon)

Biró Mónika-Anita

NORVÉG (RÉM)MESE
SZERETETRŐL ÉS HALÁLRÓL

Az utóbbi évtizedekben feltörekvővé vált krimiirodalom nagyobb szabású sikere a filmek világtól eltekintve irodalmi berkeken belül is figyelemreméltó jelenség. Nagyvonalakban talán a magasabb színvonalú tömegkulturális termékek térnyeréséről, a klasszikus értelemben vett magasirodalomba való beágyazódásáról és a szintén magasabb színvonalú szórakoz(tat)ás igényéről beszélhetünk. Jól megírt horrort, illetve thrillert olvasni lehet egészen érdekes, izgalmas és akár hátborzongató is; klasszikus krimit lapozni érdekesítő kalandnak is ígérkezhet, és Jo Nesbø legújabb regényére¹ mindez összevetve igaz.

A leginkább krimijeiről és thrillereiről ismert szerzőt napjainkban már a skandináv krimiirodalom nagyjai közt tartják számon, kinek irodalmi alkotásaiból filmes adaptációk is születtek. A szerző külföldön aratott sikereinek jó példája, hogy az Animus Kiadó már az eredeti norvég szöveg (*Kongeritet* címmel) megjelenésének évében (2020) közölte *A birodalom* magyar változatát Sulyok Viktória (véleményem szerint remek) fordításában.

A több részre és azokon belül is több fejezetre tagolt (nagy)regény terjedelmében, szerkesztésében és az elbeszélte történet narratívájában nézve is összetett alkotás. A nordic noir alapvető műfaji jegyei fellelhetők benne: lokális értelemben vett kulturális és szociális elemeket vonultat fel; megjeleníti a cselekmény helyszínéül szolgáló norvég hegyi falu társadalmának és politikai viszonyrendszerének apró részleteit, s legfőképp hibáit. Utóbbiakat a regény a maga burkolt morálizáló hangnemében kritizálja is, sőt szereplőinek tulajdonságait és kapcsolathálóját is ezek alapján építi fel. A nagy általánosságban ismert krimik, s így a skandináv krimik esetében is a nyomozói vagy éppen rendőri szemszög dominál, ám Nesbø ezúttal fordít a krimiirodalom ezen axiómáján, s történetét egyes szám első személyű elbeszélésben

1 Jo Nesbø: *A birodalom. Skandináv krimik*. Budapest, 2020, Animus Kiadó.

adja a főszereplő, Roy Opgard szájába, aki nem a bűncselekmények sorozatának felderítője és nyomozója, hanem pont az elkövetője. Leginkább az anti-krimi fogalommal ragadhatom meg ezt a jelenséget, mikor az elkövető perspektívájából követhetjük az eseményeket, azonban nem a már megszokott rendőrkarikatúrák szintjén, mivel Nesbø története és elbeszélésmódja ennél összetettebb. Szereplői bűnösök, de nem eleve gonoszak, csupán ambíciókkal, olykor traumatikus múlttal, érzelmekkel és csalódásokkal teli emberek. A falu rendésze, Kurt Olsen, aki apja halálát követően vette át annak hivatását, buzgón igyekszik felderíteni a rejtélyes, sokszor öngyilkosságnak mutatkozó haláleseteket. Megérzései folyton az Opgard testvérekhez vezetnek vissza, azonban a bűneltussolásban irreálisan jártas, ám logikusan gondolkodó Roynak köszönhetően mérvadó bizonyítékok híján képtelen a történetek hiteles rekonstrukciójára.

A regény ötletesen kidolgozott és felépített történetet beszél el, de a cselekményen túlmenően a szerző jártassága a szöveg és az elbeszéléstechnika jól kigondolt felépítésén is meglátszik. Múltbéli visszaemlékezések váltják a jelen történéseinek elbeszélését, s ez az időbeli ugrálás a szerkezeti tördelésen túlmenően megalapozza az ok-okozati viszonyok kibontakozását. A különböző időkből játszódó események, emlékezés és megtapasztalás, utólagos visszatekintés és jelenbeli megélés váltja egymást, s ezek percíz elhelyezése teremti meg a valódi krimihangulatot, fenntartja az olvasóban a kíváncsiságot s közben a gyanakvást is, sosem enged eleget tudni, mégis folyton közöl valami lényegeset.

A történet főszereplői Roy és öccse, Carl Opgard, valamint Carl barbadosi származású felesége, Shannon. Az opgardi gyermekkor sötét eseményeitől számos haláleseten keresztül egészen felnőttkori (újra)találkozásra át ível a cselekmény, melyet rendre tagolnak a precízen elhelyezett fordulatok. Ugyan a regényt összességében dinamikus történetvezetés jellemzi, az első részek azonban csak lassan vezetnek be Os és az Opgard család világába, múltjába és jelenébe. Az első közel száz oldal a szöveg műfaját meghazudtolva, komótosan játszik az olvasó figyelmével: folyton valami bonyodalmat ígér, sötétség és baljós hangulat lengi körül a testvéreket, a falut felvirágoztatni akaró projekt első lépéseit, de még így is sokat kell várnunk, míg a cselekmény izgalmasabb fordulatot vesz, s végre elkezd fordulatossá válni. Roy

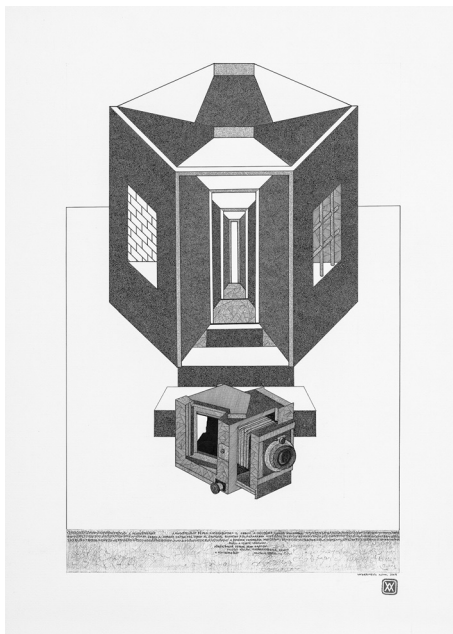
elbeszéléstechnikája több szintet is mutat: olykor csupán a csapongó gondolatok folyamát, vagy belső monológot, kommentár nélküli vagy éppen azzal egybefűzött elbeszélést olvashatunk. Más esetekben mintha egy tudatosan felépített, külső hallgatóságnak szánt elbeszélést olvasnánk, melyben apró utalások, elejtett félmondatok és megjegyzések keltik egyre a feszültséget, tartják fent a figyelmet és jelzik előre folyamatosan az egyre gyakrabban bekövetkező fordulatokat. A szöveg többnyire feszes, olvasmányos, tartalmas, mégis könnyedén befogadható, inkább izgalmat kelt, de nem igényel különösebb olvasói vagy befogadói aktivitást.

Roy alakját nagyrészt a mérlegelés, s ugyanakkor a bűnelkövetéshez való örökös visszatérés jellemzi a „szükséges rossz” logikája mentén haladva, s mintha egzisztenciájának minden lényege öccse jóléte és védelmezése köré összpontosulna. A Roy jellemében végbemenő fejlődés egyenes irányú, a mindennapokban szembetűnően nagy hangsúlyt fektet a morális helyállásra, mégis legmeghatározóbb cselekedetei végtelen ciklusként térnek vissza Carl védelmezéséhez, a védelem nevében elkövetett bűnök újbóli elkövetéséhez. Folyton valami elérhetetlenre vágyik, s közben kompromisszumokra kényszerül, életének szinte minden területén saját érdekeit öccse érdekei mögé utasítja. Pontosan ez teszi túlzottá alakját, irreálissá válnak motivációi, mégis úgy válik antihőssé, hogy közben egyszerűsége révén képes szimpatikus maradni. A jellembeli túlzás ad némi burkolt moralizáló értéket Roy szavainak és cselekedeteinek, azonban ez, de még a filozófiai hangvételű dialógusszegmensek sem jelentik azt, hogy Nesbø regénye moralizálni szeretne. Egyszerűen a Royjal törtétek, cselekedetei, döntései valahol környezetét, a vele kapcsolatban állókat, és magát a rendszert, annak viszonyait, romlottságát kritizálják.

Roy öccséért gyilkol, mégis saját (talán mimetikus) vágyainak képtelen ellenállni, így mire mártírsága már-már fárasztóvá, sőt fullasztóvá válna, a Carlban való utolsó csalódás elhossa végső meghasonulását. Higgadt gondolkodással, tervezéssel és alapos kivitelezéssel készül saját öccsének életét elvenni. Ekkor következik be a regény végső, túlságosan is kijózanító fordulata: a sorozatgyilkossá lett Roy Opgard megfeszített törekvései ellenére sem tud testvérgyilkossá válni. Bár a lezárás valahol törvényszerűnek és logikusnak is tűnhet, mégis ez okozza a regény és a történet legnagyobb csalódását. A végsőkig

megfeszített húrok, a felgyorsult tempó mind a lezáró nagy csattanót követelik, és olvasóként is már hinni akarunk benne, hogy valami megváltozhat, Roy aktív irányítójává válhat életének. Roy azonban képtelen kiszállni az örök körből, nem marad más, csak az elfogadás. Ugyan Olsen kutakodása és egy ottfelejtett nyom megtalálása kelthetné annak a reményét is, hogy a hallgatás kínja egyszer véget érhet Roy számára, fény derülhet mindenre, s így nyitott is maradhatna a történet, de önnön árnyékán a rend őre sem tud átlépni.

Nesbø története legtöbbször egy horrorisztikus elemekkel átszótt pszicho-thriller, de végső soron mégis egy kifordított (skandináv) krimi, amitől egyáltalán nem szükséges különösebben sokatmondó üzenetet várnunk, nem is ez a célja. A történet kimagaslóan érdekes, fordulatos, s az elbeszélés módja gondoskodik arról, hogy az olvasó végig homályos tudatlanságban maradjon, de lelkesen kövesse az elé szórt információ-morzskákat, miközben élvezzi vagy éppen kirázza a hideg az osi hegyi túrán.

*A kamera, 2019
(50 x 70 cm, tus, ceruza, papír)*

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsánna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalu
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely

Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Antal - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Bölöni Ildikó - Bikafalva
B. Tomos Hajnal - Négyfalu
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa István - Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna - Kovászna

- Császár Vilmos – Csíkrákos
 Csávossy György – Nagyvárad
 Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseh András – Csíkszereda
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs – Csíkszereda
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárad
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Doboly Beatrice – Vajdahunyad
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dimény János – Nagybacon
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonalitz
 Erdei Márk – Gálospetri
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Fekete István – Csíkszereda
 Ferencz Edit – Gyergyóremete
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gagyí József – Csíkszentlélek
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely

- Dr. Garda Dezső - Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor - Marosvásárhely
 Gazda Árpád - Magyarfenes
 Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely
 Gergely Borbála - Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor - Csikcsicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegedűs Enikő - Csíkszereda
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertza Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Imre Jolán - Csíkszereda
 Incze Szabó László - Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 Jankó András - Arad
 János Ágnes - Csíkszereda
 János Julianna - Csíkszereda
 Jánosi Bertalan - Csíkszereda
 Jánosi Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágysomlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kacsó Elemér - Temesvár
 Kacsó József - Hármashalu
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
 Kánya József - Csíkszereda
 Kassay Vilmos - Csíkszereda
 Katona Lajos - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplak
 Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárád
 Dr. Kerekes Jenő - Maksa
 Keresztes Éva - Brassó
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely
 Király László és Edit - Nagyenyed
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd - Marosvásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán Gábor - Énlaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Kopacz Péter - Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella - Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert - Bukarest
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroska - Máréfalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
 Köblös Attila - Kézdivásárhely
 Köllő Éva - Borszék
 Köllő Félix - Csíkszereda
 Kőszegi Enikő - Csíkszereda
 Kristó Boróka - Csíkszereda

- Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
remete
Laczkó Szentmiklósi Endre –
Gyergyóremete
László Attila – Jászvásár
László Bakk Anikó – Kolozsvár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
Dr. László Ilona – Marosvásárhely
László Károly és Katalin – Kézdi-
vásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Liker Henrietta – Székelykeresztúr
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Luka Klára – Sepsikőröspatak
Madaras Lázár – Brassó
Mag István – Lövéte
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba –
Felsőbánya
Markó Béla – Marosszentkirály
Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
Dr. Marton József – Gyulafehérvár
Márton Ferenc – Temesvár
Márton Károly – Marosvásárhely
Maștelieru Erzsébet – Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
Mátyás Endre – Szováta
Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
Mester János – Marosvásárhely
Mester Zoltán – Szováta
Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
Mihály András – Csíkszereda
Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
Mihály János – Lövéte
Mihály Orsolya – Kolozsvár
Miklós Imre – Csíkszereda
Miklós Levente-József – Székely-
udvarhely
Miklós Sándor – Csíkszentlélek
Mikó Júlia – Brassó
Mikola Éva – Torja
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
Mirk László – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda
Molnár Endre – Marosvásárhely
Murányi János – Székelyudvarhely
Nádudvary György – Brassó
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
Nagy József – Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda – Nagyvárad
Nagy Sándor – Székelyudvarhely
Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
Nete Mariana – Csíkszereda
Novák Sándor – Marosvásárhely
Oláh Sándor – Csíkszereda
Orbók Ilona – Csíkszereda
Pál Zoltán – Csíkdánfalva
Pálffy József – Csíkszereda
Papp Zoltán – Zilah
Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
Péntek János – Kolozsvár
Pénzes Jenő – Bereck
Péter Éva – Csíkszereda
Péter Gergely – Csíkszereda
Péter Péter – Székelyudvarhely
Pethő Ilona – Csíkszereda
Petres Sándor – Csíkszereda
Dr. Piros György – Csíkszereda
Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
(5 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely

- Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Sepródi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárad
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szöcs István – Szentegyháza
 Szöcs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplak
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marossszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövéte
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda

Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Útő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége

Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva

- Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközélpok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola –
 Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyó-
 szentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnás-
 falva (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu
 (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége Erdővidéki Szervezete –
 Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
 – Csíkszentlélek

- Sapientia Alapítvány - Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára - Csikszereda
 Székely Nemzeti Múzeum - Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon - Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház - Sepsiszentgyörgy
 Tarisznay Márton Múzeum - Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség - Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda - Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia - Marosvásárhely
 Városi Könyvtár - Barót
 Városi Könyvtár - Borszék
 Városi Könyvtár - Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár - Kovászna
 Városi Könyvtár - Maroshévíz
 Városi Könyvtár - Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár - Szentegyháza
 Városi Könyvtár - Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház - Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
 Zetelaka Község - Zetelaka
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
 Abafáy-Deák Csillag - Budapest
 Ágh István - Budapest
 Alföldy Jenő - Kecskemét
 André András - Martonvásár
 Dr. Antal Balázs - Budapest
 Bakos József - Budapest
 Dr. Balássy Péter - Szombathely
 Bálint Gábor - Dabas
 Dr. Baricz Zsolt - Szeged
 Barta László - Budapest
 Dr. Bartók Gergely - Budapest
 Báthori Csaba - Budapest
 Beke Mihály András - Budapest
 Bereczky Gábor - Budapest
 Bertha Zoltán - Debrecen
 Bíró Miklós - Budapest
 Birtalan Ferenc - Budapest
 Dr. Botz Lajos - Pécs
 Bodor Ádám - Budapest
 Borbás János - Veszprém
 Bozó Zoltán - Szentes
 Burján Pál - Pécs
 Czakó Gábor - Budapest
 Császár Zoltán - Budapest
 Csenger Levente - Üröm
 Csontó Lajos - Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc - Szentes
 Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla - Szikszó
 Demse Márton - Budapest
 Dr. Dobos László - Budapest
 Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán - Veszprém
 Fazakas Lehel - Gödöllő
 Fazakas Edit - Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
 Fejér Istvánné - Szentes
 Fekete Béláné - Budapest
 Fekete Miklós - Szeged
 Ferenz Ernő - Páty
 Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
 Dr. Ferencz Csaba - Budapest
 Ferencz I. Szabolcs - Budapest
 Fritsch László - Budapest
 Dr. Fülek György - Budapest
 Fürjesi Csaba - Budapest
 Fűzi Michael Stephan - Budapest
 Dr. Gál József - Budapest
 Gálffy Attila - Budapest
 Gátay István - Devecser
 Dr. Gottwald Péter - Győr
 Guba Pál - Miskolc
 György Tünde - Budapest

- Gyurka Eta - Budapest
 Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Harmath Ilona - Baja
 Dr. Hartványi Tamás - Győr
 Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese -
 Budapest
 Ilia Mihály - Szeged
 Iancu Laura - Velence
 Jámbor Zoltánné - Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
 Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
 Kántor József - Baja
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Kézdi Anna - Battonya
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Kiss Éva - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kollár Albin - Dunakeszi
 Kósa Lajos - Debrecen
 Koszta Csaba - Sukoró
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császárvölgy
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kőfalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Kuti József - Tura
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Károly - Hőgyész
 Márton Lajos - Budapest
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Miskolc
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Levente - Szigetmonostor
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh István - Százhalombatta
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Buda-
 pest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pados József - Sárszentmihály
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentés (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyzsűzics
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged

- Simai László – Veszprém
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Száraz Miklós György – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbricske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
- Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
 sága – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Magyarországi János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ótágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

INTÉZMÉNYEK

- Algyói Faluház és Könyvtár
 – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Dr. Line Gábor György – Florida

Ozsváth Ildikó - New York

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf

Csipkó László - Bécs

Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára - Bécs

Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonen - Jyväskylä

Franciaország

Buna István - Antony

Dènes-Pichot Hanga - Chécy

Langrand-Escure Tünde - St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Nesher

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin

Gaál Julianna - Aalen

Haáz Katalin - Braunschweig

Juliana Johrend - Buchen

Kisslaki László - Steinbach

Schultz Orsolya - Rostock

Szabó Kristóf Imre - Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld

Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svédország

Antal Imre - Ljungby

Csata Attila - Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga - Vällingby

Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetség gondozó Gimnázium
és Kollégium - Zenta

Fekete J. József - Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola - Magyarakanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetség gondozó
Nyelvi Gimnázium - Szabadka

Nagybecskerek Gimnázium -
Nagybecskerek

Rancz Károly - Pancsova

Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom

Kiss Mónika - Órös

Pallér Péter - Komárom

Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma

Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. <i>Bethlen Gábor leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágonyi Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.

